

ANIMV

ÎNDRĂZNEȘTE. ÎNVAȚĂ. INOVEAZĂ.

EDITURA
ANIM V

Colecția Cultură și Civilizație

NR. 3/2022

BULETINUL
**DE STUDII LINGVISTICE
ȘI INTERCULTURALE**

Buletinul de Studii Lingvistice și Interculturale

Redactor-șef: Ana-Maria SURUGIU
editura@animv.ro
Adresa redacției: București, șos. Odăi nr. 20

ISSN 2971 - 9615 ISSN-L 2821 - 496X

Editura Academiei Naționale de Informații
„Mihai Viteazul”
București, 2022

Responsabilitatea pentru conținutul materialelor aparține exclusiv autorilor.
Reproducerea integrală sau parțială a textelor sau ilustrațiilor din Buletinul de Studii
Lingvistice și Interculturale este posibilă numai cu acordul prealabil scris al ANIMV.

1. STUDII DE CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

- 1.1. Tratatative româno-sârbe pentru construirea unui pod peste Dunăre
la cumpăna secolelor XIX-XX 7

2. SINTEZE, RECENZII, STUDII DE CAZ

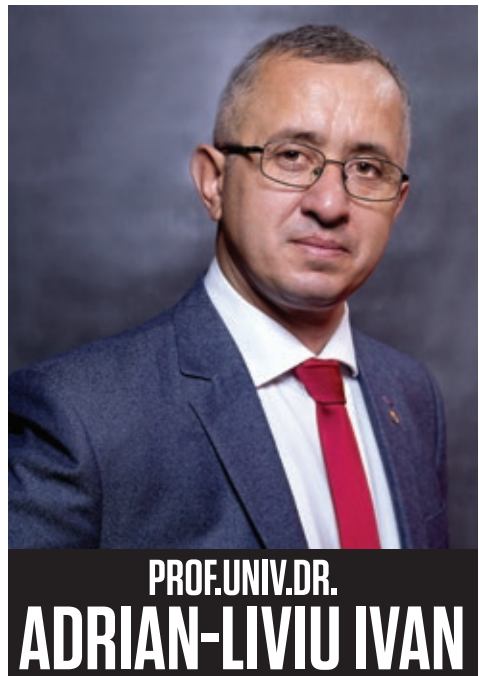
- 2.1. Intelligence - Borrowing or Single Word Code-switching? 20

3. INCURSIUNI ÎN ISTORIE ȘI ANTROPOLOGIE

- 3.1. Damasc - istoria celui mai vechi oraș locuit permanent..... 33

4. FOCUS - TENDINȚE ȘI EVOLUȚII GLOBALE

- 4.1. Macedonia de Nord - mișcările de eliberare națională
din perioada de ocupație otomană (1890-1913). Revolta Ilinden. 42

PROF.UNIV.DR.
ADRIAN-LIVIU IVAN

30 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA ȘCOLII ROMÂNEȘTI DE INTELLIGENCE

MESAJUL RECTORULUI
ACADEMIEI NAȚIONALE DE INFORMAȚII
„MIHAI VITEAZUL”

Prima școală românească modernă de intelligence a fost înființată în luna august a anului 1992, acum exact 30 de ani! Nașterea ei este strâns legată de parcursul democratic al statului și a venit ca o continuare firească a procesului de reformă și democratizare a activității de informații începute cu înființarea Serviciului Român de Informații cu doi ani mai devreme, în 1990. Astfel, în august 1992, se constituia, prin Hotărâre de Guvern, Institutul Superior de Informații (ISI), o unitate de învățământ superior dedicat studiilor de intelligence. Începutul nu a fost unul ușor! Fără o tradiție națională sau regională a studiilor academice în domeniu, fără un fundament științific consolidat, ISI a fost, în anii '90, un demers de pionierat, exploratoriu, care a căutat să armonizeze nevoile practice de pregătire ale ofițerilor de informații cu aspirația de consolidare a domeniului intelligence ca domeniu de investigație științifică de sine stătător, conex disciplinelor psihologie și sociologie.

La doar trei ani distanță, în aprilie 1995, Institutul Superior de Informații devine Institutul Național de Informații (INI), ceea ce îi conferă anvergura dorită de instituție militară de învățământ superior cu caracter național. Obiectivul Institutului la acea vreme era acela de a se racorda la standardele naționale de calitate în educația universitară și de a conferi validitate și coerență demersurilor de formare ale noilor ofițeri.

Mai târziu, școală românească de intelligence a căutat să își găsească propria identitate urmărind nu numai standardele de calitate specifice învățământului universitar, ci și corelarea cu noile curente de investigație științifică în relații internaționale, studii de securitate și studii de intelligence, așa cum au fost acestea consacrate,

într-o tradiție mult mai lungă și mai extinsă, în spațiul transatlantic. Accentul a fost pus atunci pe corelarea disciplinelor de studiu și a programelor universitare cu cercetările în domeniu. În acei ani, INI a înființat prima sa revistă științifică – Psihologia și mass media – și a început să organizeze evenimente științifice, sesiuni de comunicări și conferințe prin care să încurajeze dezbaterile și formarea unui hub de cunoaștere național.

Uitându-ne obiectiv în urmă, putem spune că, după această perioadă exploratorie, adevăratul parcurs al școlii de intelligence românești ca universitate cu aspirații academice, a început în octombrie 2000, odată cu înființarea Academiei Naționale de Informații, restructurarea programelor de studiu și alinierea acestora la standarde europene. Adoptarea reglementărilor Procesului Bologna în 2007 și regândirea pregătirii universitare ca proces complet, cu studii de licență, master și doctorat a adus cu sine un proces de creștere și maturizare. Un deceniu mai târziu, în 2010, ANI, devenită între timp, în 2009, Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul”, a asumat un nou obiectiv, acela de a corela învățământul universitar cu cercetarea științifică. A fost înființat astfel Institutul Național de Studii de Intelligence, o entitate de cercetare dinamică prin care Academia a reușit să devină competitivă în cercetare și să câștige proiecte cu finanțare europeană, alături de consorții universitare de prestigiu.

Parcursul Academiei nu a fost însă întotdeauna unul liniar și ascendent. Modernizarea ei accelerată, dezvoltarea programelor de învățământ universitar și post-universitar, anii de pionierat ai școlii doctorale au însemnat atât bune practici, cât și obstacole nu întotdeauna

bine gestionate și multe lecții învățate. Dincolo de acestea însă, putem spune că determinarea cu care Academia și-a asumat nevoia de reformă și onestitatea cu care a parcurs acest demers, nu întotdeauna comod, a făcut ca ea să continue să se dezvolte. Nu întâmplător ultimul deceniu a stat sub semnul internaționalizării progresive. Acum 10 ani, în 2012, ANIMV organiza prima sa conferință cu participare internațională și aducea împreună cele mai mari nume în domeniul studiilor de intelligence la aceeași masă cu practicienii din regiune. Un an mai târziu era lansat primul program internațional de formare „Securitate în Regiunea Mării Negre”, organizat alături de Universitatea Harvard și National Intelligence University din Statele Unite.

Această privire retrospectivă asupra parcursului Academiei Naționale de Informații „Mihai Viteazul” mi-a permis și realizarea unei retrospective proprii. Anul acesta mi-am început cel de-al doilea mandat ca Rector al Academiei și am intrat în cel de-al cincilea an de activitate managerială universitară aici. Misiunea pe care am primit-o din partea conducerii Serviciului Român de Informații la început de mandat a fost aceea de a dezvolta tinerii ofițeri în acord cu profilul lumii în care trăiesc. În toți acești ani am căutat să promovez etica și onestitatea academică, să consolidez mecanismele de garantare a calității în procesele educaționale și de cercetare și să încurajez parcursul de internaționalizare al acesteia. Oferta educațională a fost așadar remodelată într-o nouă paradigmă, care să răspundă adecvat la nevoile de pregătire ale comunității de informații într-o lume din ce în ce mai digitalizată, interconectată și în schimbare accelerată. În ceea ce privește Serviciul Român de Informații, Academia a devenit în acești ani unica poartă de intrare, educație și pregătire continuă.

În 2020 am semnat, din partea României, Scrisoarea de Intenție prin care se înființa Colegiul de Intelligence din Europa. În paralel, ANIMV a devenit membru al Colegiului European de Securitate și Apărare, având în ambele foruri de cooperare un rol activ în dezvoltarea de programe europene de formare în domeniul studiilor de intelligence.

Toate aceste lucruri mă fac să privesc spre viitor cu încredere. Academia se află într-un proces de validare academică europeană și internațională, bazat pe calitatea proceselor educaționale și a rezultatelor științifice obținute. A dezvoltat și va continua să dezvolte programe de master și doctorat în co-tutelă internațională, prin programe cadru europene. Va continua să inițieze proiecte de cercetare destinate creșterii rezilienței societale la amenințări precum polarizarea socială, radicalizarea, propaganda și dezinformarea. În același timp, odată cu preluarea președinției Colegiului de Intelligence din Europa, în 2023, vom continua eforturile de dezvoltare a unei culturi strategice comune de intelligence și securitate, pentru a putea consolida cooperarea și cunoașterea comprehensivă a amenințărilor cu care societatea democratică europeană se va confrunta în anii următori. Este un efort pe care comunitatea academică și de cercetare trebuie să îl facă pentru a veni în sprijinul dezvoltării unei viziuni europene împărtășite de toate statele membre și a contribui prin cunoaștere obiectivă la o abordare eficientă a amenințărilor.

În concluzie, la împlinirea celor 30 de ani de la înființarea primei școli românești moderne de intelligence, vreau să le mulțumesc tuturor celor care au contribuit de-a lungul timpului la acest proiect și să îi îndemn pe colegii mei să nu își piardă viziunea, determinarea și entuziasmul pentru formarea academică a tinerilor ofițeri.

TRATATIVE ROMÂNNO-SÂRBE PENTRU CONSTRUIREA UNUI POD PESTE DUNĂRE LA CUMPĂNA SECOLELOR XIX-XX

de Marius TĂNASE

ABSTRACT

For centuries, the Danube – the second-longest river in Europe – has always been both a commercial road and a barrier for the people living on its banks. The real progress of human civilization on the banks of the Danube began with the building of the first bridges across the river. But here, on the Lower Danube, which also comprises the Romanian-Serbian river border, after the ephemeral Roman bridge from the 2nd and 4th century AD, no bridge was built until the end of the 19th century. After 1878, when Romania and Serbia became independent states, the two neighboring countries began talks for building a railway bridge across the Danube, which formed the entire natural border between them. In this respect, after intensive endeavors and negotiations, in 1898 and 1913, Romania and Serbia signed two conventions for building a railroad bridge, but the financial conditions and the outbreak of the Great War postponed their plans. The new territorial conditions after WWI and the appearance of the Romanian-Serbian land border in the Banat region with a strong railway system led to the abandonment of the plans for the bridge, although in the 1930s some Romanian engineers unsuccessfully tried to revive the plans of the bridge. The bottom line is that it was not until 1972 when Romania and Serbia (Yugoslavia) managed to build their first connection across the Danube, a road bridge over the dam of the “Iron Gates” Hydropower Plant.

De-a lungul timpului, fluviul Dunărea l a reprezentat atât o importantă arteră comercială a Europei centrale și de est, cât și o barieră temporară în calea diverselor forțe expansioniste ajunse pe malurile sale. Tentativele acestora de a forța Dunărea au pendulat când dinspre sud, când dinspre nord. Astfel, sunt numeroase exemple, care pot începe încă din antichitate cu grecii și romanii în încercările lor de a supune teritoriile de la nord de Dunăre, pentru ca, la finele antichității, să urmeze migratorii germanici și slavi, care au trecut Dunărea dinspre nord. În Evul Mediu a fost rândul turcilor să forțeze Dunărea dinspre sud, urmați ulterior, dar în sens invers, de către trupele Imperiului Habsburgic și, nu în ultimul rând, de către cele țariste.

Dintre toți acești cuceritori ce au traversat Dunărea până la finalul secolului al XIX-lea, doar romanii au dispus efectiv de capacitatea tehnologică, forța economică și voința politică de a-și consolida stăpânirea pe celălalt mal al fluviului prin construcția de poduri (fixe) peste Dunăre. Iar aici avem în vedere atât celebrul pod dintre castrele romane Pontes și Drobeta construit de Apolodor din Damasc la ordinele împăratului Traian în anii 103-105 d.Hr., precum și pe cel ridicat în domnia împăratului Constantin cel Mare între cetățile Oescus și Sucidava și finalizat în anul 328 d.Hr. Urmare a presiunii migratorilor din nord, ambele poduri au avut însă cel mai probabil o existență de doar câteva decenii. Datorită îngustimii Dunării la ieșirea din Cazane, podul lui Traian a avut o lungime de 1135 m, în timp ce podul lui Constantin cel Mare, din cauza lățimii fluviului din acea zonă, avea o lungime totală de 2437 m. Ambele poduri aveau în componență o construcție din piloni de piatră și mortar, peste care era așezată suprastructura din lemn a podului, ele reprezentând adevărate minuni arhitectonice și ingineresti atât pentru epoca antică, cât și pentru cea medievală. Declinul tehnologic și economic ce a urmat Antichității romane la Dunărea de Jos a fost atât de sever încât vreme de mai bine de un mileniu și jumătate nu au mai existat nici măcar încercări de construire a unor poduri (fixe) peste această porțiune a fluviului².

În Evul Mediu, în ciuda obstacolului dunărean, între români și sârbi au existat permanente legături economice și politice, dar condițiile tehnologice și financiare medievale nu au permis nici măcar la nivel de proiect imaginar construirea unui astfel de pod peste

Dunăre, iar această situație s-a perpetuat până în epoca modernă. Abia în a cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu apariția statelor moderne român și sârb, se putea vorbi despre o reală consolidare a relațiilor economice și politice dintre cele două state, deși încă exista obstacolul suzeranității otomane.

În acest sens, în vara anului 1878, la Congresul de Pace de la Berlin, a fost recunoscută independența de stat a României și, respectiv, a Serbiei, dispărând astfel și ultimele obstacole externe din calea apropierii economice și politice depline a celor două state. Deși în acea epocă a existat în ambele state o reală voință politică de consolidare a relațiilor bilaterale, devenise totuși evident faptul că relațiile economice dintre acestea erau adesea îngreunate și de scurta graniță naturală formată în totalitate de Dunăre, mai precis între Vârciorova³ și Gura Timocului (sau satul Pristol, pe partea românească a fluviului). Acestui impediment i se adăuga inexistența unei legături feroviare directe, într-o epocă în care Europa se afla în plină extindere a rețelelor feroviare. De aceea, cea mai sigură alternativă pentru depășirea acestor obstacole economice era construirea unui pod peste Dunăre în vederea racordării sistemelor de cale ferată din România și Serbia.

Ideea construirii unui pod peste Dunăre nu a apărut numai din dorința celor două state vecine de a avea relații economice mai puternice. Ea s-a datorat și conjuncturii politice și economice din această zonă a Europei la sfârșitul secolului al XIX-lea, conjunctură care a suferit însă modificări majore în primele două decenii ale secolului al XX-lea printr-o serie de evenimente, precum schimbarea dinastiei din Serbia în 1903, criza bosniacă din 1908, războaiele balcanice din anii 1912-1913, apoi Primul Război Mondial.

Situația economică a României de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea era destul de asemănătoare cu cea a Serbiei. Chiar dacă statutul României pe plan extern era mai solid, iar economia românească era mai dezvoltată decât cea a Serbiei, totuși situația țărănimii din Serbia era mai bună decât a celei din România, iar relațiile sociale păreau și ele mai avansate în Serbia decât în România.

Pe plan extern însă, în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, ambele state s-au aflat sub o împovărătoare dominație economică austro-ungară. Această situație se datora tratatelor economice

dezavantajoase pe care România și Serbia au fost nevoite să le încheie cu Dubla Monarhie în anul 1875⁴ și, respectiv, în 1881⁵, în schimbul recunoașterii înlăturării suzeranității otomane. Mai ales în cazul Serbiei, respectivul tratat aducea o gravă atingere suveranității statale. Tocmai de aceea, atunci când tratatele au expirat sau au fost denunțate, atât România cât și Serbia au căutat noi parteneri economici și piețe de desfacere pentru produsele lor neprelucrate. În plus, ele s-au confruntat cu blocarea accesului produselor proprii spre Austro-Ungaria. Toate acestea au dus la izbucnirea unor așa-numite războaie vamale ale României și Serbiei cu Austro-Ungaria. În ultimii ani ai secolului al XIX-lea aceste războaie vamale au luat sfârșit, dar România și Serbia hotărâseră deja că era nevoie de o legătură feroviară între cele două state, ajungându-se astfel la semnarea unei convenții pentru construirea unui pod peste Dunăre⁶.

Proiectul unui pod peste Dunăre nu s-a putut concretiza imediat după obținerea independenței din mai multe motive. Astfel, primii ani de după 1880 au fost destul de tulburi în Serbia, iar aici avem în vedere luptele politice dintre guvern și radicalii lui Nikola Pašić, rășcoala din Timoc din anul 1883 (destul de aproape de zona de amplasament a podului) și, nu în ultimul rând, înfrângerea suferită de Serbia în fața Bulgariei în războiul din 1885. Toate acestea, împreună cu crizele politice din Serbia de la sfârșitul deceniului nouă al secolului al XIX-lea, au temporizat într-o anumită măsură relațiile bilaterale dintre cele două state vecine. În plus, din primul moment, Austro-Ungaria s-a poziționat ferm împotriva unei legături feroviare româno-sârbe peste Dunăre. În acest sens, războiul vamal româno-austro-ungar de la sfârșitul secolului al XIX-lea a constituit, probabil, atât un impediment, cât și un impuls în vederea demarării unui asemenea proiect.

Schimbările de pe scena politică sârbă ce au avut loc după anul 1889, odată cu abdicarea regelui Milan Obrenović⁷, mai ales câștigarea alegerilor de către

radicali, au dus la propagarea tot mai intensă a ideilor de emancipare a Serbiei de sub tutela economică a Austro-Ungariei. Astfel, una dintre primele teme importante de discuție ale noului ministru al României la Belgrad, Gheorghe Rosetti-Solescu, au fost legate tocmai de planurile Serbiei de extindere a rețelei feroviare în vederea realizării joncțiunii cu drumurile de fier ale României⁸.

Înceaperiodă, guvernul Serbiei se afla în tratative cu o societate austro-germană în vederea construirii căii ferate Niș–Radujevac, în apropierea graniței cu România. În acest sens, Rosetti-Solescu era asigurat că partea sârbă nu va lua decizia finală decât după ce se va pune de acord cu omologii români în privința locului unde se va realiza joncțiunea dintre cele două rețele de cale ferată. În acest context, șeful Departamentului Lucrărilor Publice din Serbia, P. Velimirović, arăta că joncțiunea dintre cele două rețele de cale ferată trebuia să se facă între Gruia (România) și Radujevac (Serbia), care ar fi fost o variantă mai bună decât Turnu Severin-Cladova, întrucât, s-ar fi apropiat prea mult de capătul liniei ferate austro-ungare Timișoara-Orșova. De altfel, încă din 1879 se realizase joncțiunea căilor ferate austro-ungare cu cele românești prin darea în folosință a tronsonului⁹ de cale ferată dintre Orșova și Vârciorova. Economisții sârbi considerau că printr-o linie ferată de nici 100 de km între Craiova și Gruia se putea face legătura cu linia Niș-Salonic sau, în perspectivă, cu linia spre Adriatica¹⁰. Cu toate acestea, clasa politică românească din acea vreme, în frunte cu regele Carol I, era mult mai interesată de consolidarea legăturilor cu Occidentul decât de o mai strânsă legătură cu zona Balcanilor.

După anul 1890, situația părea să se schimbe. Deși ambele state erau încadrate în orbita Triplei Alianțe, mai ales în cea a Austro-Ungariei, România și Serbia făceau primii pași spre ieșirea de sub tutela economică și politică a Dublei Monarhii. Aproximerea româno-sârbă avea la bază nu numai diferendele celor două state cu

^[1] Precizăm că atunci când folosim termenul Dunăre, ne referim de fapt la Dunărea de Jos, cu alte cuvinte la porțiunea fluviului care străbate teritoriul României de azi

^[2] Merită menționat, în mod excepțional, podul militar de vase de la Siliștioara/Corabia-Măgura, din august 1877, construit spre a fi utilizat la trecerea trupelor române în Bulgaria. Un moment de răscruce în această direcție l-a reprezentat inaugurarea în 14/26 septembrie 1895 a podului „Carol I” de la Cernavodă, proiectat și realizat de o echipă de ingineri condusă de Anghel Saligny (1854-1925)

^[3] Localitatea de hotar Vârciorova, cu gară și vamă, (Verciorova, în documentele vremii) era poziționată la est de Orșova, care la acea vreme făcea parte din Imperiul Austro-Ungar. În prezent, vatra localității este acoperită de apele lacului de acumulare al hidrocentralei „Porțile de Fier I”

^[4] Posibil și din cauza clauzelor sale defavorabile, autoritățile române nu s-au grăbit să ratifice tratatul cu Dubla Monarhie, astfel că acesta a intrat în vigoare abia spre jumătatea anului 1876 (Lege de ratificare a Convențiunii de comerț încheiată la Viena, la 10/22 iunie 1875, între România și Austro-Ungaria, în Monitorul Oficial al României nr.113 din 26 mai 1876)

^[5] În perioada aprilie-iunie 1881, Serbia a încheiat mai multe convenții economice și politice, unele dintre ele secrete, cu Austro-Ungaria prin care erau acordate mari înlesniri exportului de mărfuri industriale austriece în Serbia, respectiv exportului de cereale, vite și porci din Serbia în Austria. În general aceste tratate au fost net în favoarea economiei austro-ungare, iar drept recompensă cneazul Milan Obrenović obținea sprijinul Vienei în vederea proclamării țării sale regat, aspect care s-a petrecut la începutul anului 1882

^[6] Istoriја Srpskog Naroda, knjiga 6, tom 1, „Od berlinskog kongresa do ujedinjenja, 1878–1918”, Beograd, 1994, p.105.

^[7] Milan Obrenović IV (1854-1901), cneaz/rege al Serbiei între anii 1868/1882-1889, a fost fiul lui Miloš Obrenović (1829-1861) și al Mariei Elena Catargi (1832-1879), cunoscută și sub numele de Maria Obrenovici, fiica Marelui Logofăt Constantin (Costin) Catargi. Maria Obrenovici este cunoscută în epocă și datorită relației sale cu domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Bunicul patern al lui Milan era Jevrem Obrenović (1790-1856), fratele mai mic al primului principe modern al Serbiei, Miloš Obrenović I (1780-1860). În anul 1875, Milan s-a căsătorit cu moldoveanca Natalia Cheșcu, bunicul ei, Petru Cheșcu, fiind Mare Vornic în Moldova pe la 1800. În urma acestei căsătorii, în anul 1876 s-a născut Alexandru Obrenović (1876-1903), viitor rege al Serbiei în perioada 1889-1903 (pe larg în Legături dinastice româno-sârbe în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în BSLI nr.1/2021, pp.23-29).

^[8] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, București (în continuare se va cita AMAE), vol.287, Serbia, Raport diplomatic de la Belgrad, 31 mai 1889, ff.111-112.

^[9] Pe larg în Toader Popescu, Proiectul feroviar românesc (1842-1916), SIMETRIA, București, 2014, pp.54, 249.

^[10] AMAE, vol.287, Serbia, Raport diplomatic de la Belgrad, 31 mai 1889, f.112.

mai-marele vecin de la nord, dar și altele cu tânărul, dar energicul stat bulgar. Poate că tocmai de aceea Serbia venea acum cu soluția construirii podului între Turnu Severin și Cladova, care se găsea astfel la doar 19 km de granița austro-ungară și la peste 70 km de cea bulgară.

Ideea podului peste Dunăre și a joncțiunii căilor ferate a fost reluată constant în ultimii ani ai secolului al XIX-lea. Astfel, în cadrul unei întrevederi cu regele Carol I din primăvara anului 1893, la scurt timp de la lovitura de stat de la Belgrad a regelui Alexandru Obrenović, ministrul Serbiei la București, Stojan Bošković, a redeschis problema podului peste Dunăre, dar de această dată între Turnu Severin și Cladova, făcând apoi aluzie la podul lui Traian din antichitate, care avusese aproximativ aceeași locație. Regele Carol I s-a mulțumit doar să zâmbească în fața unei asemenea comparații¹¹.

Serbia se afla într-o situație mai grea decât România la sfârșitul secolului a XIX-lea, fiind pur și simplu izolată de mai-marele său vecin de la nord. La această situație Serbia a răspuns prin reluarea mai vechiului proiect al liniei ferate spre Marea Adriatică. Aceasta urma să treacă pe valea Timocului până la Niș, iar de acolo prin teritoriul Imperiului Otoman, trebuia să lege Serbia de Marea Adriatică. Punctul de plecare din nord al acestei linii ferate era Cladova, chiar lângă granița cu România. În felul acesta se putea realiza joncțiunea liniilor ferate românești și sârbești printr-un pod peste Dunăre între Turnu Severin și Cladova¹². Un asemenea proiect putea oferi o cale sigură pentru exportul produselor sârbești spre vest și ieșirea Serbiei din impasul creat de boicotarea produselor sale de către Austro-Ungaria. La fel de bine, proiectul putea servi și intereselor economice românești prin crearea unei noi rute comerciale spre vest în condițiile relațiilor economice tensionate cu Austro-Ungaria.

Diplomația sârbă a început încă din anul 1895 să tatoneze Sublima Poartă în vederea obținerii acordului acesteia pentru construirea unei căi ferate care să asigure ieșirea Serbiei la Marea Adriatică prin Kosovo și nordul Albaniei. Totodată au fost reluate și negocierile cu România în vederea construirii unui pod peste Dunăre. În felul acesta, pe viitor, Serbia putea realiza și legătura cu liniile ferate rusești¹³.

Inaugurarea¹⁴ podului de cale ferată de la Cernavodă, în 14/26 septembrie 1895, a atras laudele și admirația ministrului Serbiei la București, K.N. Hristić. Acest eveniment a resuscitat interesul ambelor state pentru construirea unui pod comun peste Dunăre, dar în locații diferite: România încă susținea varianta Gruia-Radujevac, pe când Serbia avansa varianta Turnu Severin-Cladova¹⁵.

La finalul anului 1895 și începutul lui 1896 discuțiile pe tema podului au fost reluate la București de către ministrul Serbiei, K.N. Hristić și omul politic liberal, George Manu, directorul Monopolurilor Statului. Cu acest prilej Hristić a amintit despre discutarea de către guvernul sârb a proiectului căii ferate Niș–Cladova, în speranța realizării joncțiunii Turnu Severin-Cladova. Aceeași idee a fost expusă de diplomatul sârb și în fața regelui Carol I cu prilejul unui dineu la Palat. Suveranul României s-a arătat foarte receptiv față de o asemenea propunere, evidențiind avantajele ce se puteau crea pentru România prin realizarea deschiderii rețelei feroviare românești spre Marea Egee. Cu toate acestea, încheierea unui acord scris nu a putut fi îndeplinită în acel an din motive financiare¹⁶.

În octombrie 1897, în fruntea Consiliului de Miniștri al Serbiei a ajuns Vladan Đorđević. La numirea în funcție acesta a declarat că prima chestiune de care se va ocupa noul guvern va fi joncțiunea căilor ferate cu România. Chiar și regele sârb Alexandru Obrenović a cerut grăbirea semnării convenției privind joncțiunea căilor ferate¹⁷. În privința joncțiunii căilor ferate la Turnu Severin, regele Serbiei îl încredința pe ministrul român la Belgrad că, după revenirea lui Vladan Đorđević de la Constantinopol, la București se va deplasa K.N. Hristić în vederea semnării Convenției. Diplomatul român Ioan N. Papiniu și-a arătat în continuare nemulțumirea față de dorința fostului guvern sârb de a introduce la art.4 din Convenție o declarație explicativă prin care se permitea Serbiei să înceapă chiar mai târziu lucrările de joncțiune de pe teritoriul sârb și nu în același timp cu lucrările de construire a podului, așa cum urma să procedeze România. Regele Serbiei a pus acest lucru pe seama opoziției fostului guvern față de proiectul de joncțiune prin Turnu Severin și pe starea precară a finanțelor

Serbiei. Cu toate acestea, noul guvern era de acord cu joncțiunea prin Severin și sprijinea intensificarea demersurilor pentru construirea podului. Papiniu mai remarcă și un alt aspect destul de interesant. El era de părere că Serbia se temea de realizarea unei înțelegeri româno-bulgare în privința joncțiunii căilor ferate în apropierea graniței cu Serbia, înainte de joncțiunea căilor ferate române și sârbești. Tocmai de aceea, prin formularea vagă a art.4 din Convenție, se dorea păstrarea de către Serbia a dreptului de a renunța la joncțiunea căilor ferate prin Severin. De aici rezulta că problema nu era neapărat una financiară. De asemenea, regele sârb Alexandru Obrenović vorbea despre posibila înlocuire a ministrului Serbiei de la București, K.N. Hristić cu M. Đorđević pe care îl recomanda ca fiind un om de-ai săi de încredere¹⁸.

După mai multe runde de negociere, prima convenție româno-sârbă care reglementa chestiunea unui pod peste Dunăre între Cladova și Turnu Severin și joncțiunea căilor ferate¹⁹ a fost încheiată la București în data de 6/18 ianuarie 1898 de către Președintele Consiliului de Miniștri și, totodată, ministru al Afacerilor Străine, D.A. Sturdza și ministrul de Justiție al Serbiei, K.N. Hristić. Despre convenție vorbea și noul ministru sârb la București, M.K. Đorđević, care, într-o telegramă de la începutul lunii februarie 1898, arăta că se așteaptă ca acordul bilateral să fie dezbătut curând în Parlamentul de la București²⁰.

Convenția²¹ stabilea realizarea joncțiunii căilor ferate românești și sârbești prin construirea unui pod peste Dunăre între Turnu Severin și Cladova. Dispozițiile art.2 stipulau ca studiile privind planurile și devizele podului și ale joncțiunii căilor ferate urmau să fie realizate prin strădania guvernului român²², iar la toate acestea participau și ingineri sârbi, care se subordonau directorului lucrărilor. Totodată, conform prevederilor art.3, guvernul român se angaja să termine planurile și devizele până la sfârșitul lunii septembrie 1899.

Referitor la cheltuielile generate de studiile și construcția podului, ele urmau a fi suportate în mod egal

de cele două guverne, iar cheltuielile de pe teritoriul fiecărui stat, inclusiv cele de întreținere, trebuia să fie suportate de statul respectiv. Cu toate acestea, la art.6 se preciza că totalitatea fondurilor necesare pentru studii și construcție vor fi procurate de statul român, urmând ca Serbia să ramburseze României partea sa, conform unui acord ce va fi semnat între cele două state. Ratificările s-au făcut la București la data de 10/22 octombrie 1898, din partea României purtând semnătura lui D. I. Ghica, secretar general la Ministerul Afacerilor Străine²³.

Într-un studiu²⁴ al unui specialist român în domeniu din perioada interbelică, dedicat problemei construirii unui pod peste Dunăre între România și Iugoslavia²⁵ se aprecia că tocmai situația geopolitică din Balcani, de la sfârșitul secolului al XIX-lea a fost cea care a dus la conturarea unui astfel de proiect. De asemenea, situarea celor două state în sfera de influență a Austro-Ungariei, deci a Triplei Alianțe, a permis alegerea localității Turnu Severin ca loc pentru construirea podului.

Studiile de teren au început încă din 1899, dar criza financiară din anul 1900 a dus la imposibilitatea punerii în practică a convenției. Instalarea lui Edgar Mavrocordat în funcția de ministru al României la Belgrad, în martie 1900, a impulsionat negocierile pentru construirea podului. El a fost primit curând și de către regele sârb Alexandru Obrenović, căruia i-a vorbit despre impedimentul materializării acestui proiect, din cauza faptului că Serbia deținea în zona limitrofă României doar linie ferată cu ecartament îngust. De aceea, ministrul român a arătat că era nevoie de investiții serioase pentru amenajarea zonei respective din Serbia. Chiar și fostul rege Milan Obrenović a observat aceste neajunsuri și a propus, în consecință, amânarea provizorie a construirii podului până când Serbia va reuși să amenajeze în zonă o cale ferată cu ecartament normal²⁶.

În cadrul audienței pe care a avut-o la regele Carol I în data de 2/14 aprilie 1900, ministrul Serbiei la București, M. Miličević, a abordat, printre alte subiecte (situația internă și externă a celor două state, relațiile cu Bulgaria etc.) și pe cea a podului peste Dunăre, fără a se

¹¹ Arhiva Serbiei, fond „Ministarstvo Inostranlih Dela Kraljevine Srbije – Političko Odeljenje (1871-1918)” (în continuare se va cita ASMID), Belgrad, Serbia, 1893, I/4, f.1415.

¹² M. Vojvodić, Putevi Srpske Diplomacije – Ogledi o spoljnoj politici Srbije u XIX i XX veku, Editura Clio, Beograd, 1999, p.151.

¹³ Ć. Popov, D. Đorđević, N. Rakočević, Đ. Mikić, K. Milutinović, V. Krestić, A. Radenić, M. Ekmečić, Istorija Srpskog Naroda. Šesta Knjiga, Prvi Tom, „Od Berlinskog Kongresa do Ujedinjenja, 1878-1918”, Beograd, 1983, p.164.

¹⁴ Actul de fundare și, respectiv, Actul de inaugurare a Podului de la Cernavodă sunt reproduse în albumul întocmit de Nicolae Șt. Noica, Lucrări publice în vremea lui Carol I, Editura Cadmos, București, 2008, pp.30-33.

¹⁵ ASMID, 1895, I/10, doc. nr.1576.

¹⁶ ASMID, 1896, I/9, doc. nr.312.

¹⁷ AMAE, vol.7, 1897, Raport nr.597 de la Belgrad, 15/27 octombrie 1897, ff.88-92.

¹⁸ AMAE, Telegramă de la Belgrad, 22 noiembrie/4 decembrie 1897, f.103.

¹⁹ D. Đorđević, *Projekt Jadranske Železnice u Srbiji (1896–1912)*, în „Istorijski Glasnik”, 3-4, 1956, pp.4-5.

²⁰ ASMID, MF, r.186/1898, c.265, Telegramă de la București nr.10/04.02.1898.

²¹ Legea pentru ratificarea Convențiunii încheiată la 6/18 ianuarie 1898, între Romania și Serbia, pentru joncțiunea liniilor ferate ale celor două țări, în Monitorul Oficial al României nr.156 din 17 octombrie 1898.

²² AMAE, vol.8, 1898, Convenție dintre România și Serbia cu privire la construirea podului de cale ferată Turnu Severin – Kladovo, București, 6/18 ianuarie 1898.

²³ Monitorul Oficial al României nr.156 din 17 octombrie 1898.

²⁴ M. Tudoran, *Amplasamentul noului pod peste Dunăre*, București, 1933, p.5.

²⁵ La sfârșitul anului 1918, Regatul Serbiei s-a unit într-o primă fază cu Regatul Muntenegrului sub domnia regelui Petru I Karageorgevici (1844-1921), ginerele ultimului rege muntegrecan Nicola I (1841-1921). Ulterior, la numai câteva săptămâni distanță, avea să ia naștere Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. La 3 octombrie 1929 entitatea a luat numele de Regatul Iugoslaviei, dar fiind invadată de Puterile Axei în aprilie 1941, în anii 1943-1945 a avut o existență discutabilă. Iugoslavia a fost redenumită în 1946 Republica Populară Federativă Iugoslavia, prin instalarea unui guvern comunist, pentru ca în 1963 să devină Republica Socialistă Federativă Iugoslavia (R.S.F. Iugoslavia), entitate care ulterior s-a dezintegrat în anul 1991 (urmare a unor conflicte violente între fostele republici, din motive religioase, etnice, economice și politice).

²⁶ AMAE, Serbia, vol.10, 1900, f.91.

stabili, însă, ceva concret. Suveranul român a remarcat că împrejurările interne au amânat începerea lucrărilor și că, în timp, trebuie găsită o variantă mai bună de racordare decât cea dintre Cladova și Turnu Severin, piedica principală constând în existența ecartamentului îngust la liniile ferate din Serbia, care ar fi presupus cheltuieli suplimentare de transbordare a mărfurilor²⁷.

Discuțiile dintre Edgar Mavrocordat și regele sârb Alexandru Obrenović au continuat în toamna anului 1900 și au dus la schimbarea atitudinii Serbiei, care a acceptat de această dată vechea alternativă dintre Gruia și Radujevac. Chiar și regele Serbiei se vedea nevoit să recunoască dificultatea executării traseului Negotin-Cladova, din cauza terenului accidentat, față de varianta Negotin-Radujevac. Noua variantă era mai avantajoasă și pentru România datorită drumului mai scurt prin Gruia. Suveranul Alexandru Obrenović considera că trebuia să fie făcute noi demersuri comune la Sublima Poartă pentru obținerea acordului de ieșire a Serbiei la Marea Adriatică prin Albania. În momentul respectiv, regele Alexandru Obrenović considera că Serbia putea profita și de neînțelegerea crescândă dintre Poarta Otomană și Imperiul Austro-Ungar pe tema prelungirii liniei ferate din Bosnia prin Novi Pazar și Kosovo²⁸.

Pe de altă parte, Serbia a întâmpinat și alte obstacole, deoarece pentru construirea liniei ferate spre Adriatică avea nevoie atât de acordul Înaltei Porți, cât și de bani, pe care nu îi avea. Negocierile în acest sens nu au avut succes din cauza opoziției Austro-Ungariei și indeciziei Rusiei de a sprijini un asemenea proiect. Dubla Monarhie avea propriul plan de construire a unei linii ferate spre sud prin sangeacul Novi Pazar. De asemenea, era nevoie și de sprijinul statelor occidentale, precum Franța și Italia²⁹.

Proiectul a fost reluat în 1901, mai ales pe segmentul liniei ferate spre Adriatică, în acest sens fiind contactate o serie de firme occidentale. În ceea ce privește podul peste Dunăre, Guvernul Serbiei propunea acum schimbarea amplasamentului podului de la Cladova la Radujevac, care ar fi fost o soluție mai ușor de conectat cu linia de pe valea Timocului. România s-a arătat și ea interesată de această soluție prin Radujevac, dar a arătat că nu va putea începe lucrările la pod până când nu va fi construită linia spre Adriatică. În plus, nici România nu avea construită infrastructura feroviară care să asigure legătura prin Gruia-Radujevac. Serbia a continuat să

caute sprijin în străinătate pentru acest proiect. După o serie de tatonări la Paris, la jumătatea anului 1901, chiar și ministrul francez de externe, Theophile Delcassé, s-a arătat plăcut impresionat de proiectul unei căi ferate care să lege Dunărea de Adriatică. Aceste declarații nu s-au materializat în niciun fel. Pentru a zădărnici planul Serbiei, Imperiului Otoman a avansat propunerea unei linii ferate de la Salonic prin Bitola până la Valona. Deși Serbia a mai încercat să atragă capital străin, mai întâi german, apoi francez, măcar pentru construirea liniei ferate de pe valea Timocului, nici aceste proiecte nu s-au materializat. În acest fel, atât proiectul unei linii ferate spre Adriatică, cât și cel al joncțiunii cu căile ferate române printr-un pod peste Dunăre au fost abandonate pentru o bună perioadă de timp³¹.

Evenimentele din anul 1903 – schimbarea dinastiei din Serbia – au dus la reorientarea politicii externe a Serbiei spre statele viitoare Triple Înțelegeri. În anii care au urmat au existat o serie de proiecte austro-ungare ce vizau chiar mai multe linii ferate spre sud care să lege Imperiul Austro-Ungar, prin sangeacul Novi Pazar, de Imperiul Otoman cu ieșire spre Salonic și Marea Adriatică. Planurile sârbești trebuia să fie acum legate de cele austro-ungare. Convorbirile cu Dubla Monarhie au continuat și în anii următori. Ministrul sârb în România, M.G. Ristić, a avut numeroase discuții cu omologii săi din țările vecine României pe această temă. La începutul anului 1907, el discuta cu ambasadorul englez la București despre investițiile britanice în creștere din industria căilor ferate din Serbia. La începutul lunii februarie 1907, Ristić a discutat și cu ministrul român al Afacerilor Străine de atunci, Ion Lahovari, despre proiectul podului de peste Dunăre și a legăturii feroviare dintre România și Serbia. Lahovari i-a declarat lui Ristić că România nu are nimic de obiectat față de decizia Serbiei de a construi linii cu ecartament îngust. De asemenea, tot în acea perioadă, s-au auzit tot mai multe voci care discutau despre proiectul unui pod peste Dunăre între Vidin și Calafat, care să lege liniile ferate române de cele bulgare. Serbia vedea un asemenea proiect drept o trădare din partea Bulgariei, considerând mai avantajoasă soluția unei linii feroviare bulgare care să asigure legătura cu linia spre Salonic, cu Macedonia și Serbia Veche. În ceea ce privește legătura Bulgariei cu România, vecinii noștri de la sud de Dunăre își doreau această conexiune pentru a putea beneficia de ajutorul României în cazul

unui eventual conflict cu Imperiul Otoman, mai ales că Sublima Poartă se împotriva unui asemenea proiect³².

La începutul lunii aprilie 1907, ministrul sârb Ristić a avut discuții despre un viitor pod peste Dunăre în zona Prahovo-Gruia și cu președintele Consiliului de Miniștri, D.A. Sturdza, care participase și la încheierea Convenției din 1898. Astfel, Sturdza i-a vorbit interlocutorului său despre greutățile financiare prin care trecea România în acea vreme, unele cauzate de răcoala țărănească din acel an. Cât privește podul peste Dunăre, Sturdza a arătat că România nu dispune nici măcar de infrastructura necesară între Craiova și Gruia. În acest fel, infrastructura din Oltenia ar fi fost favorizată față de alte zone din România unde, conform opiniei lui Sturdza, era o și mai mare nevoie de căi ferate, ca de exemplu în Moldova ori în Dobrogea. De asemenea, mai existau încă voci care susțineau ca podul să fie construit la Turnu Severin, chiar dacă se afla în apropierea graniței austro-ungare. În opinia lui Ristić, ideea cu Turnu Severin era susținută de Sturdza și avea la bază influența pe care o avea acesta din urmă în rândurile alegătorilor și moșierilor din zonă³³.

La un moment dat Ristić a întrebat în legătură cu zvonurile privind viitorul pod dintre Vidin și Calafat, însă Sturdza a declarat că a citit și el în ziare despre acest lucru, dar mai multe nu știe. El a mai adăugat că probabil bulgarii ar fi cei care doresc un asemenea pod, dar ei nu vor putea obține acest lucru, deoarece, în acel moment, României nu îi era utilă o asemenea legătură. În primăvara anului 1907 Guvernul de la Belgrad, prin intermediul legației de la București, a făcut numeroase interpelări la adresa guvernului român sau a legației bulgare pentru a obține informații în legătură cu zvonurile privind construirea unui pod între Vidin și Calafat. Guvernul sârb se arăta foarte îngrijorat de eventualitatea construirii respectivului pod, dar de fiecare dată guvernul român, în frunte cu Sturdza, a negat existența unui asemenea proiect³⁴.

Cu ocazia întâlnirii de la începutul lunii mai 1907 dintre Ristić și Sturdza, prim-ministrul român a susținut răspicat că România dorește ca podul să fie construit între Turnu Severin și Cladova, așa cum fusese prevăzut în Convenția din 1898. Sturdza i-a povestit că și regele Carol I susține proiectul construirii podului la Turnu Severin. Astfel, după ce a văzut o machetă a podului lui Traian de la Drobeta, Suveranul român a declarat că acelea erau

podul și locația pe care și le dorea³⁵. În finalul telegramei sale, Ristić arată că în zilele următoare se va întâlni cu înalți ofițeri ai armatei române, printre care generalul Crăiniceanu, șeful Marelui Stat Major, întrucât armata va avea și ea un cuvânt decisiv de spus în momentul deciziei finale cu privire la amplasamentul unde va fi construit podul.

Într-un discurs din luna iunie 1907, Sturdza a reiterat hotărârea României de a construi podul în zona Turnu Severin-Cladova datorită faptului că această locație era mult mai avantajoasă pentru România. În privința locului de construire a viitorului pod de peste Dunăre, Sturdza a arătat că în ultimii ani s-au vehiculat diverse locații, de la Turnu Măgurele, Giurgiu și până la Calafat, toate fiind numai niște zvonuri. În continuare, Președintele Consiliului de Miniștri a arătat că țara noastră nu poate alege o variantă sau alta doar pentru că ar fi mai scurtă sau mai avantajoasă pentru statul vecin. Sturdza a atacat proiectul căii ferate spre Adriatică, precizând că, deocamdată, România nu poate fi acuzată de nimic, deoarece mare parte din acest proiect, în care se încadrează și podul cu pricina, urmează a se construi pe teritoriul otoman, iar Serbia încă nu obținuse aprobarea Înaltei Porți în acest sens. Demnitarul român a arătat că țara noastră are o experiență mult mai mare decât Serbia în construcția de căi ferate și poduri de o asemenea anvergură. De aceea, el a invitat Serbia să își trimită inginerii să ia contact cu experiența românească, propunându-l drept exemplu elocvent pe proaspătul președinte al Academiei Române, inginerul Anghel Saligny, artizanul podului de la Cernavodă. Se pare că Ristić ținea la părerea lui Ionel Brătianu, pentru că și de această dată el și-a încheiat telegrama cu o concluzie desprinsă dintr-o convorbire avută cu acesta. Astfel, conform spuselor lui Ristić, Brătianu i-a declarat ministrului sârb că rezolvarea întregii chestiuni se află în mâinile Serbiei. Totul se va rezolva foarte ușor, declara oficialul român, dacă Serbia va reuși să construiască linia de cale ferată din Timoc cu ecartament normal. Atunci când va fi gata linia până la Niș, podul va fi construit exact acolo unde va dori Serbia, deoarece România nu se va putea lipsi de o asemenea legătură, arăta în final Brătianu³⁶.

Câteva zile mai târziu, Ristić era asigurat și de N. Mișu, ministrul român de la Sofia, că nu se va construi niciun pod în zona Vidin-Calafat, deoarece Bulgaria nu

²⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale, București (în continuare se va cita ANIC), fond MF *Iugoslavia*, r.188/1900, c.391-398; Vezi și ASMID, 1900, I/6, doc. nr.1043.

²⁸ AMAE, Serbia, vol.10, 1900, Raport confidențial Belgrad din 12/25 noiembrie 1900, ff.218-221.

²⁹ M. Vojvodić, op.cit., p.152.

³⁰ *Ibidem*, p.155.

³¹ *Ibidem*, p.158.

³² *Dokumenti o Spoljnoj Politici Kraljevine Srbije, 1903-1914* (în continuare se va cita DSPKS), kn. II, sv. 3/I, 1/14 ianuar – 2/15 april 1907, urednik Ljiljana Aleksić-Pejović, SANU, Beograd, 2003, p.339.

³³ *Ibidem*, p.767.

³⁴ *Ibidem*, p.768.

³⁵ *Ibidem*, p.937.

³⁶ *Ibidem*, pp.1092-1093.

acceptă decât varianta Zimnicea-Sviștov³⁷. De asemenea, după o călătorie la Roma a ministrului italian la București, Ristić a fost asigurat și de guvernul italian de tot sprijinul acestuia privind construirea podului între Gruia și Prahovo. În schimb, guvernul italian cerea Serbiei să grăbească pe cât se poate construirea porțiunii de cale ferată dintre Niș și Dunăre³⁸.

În cursul anului 1907, Austro-Ungaria și-a intensificat eforturile de a convinge Imperiul Otoman să accepte construirea unei linii ferate prin sangeacul Novi Pazar, care să asigure o legătură a Dublei Monarhii către Salonic. Urmarea imediată a unei asemenea decizii ar fi fost neutralizarea liniei folosite atunci pentru transportul feroviar de mărfuri, respectiv Viena-Belgrad-Niș-Adrianopol (Edirne), precum și întârzierea sau chiar periclitatea proiectului Serbiei spre Adriatică. În plus, o linie ferată a Austro-Ungariei prin sangeacul Novi Pazar ar fi avut și o covârșitoare importanță militară, deoarece în felul acesta trupele austro-ungare puteau ajunge foarte rapid la granița sudică a Serbiei, putând să o atace, astfel, din mai multe direcții și să îi taie legătura cu principalul său aliat, Muntenegru³⁹.

Din cauza evenimentelor din 1908 – proclamarea independenței Bulgariei, precum și anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria – încordarea dintre Dubla Monarhie și Serbia a atins apogeul. Serbia a folosit tema liniei ferate spre Adriatică drept armă de presiune asupra Austro-Ungariei în perioada crizei bosniace. Din aceste motive, începând din primăvara anului 1908, chestiunea construirii podului peste Dunăre a fost trecută pe un plan secundar în agendele diplomatice de la București și Belgrad. Ea va fi reluată cu o mult mai mare fermitate în cursul lunii decembrie a anului 1909, la inițiativa ministrului Serbiei la București, M. Ristić. Acesta, conform instrucțiunilor primite de la Belgrad, a notificat guvernul român despre intențiile țării sale, afirmând că în cazul în care partea română este gata să se angajeze în discuții preliminare, i se vor înmâna propunerile formale ale guvernului Serbiei⁴⁰.

Este posibil ca hotărârea bruscă a Serbiei în privința podului să aibă legătură și cu deplasarea la București în luna octombrie a anului 1909 a unei comisii bulgare pentru a discuta cu partea română problema interconectării rețelelor de cale ferată printr-

un pod peste Dunăre. În timpul discuțiilor, cea mai clară divergență dintre cele două state a fost reprezentată de locul amplasării podului. În timp ce Bulgaria dorea să construiască podul cât mai spre est posibil, guvernul român îl dorea cât mai spre vest. Pozițiile celor două state aveau la bază serioase motive strategice și economice. În cele din urmă a fost găsit un punct comun de discuție, hotărându-se că cea mai bună locație pentru un pod care să asigure legătura feroviară nu numai pentru România și Bulgaria, dar și pentru Austro-Ungaria, ar fi localitatea Corabia⁴¹. Toate acestea au rămas însă la stadiul de discuții. Pentru demararea unor studii serioase în acest sens era nevoie de semnarea unei convenții care să fie ratificată de parlamentele celor două state. Acest lucru nu s-a întâmplat însă.

În 1909, Serbia a încercat atragerea unor investitori francezi, cu ajutorul cărora să transpună în practică proiectul podului prin construcția unei linii de cale ferată pe traseul Craiova-Gruia-Radujevac-Niș-Priștina-Prizren-Scutari (Shkodër)-Antivari (Bar). Finalizarea unui asemenea proiect ar fi avut o importanță deosebită pentru transportul de mărfuri din România și Serbia, deoarece în acest mod se putea realiza o ieșire directă la Adriatică, prin traversarea teritoriului otoman și muntenegrean. Deși această idee a avut adversari în ambele state, cel mai mare opozant a fost Bulgaria care, cu sprijinul Austro-Ungariei și Rusiei, avea în vedere un alt traseu, care să ocolească Serbia, prin București-Craiova-Sofia-Skopje (Uskub) și care să aibă ca punct final la Adriatică unul dintre porturile Durazzo (Durrës) sau Valona (Vlorë)⁴².

Serbia a continuat să susțină proiectul liniei ferate spre Adriatică și în anii următori, 1910-1911, cu speranța că Imperiul Otoman îi va permite în cele din urmă accesul prin nordul Albaniei⁴³. Planurile Belgradului nu s-au materializat însă deoarece Poarta a hotărât că pe teritoriul său va construi singură linia ferată. În nordul Albaniei lucrările au fost demarate abia în 1911, dar au fost imediat oprite, mai întâi din cauza războiului italo-turc (1911-1912), iar ulterior ca urmare a participării țărilor din zonă la războaiele balcanice (1912-1913)⁴⁴. Dialogul româno-sârb pe tema podului de peste Dunăre a continuat până în preajma începerii războaielor balcanice. Astfel, în decembrie 1911, acest subiect a fost abordat de Titu

Maiorescu într-o discuție pe care a avut-o cu ministrul Serbiei la București, Mihailo Ristić⁴⁵.

Din pricina războaielor balcanice, în cursul anului 1912 și în prima jumătate a anului 1913, diplomații de la București și Belgrad nu au mai discutat această problemă a podului peste Dunăre. Pe fondul neînțelegerilor dintre Serbia și Bulgaria, ce au urmat celui de-al Doilea Război Balcanic din 1913, pe de o parte, dar și din cauza tradiționalei dușmăanii dintre Serbia și Dubla Monarhie, în anul 1913 a fost reluat planul construirii unui pod peste Dunăre între România și Serbia. De această dată, sub presiunea evenimentelor, se propunea amplasarea podului între Brza Palanka (Serbia) și Țigănași (România). Inițial, Serbia a susținut amplasarea podului la Prahovo-Gruia, pentru a face legătura cu linia de pe Valea Timocului, ceea ce ar fi însemnat ceva mai puține cheltuieli pentru partea sârbă⁴⁶.

Interesant este că, chiar și în perioada tratativelor de pace de la București din vara anului 1913, s-a discutat problema podului peste Dunăre. Astfel, la 30 iulie 1913, în cadrul unei convorbiri cu prim-ministrul Maiorescu, Pašić a abordat problema construirii unui pod peste Dunăre între Gruia și Prahovo. Acesta trebuia să facă legătura feroviară cu Marea Adriatică, în cadrul unui proiect ce urma să se realizeze în 4 ani. Cu toate că cei doi nu au dezbătut prea multe referitor la problema podului peste Dunăre, această discuție a reușit să readucă în atenția politicianilor de la București și Belgrad chestiunea podului și să impulsioneze reluarea negocierilor pentru semnarea unei convenții bilaterale în acest sens⁴⁷.

Astfel, tratativele bilaterale au fost redemarate încă din toamna anului 1913, la scurt timp după semnarea Tratatului de pace de la București. În acest sens, la 21 octombrie / 3 noiembrie 1913 ministrul Serbiei la București, Mihailo Ristić, transmitea guvernului de la Belgrad că un împluternicit al Ministerului Afacerilor Străine l-a anunțat că guvernul român a reușit să definitiveze lista cu specialiștii care, împreună cu cei sârbi, vor începe studiile privind construirea viitorului pod peste Dunăre. În vederea încheierii convenției pentru joncțiunea căilor ferate printr-un pod peste Dunăre, între Țigănași și Brza Palanka, s-a constituit o comisie mixtă româno-sârbă, formată din zece persoane, șase din România și patru din Serbia. Aceasta cuprindea specialiști

de la ministerele lucrărilor publice, ministerele de război și din serviciile de construcții ale căilor ferate din cele două state⁴⁸. S-a mai hotărât ca în România linia să aibă un ecartament normal, dar conform dorinței Marelui Stat Major al armatei române partea sârbă trebuia să se ocupe și de ridicarea unor fortificații la capătul podului dinspre Serbia din cauza apropierii de granița bulgară⁴⁹.

Delegația română care a purtat negocierile la sfârșitul anului 1913 a întâmpinat mari dificultăți pentru convingerea delegației sârbe că, de fapt, România dorește o legătură mai importantă, spre Belgrad, prin Stubić, și nu una cu o linie de graniță cum este cea de pe valea Timocului. În condițiile în care delegația sârbă își menținea poziția, negocierile au fost întrerupte pentru ca partea sârbă să ceară noi instrucțiuni de la Belgrad. În felul acesta, partea sârbă a acceptat mutarea amplasamentului podului mai la vest de Prahovo, pe traseul Stubić-Brza Palanka-Țigănași. Cât privește România, spre deosebire de anul 1898, situația se schimbă, mai ales în ceea ce privește relațiile cu vecinul de la nord, Austro-Ungaria. Acestea erau mult mai încordate, fapt care nu favoriza amplasarea podului la Turnu Severin, ca în trecut, din cauza apropierii de granița austro-ungară⁵⁰.

Convenția pentru construirea unui pod peste Dunăre s-a încheiat la 10/23 decembrie 1913 la București, iar după numai câteva zile, la 29 decembrie 1913 / 11 ianuarie 1914, a și fost votată de Parlament și promulgată⁵¹ de regele Carol I. Ulterior, la 12/25 ianuarie 1914, Convenția a intrat efectiv în vigoare prin publicarea sa în Monitorul Oficial al României, după cum transmitea ministrul Serbiei la București, Mihailo Ristić⁵². La fel ca în cazul precedentei Convenții din 1898, s-a stabilit ca planurile și devizul pentru realizarea podului să se facă în întregime prin îngrijirea Guvernului român, care va numi și direcțiunea generală. Specialiștii vor fi atât ingineri români, cât și sârbi. Totodată, unul dintre cei doi subdirectori va fi numit de Serbia⁵³.

Planurile și devizele trebuia să fie terminate în cel mult un an și jumătate de la ratificarea convenției, iar podul trebuia dat în folosință după cel mult 4 ani de la începerea lucrărilor. Chiar dacă România se angaja să procure anumite fonduri ori să se îngrijească de întreținerea podului, toate cheltuielile urmau să fie suportate, în final, pe jumătate de către cele două state.

³⁷ *Ibidem*, p.1102.

³⁸ *Ibidem*, p.1255.

³⁹ M. Macuc, *România, Balcanii și Europa*, vol. I, București, 2007, p.110.

⁴⁰ S.L. Damean, *Diplomatul britanic Sir William Conyngham Greene despre situația României în anul 1909*, în „Politică, Diplomatie și Război. Profesorului Gheorghe Buzatu la 70 de ani”, coordonatori S.L. Damean, M. Cîrstea, Craiova, 2009, p.191.

⁴¹ *Ibidem*, p.192.

⁴² *Ibidem*, p.68.

⁴³ AMAE, Serbia, vol.18, 1911, f.154.

⁴⁴ Č. Popov, D. Đorđević et. al., *Istorija Srpskog Naroda*. Šesta Knjiga, Prvi Tom, „Od Berlinskog Kongresa do Ujedinjenja, 1878–1918”, Beograd, 1983, p.165.

⁴⁵ ASMID, MF, r.355, c.401-410.

⁴⁶ M. Tudoran, op.cit., p.5.

⁴⁷ Gh. Zbucea, *România și războaiele balcanice, 1912–1913. Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, București, 1999, p.298.

⁴⁸ Cei zece specialiști-negociatori sunt enumerați în cuprinsul Convenției din 1913, publicată în Monitorul Oficial al României nr.228 din 12 ianuarie 1914.

⁴⁹ *DSPKS*, knj. VI, sv.3, doc.448, p.472.

⁵⁰ M. Tudoran, op.cit., p.6.

⁵¹ Legea pentru ratificarea Convenției de joncțiune la trecerea Dunării, între liniile ferate române și cele sârbesti, în Monitorul Oficial al României nr.228 din 12 ianuarie 1914.

⁵² *DSPKS*, knj. VII, sv.1, doc.87, p.209.

⁵³ Monitorul Oficial al României nr. 228 din 12 ianuarie 1914.

Materialele folosite la construcția podului urmau a fi lipsite de dreptul de vamă, de acciză sau de orice altă taxă sau impozit. În ceea ce privește frontiera dintre cele două state, aceasta urma să coincidă cu mijlocul podului care „va fi indicat printr-un semn foarte vizibil”⁵⁴.

Ambele state erau dornice să pună cât mai curând în aplicare prevederile Convenției. La Belgrad, însuși președintele Consiliului de Miniștri, Nikola Pašić, a cerut Skupștinei (Parlamentului sârb) în luna februarie 1914 să dezbată proiectul Convenției privind podul peste Dunăre în procedură de urgență⁵⁵. Drept urmare, în ședința din 28 aprilie/11 mai 1914 , Skupștina de la Belgrad a votat favorabil convenția privind construirea podului peste Dunăre, fapt care l-a determinat pe ministrul român al Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, să îi transmită lui Pašić, prin intermediul ministrului Serbiei în România, *felicitările sale cordiale*⁵⁶. Ulterior, la 19 mai/1 iunie 1914, a avut loc schimbul ratificărilor Convenției. Din partea României a participat ministrul de externe, E. Porumbaru, iar din partea Serbiei, ministrul acestei țări la București, M. Ristić. Exemplarul românesc a fost trimis imediat la Belgrad prin intermediul unui curier, în persoana domnului Marković, secretar la Ministerul Afacerilor Externe de la Belgrad⁵⁸.

Față de proiectul anterior din 1898, de această dată cele două state se arătau mult mai hotărâte să demareze lucrările de construcție a podului. În acest sens, la începutul lunii iunie 1914 ministrul român al Lucrărilor Publice, dr. Constantin Angelescu, a hotărât să se deplaseze în zona unde va fi construit podul, însoțit de directorul Căilor Ferate Române, inginer Alexandru Cottescu. Ministrul Serbiei, M. Ristić, a primit aprobare de la președintele Consiliului de Miniștri al Serbiei, N. Pašić, de a însoți pe teren delegația română⁵⁹. În aceeași perioadă, partea sârbă a făcut, de asemenea, primii pași pentru demararea lucrărilor. În urma cererii ministrului român al Lucrărilor Publice din luna mai 1914, ca Serbia

să își numească inginerii ce vor face parte din comisia care va elabora studiile de teren, la 7/20 iunie 1914, Direcția căilor ferate din Serbia anunța guvernul de la Belgrad că din respectiva Comisie vor face parte ministrul sârb al Lucrărilor Publice Mih. V. Ilić și inginerul clasa a IV-a Antonije Radojević. Se mai arăta, de asemenea, că, în cazul în care va fi nevoie, Serbia va mai aduce și alți ingineri din generația tânără⁶⁰.

În luna iunie 1914, Ristić transmitea că vizita delegației oficiale românești în zona unde urma să fie construit podul trebuia să aibă loc la 22 iunie/5 iulie 1914. Din delegație, în afară de Ristić, trebuia să mai facă parte ministrul Lucrărilor Publice din România împreună cu directorul Căilor Ferate. Aceștia urmau să se deplaseze la Turnu Severin, de unde a doua zi trebuiau să meargă în Serbia, la Brza Palanka. Ministrul sârb cerea guvernului de la Belgrad să anunțe oficialitățile dintre Cladova și Radujevac în legătură cu această vizită. La Brza Palanka delegația română urma să se întâlnească cu cea sârbă, compusă din M. Ilić și A. Radojević⁶¹, în vederea definitivării unor aspecte tehnice privind viitorul pod peste Dunăre⁶².

Atentatul de la Sarajevo⁶³ și izbucnirea Primului Război Mondial⁶⁴ au dus la oprirea definitivă a proiectului de construire a podului peste Dunăre. După terminarea războiului situația s-a schimbat din nou. În primul rând, lungimea graniței dintre Regatul României și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor a crescut considerabil, iar legătura feroviară dintre acestea se putea face cu ușurință prin Banat, unde exista o puternică infrastructură feroviară⁶⁵. În plus, această rețea de cale ferată din Banat era conectată atât cu sistemele feroviare din Vechiul Regat al României și din Transilvania, cât și cu rețeaua feroviară din Vechea Serbie.

Proiectul podului peste Dunăre a fost reluat la finalul lunii august 1921, când la București s-a întrunit⁶⁶ o comisie mixtă româno-sârbă pentru rezolvarea anumitor

chestiuni legate de comunicațiile feroviare și telegrafo-telefonice, precum și de transporturile poștale. În final s-a ajuns la încheierea unui protocol ce prevedea punerea în valoare a liniei feroviare Timișoara-Vârșeț-Baziaș prin intermediul unui pod peste Dunăre lângă Semendria (Smederevo). De asemenea, pe lângă aceste linii, alături de cele telegrafice și telefonice, urma să se înființeze și o linie aeriană București-Belgrad. Se mai preconiza, ca în conformitate cu mai vechea Convenție din 1913, să se construiască o a doua linie ferată de legătură între cele două state, Craiova-Gruia-Prahovo-Negotin-Pojarevaț-Belgrad, prin intermediul unui pod peste Dunăre între Gruia și Prahovo.

Totuși, proiectul podului peste Dunăre nu a putut fi realizat nici în deceniul al treilea al secolului al XX-lea. Acesta va fi reluat după accederea la Tronul României a regelui Carol al II-lea, când s-a căzut din nou de acord asupra ideii ridicării unui pod peste Dunăre. În acest sens au avut loc o serie de întâlniri ale unei comisii mixte româno-iugoslave la București și Belgrad în vederea găsirii unei soluții pentru construirea podului. Prin urmare, Convenția din 1913 a fost modificată prin Convenția de la Belgrad din 21 noiembrie 1936⁶⁷. Astfel, se avea în vedere realizarea unui pod mixt peste Dunăre, „de șosea și de cale ferată”, situat între Turnu Severin și Cladova. Însă, încă din anul 1935, Iugoslavia dăduse în folosință podul peste Dunăre de la Pančevo, care lega Serbia cu noile sale teritorii din nord, Voivodina și Banatul de Vest, iar prin intermediul acestui pod sârbesc se putea face legătura, prin Banat, și cu România. Probabil că din acest motiv, punerea în executare a proiectului podului peste Dunăre între România și Iugoslavia a fost din nou amânat.

Zbuciumatul deceniu patru al secolului al XX-lea și-a pus amprenta și asupra acestui proiect. Chiar dacă între România și Serbia existau acum și puternice legături dinastice⁶⁸, gravele crize politice și economice din perioada interbelică nu au permis finalizarea unui astfel de proiect. Au urmat apoi evenimente dramatice pentru ambele state, precum cea de-a doua conflagrație mondială, instaurarea regimurilor comuniste în România și Iugoslavia, și, nu în ultimul rând, ruptura dintre liderul iugoslav Iosip Broz Tito și liderul sovietic Iosif V. Stalin⁶⁹, momente care au amânat din nou pentru o bună

perioadă de timp chestiunea construirii unui pod comun peste Dunăre.

Concluzii

Ca un epilog la cele analizate, în anul 1964 au început lucrările de construcție a barajului pentru realizarea hidrocentralei „Porțile de Fier”, mega-proiect comun al autorităților din România și Iugoslavia, în urma cărora în anul 1972 a fost dat în folosință podul rutier de peste coronamentul barajului, care leagă și astăzi România de Serbia, între localitățile Gura Văii (România) și Novi Sip (Serbia). Anterior însă, în luna iunie 1954, fusese dat în folosință cel de-al doilea pod peste fluviu de la Dunărea de Jos, respectiv Podul Prieteniei⁷⁰ dintre Giurgiu (România) și Ruse (Bulgaria), proiectat și construit cu ajutorul U.R.S.S.

Ulterior, prin „Acordul dintre guvernul Republicii Socialiste România și guvernul Republicii Socialiste Federative Iugoslavia privind condițiile extinderii colaborării pentru utilizarea potențialului hidroenergetic al Dunării”, semnat la București la 19 februarie 1977, cele două țări au căzut de acord „să construiască și să exploateze Sistemul hidroenergetic și de navigație „Porțile de Fier II” pe fluviul Dunărea în sectorul Ostrovul Mare (Republica Socialistă România) – Prahovo (Republica Socialistă Federativă Iugoslavia), la km Dunării 863”⁷¹. Drept urmare, în anul 1985 a fost inaugurat podul rutier de peste barajul Hidrocentralei „Porțile de Fier II”, dintre localitățile Gogoșu și Prahovo. Cu toate acestea, abia în anul 2011 a fost deschis oficial acest pod pentru traficul rutier și de persoane, în special din cauza lipsei infrastructurii rutiere necesare în România, care a fost efectiv conectată la acest pod abia în anul 2003, prin finalizarea podului suspendat de peste brațul Gogoșu al Dunării.

După aproape un secol de la semnarea primelor două convenții româno-sârbe pentru construirea unui pod feroviar peste Dunăre s-a reușit construirea a două poduri rutiere între România și Serbia peste coronamentele hidrocentralelor „Porțile de Fier I” și „Porțile de Fier II”, chiar în zonele avute în vedere de convențiile româno-

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *DSPKS*, knj. VII, sv.1, doc.212, p.343.

⁵⁶ *Ibidem*, knj. VII, sv.2, doc.88, p.216.

⁵⁷ *Ibidem*, knj. VII, sv.1, doc.648, pp.803-804.

⁵⁸ *Ibidem*, knj. VII, sv.2, doc.140, p.266.

⁵⁹ *Ibidem*, doc.217, p.351.

⁶⁰ *Ibidem*, doc.228, p.361.

⁶¹ *Ibidem*, doc.268, p.405.

⁶² Cel mai probabil aceste vizite de lucru nu au mai avut loc din cauza nefastei conjuncturi internaționale din acea perioadă. Oricum, de la finalul lunii iunie 1914, documentele din arhivele diplomatice nu mai fac nicio referire la un eventual pod peste Dunăre dintre România și Serbia, majoritatea depeșelor diplomatice având ca subiect conflictul european care se prefigura la orizont.

⁶³ *Atentatul de la Sarajevo* a avut loc la data de 15/28 iunie 1914, urmările acestuia ducând la remiterea unui ultimatum Serbiei, iar ulterior a unei declarații de război de către Imperiul Austro-Ungar.

⁶⁴ *Primul Război Mondial* a izbucnit la 15/28 iulie 1914 prin atacarea Serbiei de către forțele armate austro-ungare.

⁶⁵ M. Tudoran, *op.cit.*, p.6.

⁶⁶ Detalii succinte despre lucrările comisiei mixte au fost publicate spre informare publică în cotidienele vremii (*Universul*, anul XXXIX, nr.196-197, 29-31 august 1921). Întâlnirea este relatată și în lucrarea lui Gh. I. Demian, *Pentru Banatul robii. Istoricul tratativelor duse pentru obținerea Banatului sârbesc* (1914–1923), Timișoara, Tipografia Românească, 1933, p.22, cu mențiunea ca poziționarea în timp a lucrărilor comisiei este incorectă – „septembrie 1920”, în loc de sfârșitul lunii august 1921, cum a fost în realitate.

⁶⁷ Lege relativă la ratificarea Convenției pentru construirea podului peste Dunăre la Turnu Serverin, în Monitorul Oficial al României nr.84 din 10 aprilie 1937.

⁶⁸ La 8 iunie 1922, la Belgrad, a avut loc căsătoria principesei Mărioara (Mignon), fiică a cuplului regal al României, Ferdinand I și Maria, cu regele Alexandru I Karageorgevici al Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor.

⁶⁹ Din cauza unor largi divergențe ideologice și de supremație în interiorul lagărului socialist în perioada 1948–1955 (în special până la decesul dictatorului sovietic I.V. Stalin survenit în martie 1953), între U.R.S.S. și R.S.F. Iugoslavia a avut loc un adevărat „război rece”. În acest conflict „frățesc”, România a fost aliata U.R.S.S., fapt ce a dus la o maximă încordare a relațiilor româno-iugoslave.

⁷⁰ Pe larg în Geta Roman, „*Podul Prieteniei, gigantul de care rușii aveau nevoie ca de aer*”, disponibil la <https://historia.ro/sectiune/general/podul-prieteniei-gigantul-de-care-rusii-aveau-574071.html> (accesat la 28 iulie 2022).

⁷¹ Buletinul Oficial al R.S.R. nr.56 din 30 iunie 1977, disponibil și la <https://lege5.ro/Gratuit/he2tmzx/acordul-dintre-guvernul-republicii-socialiste-romania-si-guvernul-republicii-socialiste-federative-iugoslavia-privind-conditiile-extinderii-colaborarii-pentru-utilizarea-potentialului-hidroenergetic-a> (accesat la 28 iulie 2022).

sârbe din 1898 și 1913. O legătură feroviară în această zonă a Dunării a apărut abia în anul 2013, odată cu inaugurarea⁷² podului feroviar și rutier peste Dunăre dintre Vidin (Bulgaria) și Calafat (România), foarte aproape de frontiera Serbiei cu Bulgaria și România.

Extinderea Uniunii Europene spre estul Europei la începutul secolului XXI a transformat Dunărea – ca lungime, al doilea cel mai lung fluviu din Europa – într-un liant și o coloană vertebrală a continentului, materializată și prin construcția de numeroase poduri peste bătrânul

fluviu, chiar dacă majoritatea acestora există în zona de vest a Dunării⁷³. În acest sens, mai ales cu finanțare de la Uniunea Europeană, sunt în derulare numeroase proiecte pentru astfel de poduri peste Dunăre – numai Bulgaria are în plan⁷⁴ cinci noi poduri peste Dunăre, spre România, în următorii 6 ani – iar în prezent unul dintre cele mai avansate proiecte este cel al impresionantului pod suspendat de la Brăila, care ar putea fi inaugurat⁷⁵ în cursul anului 2023.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

Izvoare inedite:

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, București, vol. 287, Serbia.

Arhiva Serbiei, fond „Ministarstvo Inostranih Dela Kraljevine Srbije – Političko Odeljenje (1871-1918)”, Belgrad, Serbia.

Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, fond Microfilme Iugoslavia.

Colecții de documente:

Dokumenti o Spoljnoj Politici Kraljevine Srbije, 1903-1914, kn. II, sv. 3/I, 1/14 januar – 2/15 april 1907, urednik Ljiljana Aleksić-Peجوییć, SANU, Beograd, 2003.

Monitorul Oficial al României, nr.156 din 17 octombrie 1898, nr.228, 12 ianuarie 1914, nr. 228, 12 ianuarie 1914.

Lucrări publicate:

Damean, S.L., *Diplomatul britanic Sir William Conyngham Greene despre situația României în anul 1909*, în „Politică, Diplomatie și Război. Profesorului Gheorghe Buzatu la 70 de ani”, coordonatori S.L. Damean, M. Cîrstea, Craiova, 2009.

Demian, Gh. I., *Pentru Banatul robii. Istoricele tratativelor duse pentru obținerea Banatului sârbesc* (1914–1923), Timișoara, Tipografia Românească, 1933.

Đorđević, D., *Projekt Jadranske Železnice u Srbiji* (1896–1912), în „Istorijski Glasnik”, nr.3-4, 1956.

Istorija Srpskog Naroda, knjiga 6, tom 1, „Od berlinskog kongresa do ujedinjenja, 1878–1918”, Beograd, 1994.

Macuc, M., *România, Balcanii și Europa*, vol. I, București, 2007.

Popescu, T., *Proiectul feroviar românesc* (1842-1916), SIMETRIA, București, 2014.

Popov, Č., Đorđević, D. et. al., *Istorija Srpskog Naroda. Šesta Knjiga*, Prvi Tom, „Od Berlinskog Kongresa do Ujedinjenja, 1878–1918”, Beograd, 1983.

Tudoran, M., *Amplasamentul noului pod peste Dunăre*, București, 1933.

Vojvodić, M., *Putevi Srpske Diplomacije – Ogledi o spoljnoj politici Srbije u XIX i XX veku*, Editura Clio, Beograd, 1999.

Zbuceha, Gh., *România și războaiele balcanice*, 1912-1913. *Pagini de istorie sud-est europeană*, București, 1999.

Site-uri web:

Buletinul Oficial al R.S.R. nr.56 din 30 iunie 1977, disponibil și la <https://lege5.ro/Gratuit/he2tmmzx/acordul-dintre-guvernul-republicii-socialiste-romania-si-guvernul-republicii-socialiste-federative-iugoslavia-privind-conditiile-extinderii-colaborarii-pentru-utilizarea-potentialului-hidroenergetic-a> (accesat la 28 iulie 2022).

Roman, G., *Podul Prieteniei, gigantul de care rușii aveau nevoie ca de aer*, disponibil la <https://historia.ro/sectiune/general/podul-prieteniei-gigantul-de-care-rusii-aveau-574071.html> (accesat la 28 iulie 2022).

Bulgaria propune să fie construite cel puțin cinci poduri peste Dunăre, disponibil la <https://www.digi24.ro/stiri/economie/bulgaria-propune-sa-fie-construite-cel-putin-cinci-poduri-pestedunare-1886655> (accesat la 6 septembrie 2022).

Comunicat de presă „Pod suspendat peste Dunăre în zona Brăila”, disponibil la <http://www.cnadnr.ro/ro/proiecte/pod-suspendat-pestedun-%c4%83re-%c3%aen-zona-br%c4%83ila-0> (accesat la 6 septembrie 2022).

⁷² Podul „Noua Europă” (Podul Calafat-Vidin sau Podul 2 peste Dunăre) a fost inaugurat la 14 iunie 2013, după mai bine de 100 de ani de la tratativele româno-bulgare din anul 1909 pentru construirea unui pod peste Dunăre, menționate succint în studiu.

⁷³ În prezent, de-a lungul celor 2415 km navigabili ai Dunării există 133 de poduri, dintre care 92 sunt în secțiunea superioară a Dunării (624 km), 34 în secțiunea de mijloc (860 km) și numai 7 poduri în zona Dunării de Jos, cuprinsă între Drobeta-Turnu Severin și Sulina (931 km).

⁷⁴ Pe larg în *Bulgaria propune să fie construite cel puțin cinci poduri peste Dunăre*, disponibil la <https://www.digi24.ro/stiri/economie/bulgaria-propune-sa-fie-construite-cel-putin-cinci-poduri-pestedunare-1886655> (accesat la 6 septembrie 2022).

⁷⁵ Pe larg în comunicatul de presă „Pod suspendat peste Dunăre în zona Brăila”, disponibil la <http://www.cnadnr.ro/ro/proiecte/pod-suspendat-pestedun-%c4%83re-%c3%aen-zona-br%c4%83ila-0> (accesat la 6 septembrie 2022).

INTELLIGENCE

BORROWING OR SINGLE WORD CODE-SWITCHING?

de Ana-Maria SURUGIU*

“Distinguishing code-switching and borrowing [...] is perhaps the thorniest issue in the field of contact linguistics today.”
(Poplack and Dion, 2012)

ABSTRACT

This paper provides an analysis of the linguistic status of the term ‘intelligence’ in the Romanian lexicon, exploring both the theoretical concepts of code-switching, lexical borrowings, and nonce borrowings and the continuum between code-switching¹ and borrowing. Theoretical concepts such as the Nonce Borrowing Hypothesis (NBH), the Matrix Language Frame (MLF), and integration patterns will support the linguistic analysis. Regarding the differences between code-switching and borrowings, we argue that ‘intelligence’ behaves like a borrowing, being a lone other-language item (LOLI), which patterns with the Romanian morphology and syntax, alongside a gradual phonological integration, but without the extralinguistic characteristics of established loanwords: frequency, diffusion, and dictionary attestation by the monolingual host community. We should also consider alternative labels such as ‘incipient loanword’ or ‘unattested loanword’, being fully cognizant of the fact that more research is needed to determine both the linguistic status of the term and the contribution of individual and community factors to its recurrence across the Romanian lexicon and the arguments that stand in favor of its future lexicographic attestation.

* PhD student within the Doctoral School for Languages and Cultural Identities, Faculty of Foreign Languages and Literatures, University of Bucharest, and of the Doctoral School Intelligence and National Security, “Mihai Viteazul” National Intelligence Academy, graduate of the Faculty of Foreign Languages and Literatures, University of Bucharest and of the Faculty of International Relations and European Studies, Spiru Haret University. This article is part of the PhD research paper *The Terminology of Intelligence: Lexicographic and Translation Issues*.

¹ We will use the spelling of *code-switching* as it is to be found in The American Heritage Dictionary of the English Language 2022 online edition, available at <https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=code+switch>. Quotes containing other spelling variations, such as *code switching* or *code switch*, will keep the original spelling.

From a diachronic perspective, in the last twenty years, in the Romanian landscape the use of the term intelligence has undergone a lot of changes and has received many new understandings, different from pure information, raw data, and knowledge. Also, the Romanian academic environment has changed, and the field of intelligence studies has brought about many developments that stand in favor of the new understanding of the concept of intelligence as an activity, process, product, and organization.

The Americanization of European languages becomes a matter of interest to Romanian specialists in the intelligence field², and the first edition of the Psihosociologia & Mass-Media review in 2001 is one of the first publications to formally approach the issue. Mirela Radu-Geng argues in favor of the Americanization process, which, at that time, was obvious not only in the German language, but also in English. It was a process which took off very quickly then gained momentum, so that, in 2003 we had the first Romanian definition of the term *intelligence* given by Mireille Rădoi:

„Așadar, termenul [*intelligence*] desemnează pe de o parte activitatea serviciilor și agențiilor cu atribuții de securitate națională, iar pe de altă parte informația prelucrată așa încât să fie relevantă pentru siguranța națională. Dificultatea abordării pur teoretice derivă din faptul că *intelligence*-ul (atât ca proces, cât și ca produs) depinde de interacțiunea dintre cei care oferă și cei care folosesc informația”³.

(transl. Therefore, the term [intelligence] designates, on the one hand, the activity of the services and agencies with national security responsibilities, and, on the other hand, the information processed so as to be relevant for national security. The difficulty of the purely theoretical approach derives from the fact that intelligence (both as a process and as a product) depends on the interaction between those who provide information and those who use it.)

Meanwhile, from a synchronic perspective, a new research question arises: is the term *intelligence* a borrowing or a single word code-switching in the Romanian language? At this date, the word has not overcome the Romanian lexicographic barriers and we do not encounter the concept in either bilingual dictionaries,

or in neologism dictionaries, despite the fact that it is extensively used in Romanian specialized literature. Therefore, it is worth taking focus on the process of borrowing as such and discuss relevant aspects such as “code-switching” and “nonce borrowing”, in order to clarify the status of the word *intelligence* in the Romanian language.

Theoretical Framework

In order to answer the question above, we will consider the demarcation line or the continuum between single word “code-switching” and “nonce borrowing”⁴. Bearing in mind the Nonce Borrowing Hypothesis, according to which “[n]once borrowings pattern exactly like their native counterparts in the (unmixed) recipient language”⁵, we will analyze the way in which the term intelligence is used in the Romanian specialized literature, so as to determine whether it may be seen as an instance of code-switching or as a (nonce) borrowing. Moreover, given the fact that the intelligence field is a highly specialized field of activity, we will review only the Romanian specialized literature, be it of academic or open-source origin, with the intention to identify patterns and trends in the usage of the term, while simultaneously performing a background analysis of the theoretical concepts.

From a diachronic perspective, Uriel Weinreich (1953/1968) was the first linguist to coin the term “nonce borrowing”: “The two phases of interference should be distinguished. In speech, it occurs anew in the utterances of the bilingual speaker as a result of his personal knowledge of the other tongue. In language, we find interference phenomena which, having frequently occurred in the speech of bilinguals, have become habitualized and established. Their use is no longer dependent on bilingualism. When a speaker of language X uses a form of foreign origin not as an on-the-spot borrowing from language Y, but because he has heard it by others in X-utterances, then this borrowed element can be considered, from the descriptive viewpoint, to have become a part of LANGUAGE X. (...) At the time of his utterance, it is a «nonce borrowing»”⁶. Weinreich introduces the concept of interference by means of exemplification, discussing a situation in which

a native speaker of a variety of Romansh performs an act of borrowing in the middle of an otherwise Romansh sentence. The act, which at the time of utterance is a “nonce borrowing”, interferes with the speaker’s discourse. This is different from the situation where the same speaker uses a word from language Y, which is an established loanword in language X. Nonetheless, Weinreich’s definition of the concept has suffered changes, seeing as it was introduced in a context prior to the conceptual differentiation between code-switching and borrowing as separate phenomena.

Poplack, Sankoff, and Miller (1988) introduced the term “nonce borrowing”, different from Weinreich’s understanding, which applies to items that are borrowed spontaneously for the nonce, and formulated the Nonce Borrowing Hypothesis, according to which “speakers not only code-switch spontaneously, but may also BORROW spontaneously, and these spontaneous borrowings assume the morphological and syntactic identity of the recipient language even PRIOR to achieving the social characteristics of established loanwords (recurrence in the speech of the individual, and dispersion across the community)”⁷. According to Sankoff, Poplack, and Vanniarajan (1990), “there is no difference between nonce borrowings and established loans ... with respect to their morphological and syntactic integration into host language contexts. (...) The nonce loan hypothesis (...) basically states no more than that borrowing, whether nonce or established, is a phenomenon of language mixture distinct from code-switching and is operationally distinguishable as such, at least at the aggregate level”⁸.

On the other hand, code-switching is broadly understood as the shifting by a speaker from language A to language B in the same utterance. This is illustrated by Myers-Scotton (1993), who refers to code-switching as “use of two or more languages in the same conversation, usually within the same conversational turn, or even within the same sentence of that turn”⁹. It is also demonstrated by Deuchar and Stammers (2016), who define code-switching as “the use of material from both of a bilingual’s languages A and B in the same conversation”¹⁰.

Haspelmath (2009) adds even more ambiguity to the definition and differentiation of the concepts, claiming

that “for ... phonologically and syntactically adapted non-conventional words, the term nonce borrowing is often used, contrasting with established borrowing, i.e. a regular, conventionalized loanword (e.g. Sankoff et al. 1990). However, this terminology is confusing (...) borrowings are «established» by definition. Code-switching, by contrast, is defined as the use of an element from another language in speech «for the nonce», so «nonce-borrowings» should be called code-switches”¹¹.

These different perspectives have given rise to relentless debate among linguists and researchers alike, in their endeavor to differentiate code-switches from borrowings, especially in the case of ambiguous single-word borrowings and code-switches, as we will observe further on in the paper.

According to Poplack and Meechan’s seminal work (1998), “nonce borrowings differ from codeswitching and resemble established borrowing in all but its extralinguistic characteristics of recurrence and diffusion. Nonce borrowings pattern exactly like their native counterparts in the (unmixed) recipient language, and not like elements of the language of their etymological origin”¹². Poplack and Meechan (1998) also make the distinction between code-switching and lexical borrowings, seen as distinct phenomena, arguing that “since codeswitching implies alternation between two (or more) language systems, (single-word) codeswitches should show little or no integration into another language. Lexical borrowing, on the other hand, refers to the incorporation of a lexical item from one language into another, with only the recipient system operative”¹³. Moreover, in their cross-linguistic research, they find that “lone other-language items” (LOLIs) are not necessarily code-switches and they rather pattern like attested loanwords.

Furthermore, Sankoff, Poplack, and Vanniarajan (1990) argue that nonce borrowings are LOLIs, which “in the speech of bilinguals differ from established loanwords in that they are not necessarily recurrent, widespread, or recognized by host language monolinguals. With established loanwords, however, they share the characteristics of morphological and syntactic integration into the host language and consist of single content words or compounds”¹⁴.

² Radu-Geng, M., 2001, Anglicizarea lexicului german in Psihosociologia & Mass-Media, no. 1/2001, pp.98-101.

³ Rădoi, M., 2003, *Serviciile de informații și decizia politică*, București, Editura Tritonic, p.63.

⁴ See Poplack, Sankoff, and Miller, 1988, Myers-Scotton 1993, 2002, 2006; Poplack and Meechan, 1998; van Coetsem, 2000; Thomason, 2003, Grimstad, 2014, Stammers and Deuchar, 2011, 2016.

⁵ Poplack and Meechan, 1998a, p. 137; See also Poplack, Sankoff, and Miller, 1988, Sankoff, Poplack, and Vanniarajan, 1990, Poplack, 2012, Stammers and Deuchar, 2012.

⁶ Weinreich, U., 1968, *Languages in Contact. Findings and Problems*, Mouton Publishers, The Hague, p.11, originally published as Number 1 in the series “Publications of the Linguistic Circle of New York”, 1953.

⁷ Poplack, S., 2012, What does the Nonce Borrowing Hypothesis hypothesize?, in *Bilingualism: Language and Cognition* 15, p.645.

⁸ Sankoff, Poplack, and Vanniarajan, 1990, The Case of the Nonce Loan in Tamil, in *Language Variation and Change* 2 (1990), Cambridge University Press, pp.94, 97.

⁹ Myers-Scotton, C., 1993, *Duelling Languages: Grammatical Structure in Codeswitching*, Clarendon Press: Oxford, UK, p.47.

¹⁰ Stammers, J., Deuchar, M., 2016, English-Origin Verbs in Welsh: Adjudicating between Two Theoretical Approaches, in *Languages* 1, p.2.

¹¹ Haspelmath, M., Tadmor, U., 2009, *Loanwords in the world’s languages: a comparative handbook*, p. 41, Copyright by Walter de Gruyter GmbH and Co. KG, 10785 Berlin, Germany.

¹² Poplack, S., Meechan, M., 1998, Introduction: How Languages Fit Together in Codemixing, in *The International Journal of Bilingualism*, Volume 2, p.137.

¹³ *Ibidem*, p.129.

¹⁴ Sankoff, Poplack, and Vanniarajan, 1990, The Case of the Nonce Loan in Tamil, in *Language Variation and Change* 2, Cambridge University Press, p.71.

Margaret Deuchar (2020) is one of the linguists with a considerable research activity who try to shed more light on the conceptual distinctions that occur between switches and borrowings. She argues that “the issue of distinguishing between switches and borrowing in bilingual speech has been described by Poplack and Meechan (1998, p. 127) as being «at the heart of a fundamental disagreement among researchers about data», a disagreement which persists even twenty years later”¹⁵. That is to say, it has led to the continuum between single-word code-switching and nonce borrowings, but also to disagreements among researchers.

The difference in opinion can be accredited, at least in part, to the fact that switching and borrowing are theoretical concepts that receive different definitions depending on the theoretical framework used by the researchers. An intertextual analysis of these concepts is required to better understand them and attempt a uniformization of distinction. To this end, Deuchar and Stammers (2016) review the apparent incommensurability between Poplack and Meechan’s variationist approach (1998) and Myers-Scotton’s Matrix Language Frame (1993):

“The apparent incommensurability lies in the different approaches the proponents take to the distinction between borrowing and code-switching and in particular in the fact that what for one camp is a definition of the distinction forms a hypothesis for the other, and vice versa. (...) At first sight at least, the contrasting definitions of borrowings vs. code-switches alone make the two approaches seem to be incommensurable. (...) So whereas code-switching is often viewed as the insertion by a speaker of an item from the mental lexicon of language A among other items which are from the mental lexicon of language B, a borrowed item would be one which used to belong to the lexicon of language B, but which over time has been added to the lexicon of language A, like ‘restaurant’ in English. The issue of the dividing line between switches and borrowings applies particularly to lone ‘other-language’ words, or single words from language B being inserted in language A. The larger the stretch of ‘other-language’ material, the less controversial is the identification of this material as a switch. Least controversial is thus intersentential switching, where the ‘other-language’ material is an entire sentence or clause”¹⁶.

Poplack and Meechan’s variationist approach (1998) is derived from Labov’s variation theory (1972) and is, in turn, further developed by others. It makes use of a quantitative analysis of relevant morphosyntactic patterns, which occur in conversations that involve the use of more than one language, in order to determine whether a LOLI is a switch or a borrowing: “At one end of the spectrum, where lone items are defined as codeswitches, researchers tend to consider the relationship between languages... (as) asymmetrical... Where lone items are classified as borrowings... both languages are postulated to play a role in constraining codeswitching”¹⁷.

Myers-Scotton’s Matrix Language Frame (1993) is an abstract theoretical model employed to examine language contact phenomena, and it sees the two processes of borrowing and switching as being “part of the same developmental continuum, not unrelated phenomena (which) undergo largely the same morphosyntactic procedures ... during language production”¹⁸. The MLF theory predicts the integration of switched and borrowed words in terms of word order and bound morphology, and classifies code-switching into four different categories: marked, unmarked, sequential, and exploratory code-switching.

Discussion

Given the theoretical background mentioned above, with all the different perspectives surrounding the same concepts and the researchers’ varying opinions, and keeping in mind our research objectives, another research question arises: Can *intelligence* in Romanian be considered a (nonce) borrowing rather than code-switching? To attempt to answer this question, we will take into consideration the tests of linguistic integration, as they are detailed by Jonathan Stammers and Margaret Deuchar (2016), the NBH, LOLI’s behavior patterns, and the integration criteria of Shana Poplack and colleagues (1988, 1990, 1998, 2012), as well as the role of phonological integration, as argued by Ryan Bessett (2017) and Margaret Deuchar (2020).

To begin, we consider it is important to quote Shana Poplack (2012), who predicts that “if anything, the nonce borrowing is a reinforcement of the distinction between CODE-SWITCHING and borrowing, at the level of lone other-language items”¹⁹. Despite all the

academic debate surrounding code-switchings and borrowings, *intelligence* functions as a LOLI in the Romanian language (or even LOLI noun (LOLN), as introduced by Bessett, 2017), thus as a “lone item”, and not in longer stretches of other language material.

On account of Poplack, Sankoff, and Miller (1988), we find that “the borrowed lexicon differs from the native vocabulary in the distribution of grammatical categories as well. Borrowed forms show a statistically much stronger preference for the category of nouns”²⁰, hypothesis reinforced by Poplack and Meechan’s (1998) considerations that an “empirical study has confirmed early claims (e.g. Haugen, 1950) that major-class content words such as nouns, verbs, and adjectives are most likely to be borrowed”²¹. Both in its source language (English), and in its host language (Romanian), *intelligence* falls into the category of nouns, which, corroborated with the above theoretical considerations, is one argument in favor of the hypothesis that *intelligence* is indeed a borrowing, rather than a code-switch.

Deuchar and Stammers (2016) examine “Poplack and Meechan’s view that borrowings can be identified in terms of their linguistic integration”²², making use of the three tests of linguistic integration: morphological, syntactic, and morphophonological. On a much smaller scale, we will also analyze the status of the term *intelligence*, in an attempt to identify the degree of linguistic integration, as follows:

■ Morphological: does the term *intelligence* have determiners, derivational suffixes, or inflectional morphemes?

■ Syntactic: does the term *intelligence* follow the word order and the syntactic structure of Language 1 (L1) or Language 2 (L2)?

■ Morphophonological: is the term *intelligence* produced with L1 phonology or L2?

The term *intelligence* has been syntactically and morphologically integrated into Romanian, as we can see in the use of inflection morphemes and the syntactic structure of the noun phrase and of the sentences. Margaret Deuchar’s (2020) findings, according to which “other-language items tend to follow the word order and inflections of the recipient language”²³, and going back

to Sankoff et al. (1990) who affirm that “an inflection from one language on a word from the other could automatically be classified as a nonce loan”²⁴, allow us to advance the idea that the term *intelligence* is a borrowing, as we can see in the following examples:

■ „**Intelligence-ul**, ca informație acționabilă, necesară și produsă pentru a sprijini procesul de luare a deciziilor, este rezultatul unui proces de culegere/colectare de informații, procesare, analiză și realizare a produsului **de intelligence**”²⁵.

■ „Pregătirea legislației din domeniul **intelligence-ului** ar trebui să implice o dezbatere deschisă în rândul principalelor părți interesate”²⁶.

■ „În cazul analizei **de intelligence**, pornind de la premisa că motorul acestei activități, în majoritatea structurilor **de intelligence**, îl reprezintă omul, și nu tehnologia sau inteligența artificială, este universal valabil faptul că majoritatea produselor încorporează un procent de probabilitate, ceea ce înseamnă, în același timp, o probabilitate de a greși. Pentru **intelligence**, greșeala se poate traduce prin surprize strategice în anticiparea unui eveniment sau printr-o înțelegere și explicare necorespunzătoare a unui proces, de cele mai multe ori ca rezultat al incapacității unei echipe de a oferi cunoaștere oportună și fiabilă într-o anumită problemă”²⁷.

- „Dat fiind caracterul indivizibil al securității și preponderența factorului extern în constituirea amenințărilor asimetrice, Serviciul de Informații Externe este parte a unui sistem complex de contacte și schimburi în comunitatea **de intelligence** internațională”²⁸.

Deuchar (2020) also brings to our attention the linguists’ “doubt about the classification of other-language material as either switches or borrowings (which) arises particularly in relation to single words, whereas the longer the stretch of other-language material the easier it generally is to identify that material as a switch”²⁹. As we can see from the examples above, the single-word *intelligence* is inserted from English into Romanian, but it does not behave as a code-switch, but rather as a borrowing into Romanian.

However, Deuchar (2020) invokes Poplack and associates’ predictions, according to whose reasoning “if

¹⁵ Deuchar, M., 2020, Code-Switching in Linguistics: A Position Paper, in *Languages* 5, p.2.

¹⁶ Stammers, J., Deuchar, M., 2016, English-Origin Verbs in Welsh: Adjudicating between Two Theoretical Approaches, in *Languages* 1, p.2.

¹⁷ Poplack, S., Meechan, M., 1998, Introduction: How Languages Fit Together in Codemixing in *The International Journal of Bilingualism*, Volume 2, pp.127–128.

¹⁸ Myers-Scotton, C., 1993., *Duelling languages: Grammatical structure in codeswitching*. Oxford: Clarendon Press, p.163.

¹⁹ Poplack, S., 2012, What does the Nonce Borrowing Hypothesis hypothesize?, in *Bilingualism: Language and Cognition* 15, p.648.

²⁰ Poplack, S., Sankoff, D., and Miller, C., 1988, The Social Correlates and Linguistic Processes of Lexical Borrowing and Assimilation, in *Linguistics* 26, p.94.

²¹ Poplack, S., Meechan, M., 1998, Introduction: How Languages Fit Together in Codemixing, in *The International Journal of Bilingualism*, Volume 2, p.127.

²² Stammers, J., Deuchar, M., 2016, English-Origin Verbs in Welsh: Adjudicating between Two Theoretical Approaches, in *Languages* 1, p.7.

²³ Deuchar, M., 2020, Code-Switching in Linguistics: A Position Paper, in *Languages* 5, p.16.

²⁴ Sankoff, Poplack, and Vanniarajan, 1990, The Case of the Nonce Loan in Tamil, in *Language Variation and Change* 2 (1990), Cambridge University Press, p.74.

²⁵ Ivan, L., 2016, Particularități ale analizei informațiilor în/pentru mediul de afaceri, in *The Romanian Intelligence Studies Review*, no.15 /2016, pp.137-148, p.138.

²⁶ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) Report, 2017, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-surveillance-intelligence-services-vol-2-summary_ro.pdf, p.9.

²⁷ Marcu, S., 2022, Etica greșelii în activitatea de intelligence, in *Revista Intelligence*, no.441/2022, available at <https://intelligence.sri.ro/etica-greselii-activitatea-de-intelligence/> (accessed on September 8, 2022)

²⁸ The Romanian Foreign Intelligence Service’s webpage, available at <https://www.sie.ro/despre-noi.html> (accessed on September 8, 2022)

²⁹ Deuchar, M., 2020, Code-Switching in Linguistics: A Position Paper, in *Languages* 5, p.3.

the patterns in which the donor-language item is being used are similar to those used in the recipient language when it is unmixed, they consider the item be linguistically integrated and therefore to be a borrowing rather than a switch. If on the other hand the morphosyntactic patterns are more similar to those of the unmixed donor language, then the lone other-language item is classified as a switch. Poplack and Meechan (1998) and Poplack and Dion (2012) interpret what they find to be frequent integration of LOLIs as indicating that «lone other-language items tend to be borrowed»³⁰. Deuchar claims that Poplack and her colleagues do not pay sufficient attention to the fact that there are different degrees of morphosyntactic integration and “more peripheral types of integration may allow us to distinguish switched from borrowings”³¹, such as soft mutation for instance, an opinion which gives rise to academic debate.

As we have seen so far, theorists in the field generally agree with the idea that when a single word – *intelligence*, in our case – appears in the target language sentence in its original source language form, but undergoes syntactic and morphological changes, it is the result of a borrowing. Borrowings operate independently of the grammar of the source language, which has solely an etymological role.

We should also take into consideration Poplack, Sankoff, and Miller’s (1988) “clearcut conceptual distinction between borrowing, in which an L2 lexical item submits to L1 morphological and syntactic rules in L1 discourse, and code switching, in which each monolingual fragment is lexically, morphologically, and syntactically grammatical in one language. (...) code switching and borrowing remain distinct processes, even at the level of the single word. Whereas in code switching, the speaker alternates between one coherent grammar (and lexicon) and another, according to certain predictable syntactic constraints on switch points, in borrowing only one grammatical system is brought into play”³².

Bearing in mind that code-switches are morphologically integrated, as opposed to nonce borrowings, whose morphological integration is usually abrupt, we could regard intelligence as a “nonce borrowing” and not as an established one. The term *intelligence* is recurrent and widespread in Romanian specialized literature, but it is, nonetheless,

not yet integrated in dictionaries. Moreover, the social characteristics of recurrence and distribution across the community³³, in our case specialized literature in the intelligence field, are also features of nonce borrowings, along with adhering to the syntactic structures and word order of the host language and not that of the source language (e.g. *studii de intelligence, analiză de intelligence, servicii de intelligence, ciclul de intelligence, analist de intelligence, schimb de intelligence, sistem de intelligence, capacități de intelligence etc.*).

To substantiate this idea, we can analyze the occurrences of the term ever since 2003, with an even more frequent and widespread usage of the term starting with the first edition of the Romanian Intelligence Studies Review, in December 2009, when the intelligence studies field and the academic environment began to intensively develop knowledge in this direction. That was the turning point when the Romanian academic environment and the specialists came together and argued in favor of the new understanding of the concept of *intelligence* and the shift from *information* to *intelligence*.

If we take a look at the first edition (No. 1-2) of the *Romanian Intelligence Studies Review*, we notice there are 988 occurrences of the word *intelligence* in the 193-page review, in No. 3/2010 we find 827 occurrences, in No. 4/2010 – 788, No. 5/2011 – 837, and in No. 15/2017 – 466 occurrences. With a simple Google search³⁴, we find that on the pages displayed in Romanian, the term *intelligence-ului* occurs in 721,000 results, *intelligence-ul* is listed in 581,000 results, a *intelligence-ului* is listed in 1,260,000 results, *de intelligence* is listed in 1,830,000 results, while *intelligence* is listed in 1,720,000 results. Hence, we consider that there is no need to bring forth more examples of instances in which the term *intelligence* is inflected in Romanian and is used with inflectional morphemes by specialists and academics alike.

Romanian also ranks high on the scale of receptivity as a borrower language, according to the *Loanword Typology Project* (LWT)³⁵, a study coordinated by Uri Tadmor and Martin Haspelmath, between 2004 and 2008, which revealed that the Romanian language has a borrowing rate of 43%, being the 4th highest ranked borrower of the 41 recipient languages analyzed. The World Loanword Database (WOLD) lists 2,137 entries for Romanian as recipient language³⁶, but none listed the word *intelligence*. The study is relevant, because despite

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

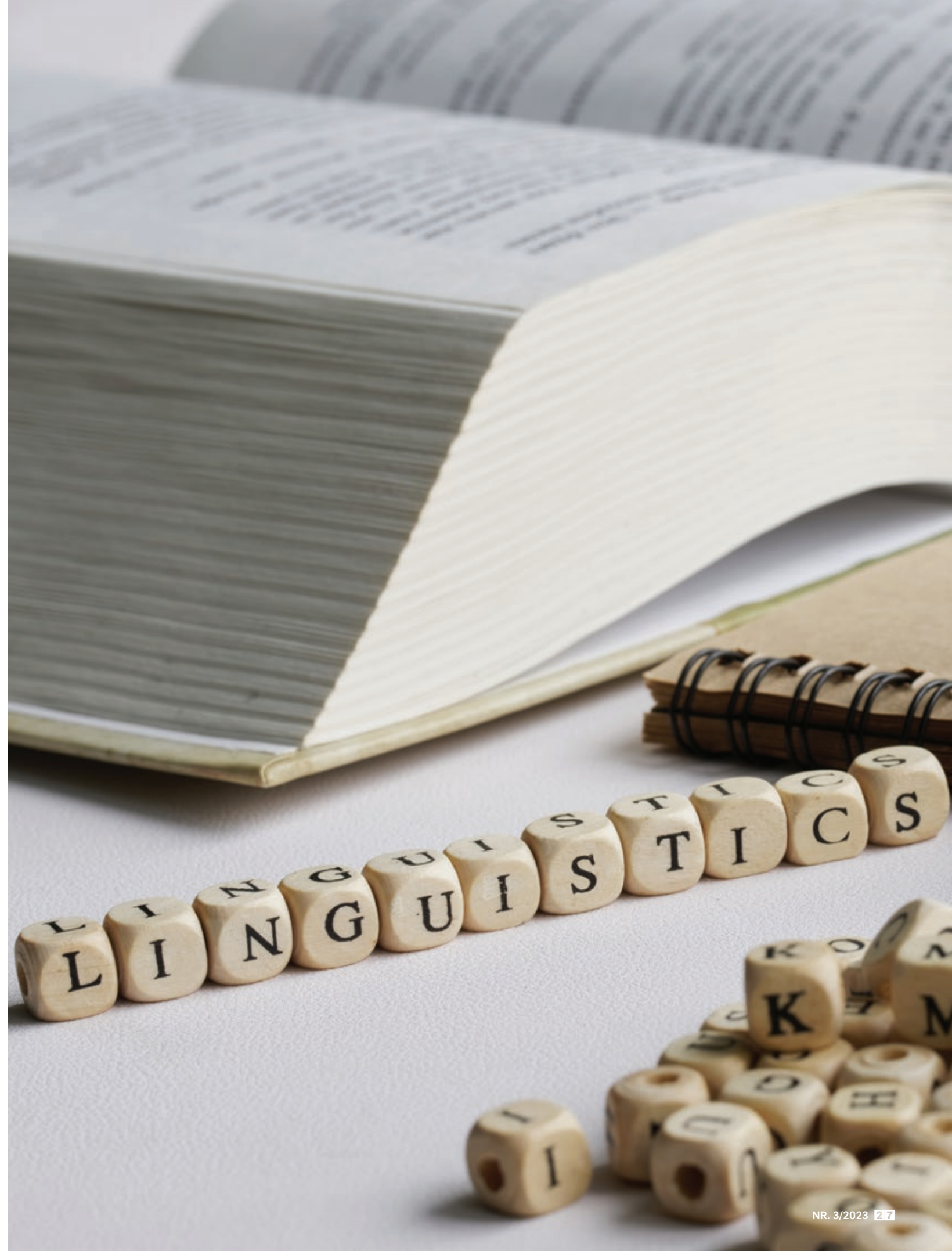
³² Poplack, S., Sankoff, D., and Miller, C., 1988, The social correlates and linguistic processes of lexical borrowing and association, in *Linguistics* 26, p.93.

³³ *Ibidem*.

³⁴ On September 7, 2022, with advanced filters for Romanian language.

³⁵ Haspelmath, M., Tadmor, U., 2009, *Loanwords in the world's languages: a comparative handbook*, copyright by Walter de Gruyter GmbH, Berlin, p.56.

³⁶ Schulte, K., 2009, Romanian vocabulary in Haspelmath, Martin and Tadmor, Uri (eds.) *World Loanword Database*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, 2270 entries, available at <http://wold.clld.org/vocabulary/8> (accessed on September 6, 2022).

the high rate of borrowability in the Romanian language, the absence of *intelligence* could be due to the fact that, as we showed earlier in the chapter, the high rate of frequency and diffusion of the term *intelligence* in the Romanian community took off only after 2009, when the WOLD had already been finalized. Another factor that contributed to its omission was the fact that it was not included in Romanian dictionaries at the time.

Poplack and Meechan’s (1998) conclusions of their study on LOLIs’ behavior come to support the theory that “lone other-language items overwhelmingly surface with the patterns of the language in which they are incorporated. This is evidence that they have been borrowed into that language despite the lack, in some cases, of dictionary attestation or diffusion within the community”³⁷, if we use dictionary attestation as one gauge of acceptance.

According to Poplack (2012), spontaneous borrowings assume the morphological and syntactical identity of the host language even prior to assuming the social characteristics of recurrence and distribution, with gradual phonological integration. Moreover, “although morphosyntactic integration occurs at, or soon after, the stage of spontaneous borrowing, PHONOLOGICAL integration is gradual, proceeding as a function of degree of diffusion and age of attestation of the LOLI (Poplack, Sankoff, and Miller, 1988, pp. 72ff.). Importantly, however, the phonology remains VARIABLE at both end points of the elapsed interval, the time of first attestation and the time of the study”³⁸. With respect to the phonological integration of nonce borrowings, the degree of adaptation varies depending on the donor language. Hence, if the donor language is a well-known one, such as English, and the loanword is relatively new, the speakers of the host language may choose not to alter the original pronunciation and to integrate it into their own native language³⁹. This is also the case with the term *intelligence* into Romanian, the term having been integrated with its widely used English pronunciation.

As Poplack, Sankoff, and Miller (1988) argue, “phonological integration is subject to complex influences on the level of the individual speaker. On the one hand, speakers who use widespread loanwords tend to produce them with L1 phonology. On the other hand, it is the highly

bilingual speakers who tend to use more borrowed tokens and more of each type, including widespread loans, but it is precisely these speakers who show the least tendency to shed their source-language phonology”⁴⁰. Thus, phonological integration has been rejected as a method of differentiating LOLIs as borrowings or code-switches due to its variability, as Poplack (2000) discovers that “in many bilingual communities, phonological integration of loanwords is highly variable ... disqualifying phonology as a (foolproof) criterion”⁴¹.

Nevertheless, Ryan Bessett (2017) carried out a study on Spanish-English bilinguals in Southern Arizona, in order to test the variability of phonological integration of LOLI nouns (LOLNs) and to determine whether phonological and morphosyntactic integration are correlated. His hypothesis was that “established borrowings should pattern after patrimonial words from the recipient language, given that they are well integrated into the grammar of the recipient language. If ambiguous LOLIs pattern after words from the recipient language, they too show incorporation and therefore should be considered borrowings. However, if LOLIs pattern after words from the donor language, they should be considered codeswitches as they are not incorporated into the recipient language grammar”⁴². Bessett refutes Poplack, Sankoff, and Miller’s (1988) rejection of the relevance of phonological variability in the differentiation between code-switching and borrowing, arguing that their approach is at odds with the phonological theory which, “under Optimality Theory, any foreign word borrowed into the discourse of the recipient language must go through the phonological constraints of the recipient language and show phonological adaptation”⁴³.

Bessett was able to observe some high frequency but non-attested borrowings that only have English phonology, as is the case with the *intelligence* lemma in Romanian. The term behaves like an established borrowing in many aspects, except its phonological integration, which, for most of the tokens, is still undergoing gradual phonological integration, as the Romanian inflectional morphemes are added to and modify the English pronunciation of the lemma (*a intelligence-ului*, *intelligence-ul*, *intelligence-ului*, etc). In the matter of the correlation between phonological and

morphosyntactic integration, Bessett (2017) found that high frequency and well-established borrowings “often act morphosyntactically like Spanish when produced with Spanish phonology and morphosyntactically like English when produced with English phonology, (which) suggests that morphosyntactic integration may indeed be correlated to phonological integration”⁴⁴. According to Bessett, this construes an argument for including phonological integration in analyses of LOLNs. However, this is not the case with *intelligence*, as it is completely integrated morphosyntactically, and only partially integrated phonologically.

Bessett (2017) also analyzed the relationship between phonological integration and lemma through the establishedness of the lemma. He concluded that the less often integrated are the unattested borrowings, which matches the results of Poplack, Sankoff and Miller (1988) in this regard.

Deuchar (2020) comes to corroborate Bessett’s findings, arguing that “his results showed a correlation between the two types of integration, leading him to suggest that phonological integration may be relevant in distinguishing borrowings from switches. This research thus represents an innovative lifting of the ban on considering the phonological integration of LOLIs and should be pursued further in relation to more data in a range of different corpora”⁴⁵. Bessett acknowledges the need for future studies, for determining whether LOLNs are borrowings or code-switches, by means of phonological and morphosyntactic integration.

In light of Bessett’s findings, we can observe that the term *intelligence* behaves like an established borrowing, even though in Romanian it is not established, but is morphosyntactically integrated according to the Romanian norms for determiner presence vs. absence, syntactic structure of the noun phrase and of the sentence, and with gradual phonological integration.

The situation is similar regarding the orthographic adaptation, as English loanwords are not always adapted orthographically. Nevertheless, it should not be confused with code-switching, as we can see that the term *intelligence* also receives inflection morphemes that are attached to the noun:

- „**Intelligence-ul** românesc între tradiție și modernitate. Scurtă istorie a serviciilor de informații”⁴⁶.
- „Istoricism, legalism și teoretizare în studiul **intelligence-ului**”⁴⁷;
- „Tradiție și provocări în **intelligence-ul** de securitate românesc - opinii”⁴⁸.

We shall now focus on the distinction between “established” and “nonce” borrowing concerning the word *intelligence* and refer back to Sankoff, Poplack, and Vanniarajan (1990), who argue that nonce borrowings “in the speech of bilinguals differ from established loanwords in that they are not necessarily recurrent, widespread, or recognized by host language monolinguals. With established loanwords, however, they share the characteristics of morphological and syntactic integration into the host language and consist of single content words or compounds”⁴⁹. From this point of view, we could ask whether *intelligence* can be regarded as an already established loanword, seeing that nonce and established borrowings share the morphological and syntactic characteristics, but not the extralinguistic ones: frequency, diffusion, and dictionary attestation.

Intelligence is a highly specialized term, mainly used by experts and academics in the intelligence field, specialists who are exposed to multilingual contexts, and, therefore, one can argue that the Romanian monolingual community still finds it difficult to recognize the term as such. From this point of view, *intelligence* may be regarded as closer to the already discussed definitions of a “nonce borrowing”. The term *intelligence* is however widely used in the specialized literature and in the academic environment, which gives it value and consistency. It is at this time not attested by Romanian dictionaries, although, as argued above, it currently appears in many relevant contexts and also in official, standard contexts. From the point of view of its absence in present standard dictionaries of Romanian, one could argue that the word *intelligence* does not function as an “established” borrowing, but its frequency and present occurrence in Romanian make its situation more complex and underline once again that both “nonce” and “established” are part of a linguistic continuum. While not “established” as such, due to its absence in Romanian dictionaries, *intelligence*

³⁷ Poplack, S., Meechan, M., 1998, Introduction: How Languages Fit Together in Codemixing, in *The International Journal of Bilingualism*, Volume 2, p.136.

³⁸ Poplack, S., 2012, What does the Nonce Borrowing Hypothesis hypothesize?, in *Bilingualism: Language and Cognition* 15, p.646.

³⁹ Haspelmath, M., Tadmor, U., 2009, *Loanwords in the world’s languages: a comparative handbook*, copyright by Walter de Gruyter GmbH, Berlin, p.42.

⁴⁰ Poplack, S., Sankoff, D., and Miller, C., 1988, The social correlates and linguistic processes of lexical borrowing and association, in *Linguistics* 26, p.93.

⁴¹ Poplack, S., 2000, Sometimes I’ll start a sentence in Spanish y termino en español: Toward a typology of code-switching, in *The Bilingualism Reader*, edited by Li Wei, London and New York: Routledge, p.221.

⁴² Bessett, R., 2017, Exploring the Phonological Integration of Lone Other-Language Nouns in the Spanish of Southern Arizona, University of Pennsylvania Working Papers in *Linguistics*: Vol. 23: Iss. 2, Article 5, p.31, available at: <https://repository.upenn.edu/pwpl/vol23/iss2/5> (accessed on September 6, 2022)

⁴³ *Ibidem*, p.32.

⁴⁴ *Ibidem*, p.37.

⁴⁵ Deuchar, M., 2020, Code-Switching in Linguistics: A Position Paper, in *Languages* 5, p.5.

⁴⁶ Tănase, T., 2021, Intelligence-ul românesc între tradiție și modernitate. Scurtă istorie a serviciilor de informații, available at <http://www.istoriesicivilizatie.ro/intelligence-ul-romanesc-intre-traditie-si-modernitate-scurta-istorie-a-serviciilor-de-informatii/> (accessed on September 6, 2022).

⁴⁷ Maior, G.C., 2009, Istoricism, legalism și teoretizare în studiul intelligence-ului, in *Revista Română de Studii de Intelligence*, no. 1-2/2009, p.5, available at <https://www.animv.ro/wp-content/uploads/2017/10/RRSI12res.pdf> (accessed on September 6, 2022).

⁴⁸ Troncotă, C., 2019, Tradiție și provocări în intelligence-ul de securitate românesc – opinii, available at <https://www.geopolitic.ro/2019/02/traditie-si-provocari-intelligence-ul-de-securitate-romanesc-opinii/> (accessed on September 6, 2022).

⁴⁹ Sankoff, Poplack, and Vanniarajan, 1990, The Case of the Nonce Loan in Tamil, in *Language Variation and Change* 2 (1990), Cambridge University Press, p.71.

is presently characterized by significant factors regarding its recognition and frequency of use, which make us ask ourselves if “nonce borrowing” is, at this time, the best label for it, and prompt further research regarding its integration into Romanian. Bearing in mind that all loanwords start as innovations in speech, as well as the fact that innovation is followed by propagation⁵⁰, and that the process of words becoming conventionalized is a gradual one⁵¹, we should also consider alternative labels such as “incipient loanword” or “unattested loanword” regarding the particular case of the term “intelligence”.

Conclusion

The Romanian specialized literature shows us that the term intelligence is a borrowing and not a single word code-switch, due to the presence of inflection morphemes, morphological and syntactical integration, along with the social characteristics of recurrence and distribution. The omnipresence of the inflectional morphemes (e.g. intelligence-ul, intelligence-ului, a intelligence-ului), the syntactic word order and the syntactic structure of the noun phrase (servicii de intelligence, comunitatea de intelligence, instead of intelligence services or intelligence community), the gradual phonological and orthographic integration of the term, alongside the characteristics of recurrence and distribution are also clear tokens of borrowings.

Although the term intelligence has not overcome the Romanian lexicographic barriers and has not been included in the general monolingual Romanian dictionaries, we have also shown that it is a borrowing (even if, at this time, labels such as “nonce borrowing”, or “incipient loanword” can be seen as more suitable for it rather than that of “established borrowing”). The lack of updated English-Romanian intelligence terminology dictionaries has an important impact on the specialized literature, on the translation activity in the intelligence field, and on specialists’ activity.

Nevertheless, the still pervious boundaries that are noticed within certain dictionaries or specialized works of reference draw attention to the need for clarity and for lexicographic instruments for both specialist and non-specialist translators and interpreters. The Romanian language undergoes rapid changes, and it is thus obvious that there is still room for clarity, acceptance, and integration of contemporary terminology and concepts specific to the intelligence specialized field. This idea is also supported by the Romanian academic environment, where intelligence terminology has been extensively borrowed from English, proving that Romanian intelligence terminology is anchored in the international intelligence reality and in the global world. Ever since the accession to EU and NATO, Romanian specialists aligned themselves not only with the goals, methodological framework, and doctrines of the NATO-EU landscape, but also with its terminology. The need for a unitary approach in the field is even more prominent for the Romanian specialized terminology, where “the pragmatic goal of ensuring that one’s message is decodable to the listener”⁵² is fully operational among the specialists and it is one of the reasons for the borrowing of the concept. Furthermore, the need for norms requires linguists and lexicographers to take into serious consideration the linguistic attestation of the concept of intelligence, and its introduction in Romanian specialized dictionaries as a separate and distinctive entry.

In agreement with Poplack and Dion’s (2012) conclusion, “distinguishing code-switching and borrowing (...) is perhaps the thorniest issue in the field of contact linguistics today. It will only be fully resolved by the cumulative results of many more accountable analyses of bilingual speech production”⁵³, we are cognizant of the fact that there is still a need for more empirical studies in the field. Taking everything above mentioned and the information presented in this paper into account, we put forward our present research as a first step in this direction.

BIBLIOGRAPHY:

- Bessett, R., 2017, Exploring the Phonological Integration of Lone Other-Language Nouns in the Spanish of Southern Arizona, University of Pennsylvania Working Papers in *Linguistics*: Vol. 23: Iss. 2, Article 5, p.31, available at <https://repository.upenn.edu/pwpl/vol23/iss2/5>, accessed on September 8, 2022.
- Deuchar, M., 2020, Code-Switching in Linguistics: A Position Paper, in *Languages* 5, p. 5.
- Haspelmath, M., Tadmor, U., 2009, *Loanwords in the world’s languages: a comparative handbook*, p. 42, Copyright by Walter de Gruyter GmbH and Co. KG, 10785 Berlin, Germany.
- Ivan, L., 2016, Particularități ale analizei informațiilor în/pentru mediul de afaceri, in *The Romanian Intelligence Studies Review*, no.15 /2016, pp.137-148, p. 138.
- Myers-Scotton, C., 1993, *Duelling languages: Grammatical structure in codeswitching*. Oxford: Clarendon Press, p. 163.
- Myers-Scotton, C., 2002, *Contact Linguistics*, Oxford University Press: Oxford, UK.
- Poplack, S., 2000, Sometimes I’ll start a sentence in Spanish y termino en español: Toward a typology of code-switching, in *The Bilingualism Reader*, Edited by Li Wei. London and New York: Routledge, p.221.
- Poplack, S., 2012, What does the Nonce Borrowing Hypothesis hypothesize?, in *Bilingualism: Language and Cognition* 15, p.646.
- Poplack, S., 2018, *Borrowing: Loanwords in the Speech Community and in the Grammar*, Oxford University Press, p.139.
- Poplack, S., Dion, N., 2012, Myths and facts about loanword development, in *Language Variation and Change* 24, pp.279–315, p. 308.
- Poplack, S., Meechan, M., 1998, Introduction: How Languages Fit Together in Codemixing, in *The International Journal of Bilingualism*, Volume 2, p. 136.
- Poplack, S., Sankoff, D., and Miller, C., 1988, The social correlates and linguistic processes of lexical borrowing and association, in *Linguistics* 26, p.93.
- Radu-Geng, M., 2001, Anglicizarea lexicului german in *Psihosociologia & Mass-Media*, no. 1/2001, pp.98-101.
- Rădoi, M., 2003, *Serviciile de informații și decizia politică*, București, Editura Tritonic, p.63
- Sankoff, Poplack, and Vanniarajan, 1990, The Case of the Nonce Loan in Tamil, in *Language Variation and Change* 2, Cambridge University Press, p.71.
- Schulte, K., 2009, Romanian vocabulary, in Haspelmath, Martin and Tadmor, Uri (eds.) *World Loanword Database*, Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, 2270 entries. (Available online at <http://wold.clld.org/vocabulary/8>, accessed on September 6, 2022)
- Stammers, J., Deuchar, M., 2016, English-Origin Verbs in Welsh: Adjudicating between Two Theoretical Approaches, in *Languages* 1, p.7.
- Weinreich, U., 1968, *Languages in Contact. Findings and Problems*, Mouton Publishers, The Hague, p.11, originally published as Number 1 in the series “Publications of the Linguistic Circle of New York” 1953

Online resources:

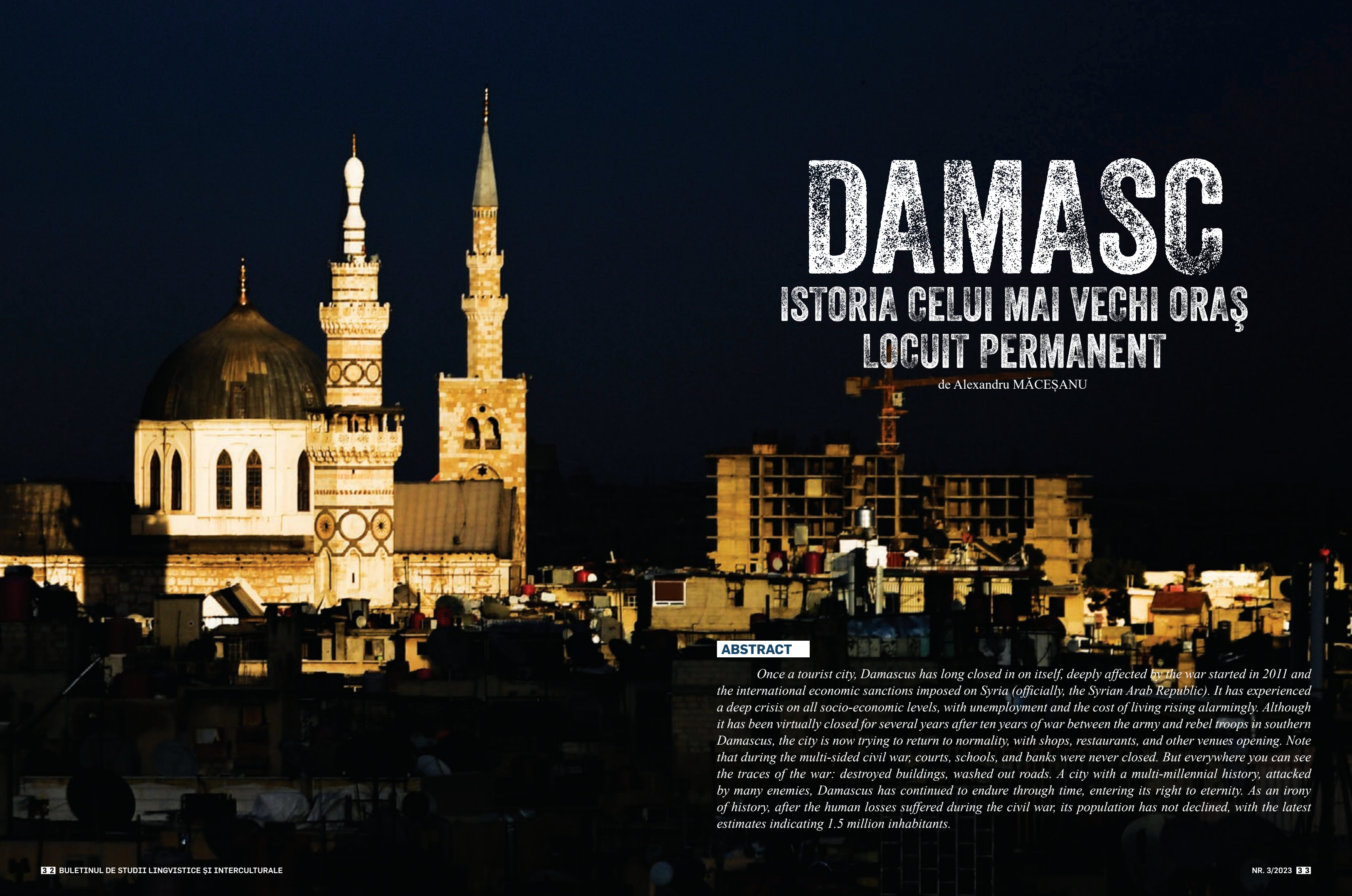
- European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) Report, 2017, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-surveillance-intelligence-services-vol-2-summary_ro.pdf, p.9.
- Marcu, S., 2022, Etica greșelii în activitatea de intelligence, in *Revista Intelligence*, no.441/2022, available at <https://intelligence.sri.ro/etica-greselii-activitatea-de-intelligence/> (accessed on September 8, 2022).
- Maier, G.C., 2009, Istoricism, legalism și teoretizare în studiul intelligence-ului, in *Revista Română de Studii de Intelligence*, no. 1-2/2009, p.5, available at <https://www.animv.ro/wp-content/uploads/2017/10/RRSI12res.pdf> (accessed on September 6, 2022).
- Tănase, T., 2021, Intelligence-ul românesc între tradiție și modernitate. Scurtă istorie a serviciilor de informații, available at <http://www.istoriesicivilizatie.ro/intelligence-ul-romanesc-intre-traditie-si-modernitate-scurta-istorie-a-serviciilor-de-informatii/> (accessed on September 6, 2022).
- The American Heritage Dictionary of the English Language 2022 online edition, available at <https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=code+switch> (accessed on September 8, 2022)
- The Romanian Foreign Intelligence Service’s webpage, available at <https://www.sie.ro/despre-noi.html> (accessed on September 8, 2022)
- Troncotă, C., 2019, Tradiție și provocări în intelligence-ul de securitate românesc – opinii, available at <https://www.geopolitic.ro/2019/02/traditie-si-provocari-intelligence-ul-de-securitate-romanesc-opinii/> (accessed on September 6, 2022).

⁵⁰ See a discussion of Croft, 2000 in Hapelsmath and Tamdor, 2009.

⁵¹ See a discussion of Myers-Scotton, 1993.

⁵² Poplack, S., 2018, *Borrowing: Loanwords in the Speech Community and in the Grammar*, Oxford University Press, p.139.

⁵³ Poplack, S., Dion, N., 2012, Myths and facts about loanword development, in *Language Variation and Change* 24, pp.279–315, p.308.

DAMASC

ISTORIA CELUI MAI VECHI ORAȘ LOCUIT PERMANENT

de Alexandru MĂCEȘANU

ABSTRACT

Once a tourist city, Damascus has long closed in on itself, deeply affected by the war started in 2011 and the international economic sanctions imposed on Syria (officially, the Syrian Arab Republic). It has experienced a deep crisis on all socio-economic levels, with unemployment and the cost of living rising alarmingly. Although it has been virtually closed for several years after ten years of war between the army and rebel troops in southern Damascus, the city is now trying to return to normality, with shops, restaurants, and other venues opening. Note that during the multi-sided civil war, courts, schools, and banks were never closed. But everywhere you can see the traces of the war: destroyed buildings, washed out roads. A city with a multi-millennial history, attacked by many enemies, Damascus has continued to endure through time, entering its right to eternity. As an irony of history, after the human losses suffered during the civil war, its population has not declined, with the latest estimates indicating 1.5 million inhabitants.

Introducere

Cu un destin tumultuos și deseori dramatic, Damascul este orașul care, prin ilustrul arhitect și inginer constructor Apolodor din Damasc (cca.60-cca.125 d.Hr.), se leagă într-un moment al său și de istoria strămoșilor noștri – construirea podului peste Dunăre (103-105 d.Hr.), necesar armatei romane pentru a cucerii Regatul Dac (campania militară din anii 105-106 d.Hr.) și, respectiv, realizarea la Roma a Forului lui Traian (107-117 d.Hr.), complex arhitectural unde se înalță și celebra columnă ce înfățișează scene de luptă din cele două războaie daco-romane (101-102 d.Hr. și, respectiv, 105-106 d.Hr.).

Denumirea orașului Damasc – în arabă دمشق (Dimashq) – provine din limba aramaică ܕܪܡܫܩ (darmeśeq) și înseamnă „loc bine udat”¹. Numele este probabil de origine pre-semitică, după cum opinează istoricul și jurnalistul britanic Peter Mansfield (1928-1996), în lucrarea O istorie a Orientului mijlociu: „[...] populația indigenă locală era un amestec de rase, atât nesemite, sosite în principal din vest și din nord, cât și semite, venite mai ales dinspre est, din Peninsula Arabică. Cuvântul semit vine de la numele Sem, fiul cel mare al lui Noe, din care se presupune că se trag toate popoarele semite. În orice caz, termenul nu are conotație rasială, ci lingvistică, și a fost inventat spre sfârșitul secolului al XVIII-lea de istoricul german Schlözer² pentru a desemna limbile vorbite în Mesopotamia, Siria și Peninsula Arabică și care s-au răspândit în Africa de Nord, începând cu mileniul 1 î.Hr.”³.

Damascul este capitala Siriei de astăzi (oficial, Republica Arabă Siriană), fiind situat în sud-vestul țării, într-o oază deșertică, la poalele Munților Antiliban și străbătut de râul Barada. Supranumit „Orașul iasomei”⁴, a fost timp de secole foarte prețuit de călători, după cum îl descrie același Peter Mansfield: „orașul Damasc se înalță asemenea unui port la marginea apuseană a Deșertului Sirian care a constituit dintotdeauna o barieră mai greu de trecut decât Marea Mediterană”⁵. Cercetătorii apreciază că Damascul are o vechime de peste 9000 ani, numărându-se astfel printre cele mai vechi orașe locuite

permanent din lume. Ca mărime, este în prezent al doilea oraș din Siria, după Alep, având la un moment dat, înainte de începerea războiului civil sirian din 2011, în jur de 1,5 milioane de locuitori, dintre care 90% musulmani, iar 10% creștini⁶.

Este un oraș important nu numai pentru arabi, ci și pentru creștini, tradiția biblică spunându-ne că aici s-ar fi născut patriarhul Avraam sau că ar fi trecut prin acest oraș în drumul său spre sud, spre ținutul Canaan-ului, iar de aici l-a luat pe Eliezer, un om „din Damasc“, ca slujitor al familiei sale (Geneza 15:2), ori că pe drumul Damascului i s-a arătat Iisus Hristos celui care avea să devină Sfântul Apostol Pavel (Faptele 9:1-8). Tot aici l-ar fi ucis Cain pe fratele lui, Abel, iar la Moscheea cea mare, a Omeyyazilor – fostă veche catedrală creștină transformată ulterior în moschee –, se află înmormântat capul Sfântului Ioan Botezătorul. La Damasc sunt ridicate Capela Sfântului Pavel și Casa Sfântului Anania. Mai mult, o profeție spune că pe vârful Moscheii Omeyyazilor va coborî Iisus la Judecata de Apoi.

Începuturile

Prin metoda datării cu Carbon-14, s-a demonstrat că zona Tell Ramad – aflată acum la periferia Damascului – a fost locuită încă de la anul 6300 î.Hr. Conform Enciclopediei universale britanice, la Damasc, în bazinul râului Barada, s-au găsit inclusiv „dovezi arheologice ce datează din mileniul IV î.Hr.”⁷, atestându-se astfel faptul că acesta ar putea fi considerat „cel mai vechi oraș locuit”⁸. În aceeași lucrare enciclopedică se afirmă că cele mai vechi dovezi scrise referitoare la oraș se găsesc pe câteva tăblițe egiptene din secolul al XV-lea î.Hr. Astfel, Damascul apare pentru prima dată nominalizat⁹ ca atare pe lista geografică a faraonului Tutmes al III-lea (1481-1425 î.Hr.), care l-a și anexat în secolul menționat, după ce, în jurul anului 2500 î.Hr., primise statutul de oraș.

În sursele biblice, Damascul este consemnat drept capitala arameilor. De aramei se leagă și prima construcție sacră din oraș: un altar ridicat pentru a-l onora pe zeul Hadad¹⁰. În acest sens, istoricul Peter Mansfield

vorbește¹¹ despre valurile succesive de năvălitori care s-au năpustit în decursul timpul asupra fâșiei de teren care se întindea de-a lungul țărmului estic al Mediteranei – între Egipt și Turcia de astăzi – înainte și după aramei. Cei dintâi invadatori au fost sumerienii – popor nesemit și foarte civilizat din Mesopotamia – care au dominat Siria pentru circa o mie de ani, începând cu anul 3500 î.Hr. Ei au fost învinși de amorițiii semiți, nomazi din centrul Arabiei, însă sumerienii și-au învățat cuceritorii cum să scrie și să cultive pământul. Au urmat babilonienii, apoi egiptenii, la jumătatea celui de-al treilea mileniu, aceștia din urmă fiind învinși de alți cotropitori, precum hitiții din Asia Mică. De prin anul 1600 î.Hr., locuitorii statorniciți în Siria și în Palestina au început să fie cunoscuți sub numele de cananeeni, care erau un amestec de popoare, unele venite de pe mare, altele din deșert.

În jurul anului 1400 î.Hr., pe coasta Levantului¹² se stabiliseră fenicienii, marinari iscusiți care au înființat colonii comerciale aproape pretutindeni pe țărmurile Mediteranei, chiar și pe țărmurile europene și africane ale Atlanticului. Un alt val de invadatori a sosit în centrul Arabiei – arameenii.¹³ În jurul anului 1200 î.Hr., arameenii preluaseră complet controlul asupra Damascului. Cultura au dobândit-o de la locuitorii mai civilizați statorniciți în Siria, însă limba lor semitică – aramaica – a devenit lingua franca (limba comună a popoarelor vorbitoare de limbi diferite) în regiune, fiind vorbită inclusiv de Iisus Hristos o mie de ani mai târziu. La un secol după fenicieni, evreii au invadat dinspre est ținutul Canaan-ului. Ei s-au confruntat cu un nou val de năvălitori veniți de peste Mediterană – filistenii¹⁴ – care au dat numele lor unei regiuni: Palestina, de la falastin, în arabă. Asirienii au invadat Siria în jurul anului 1100 î.Hr., iar la rândul lor au fost înfrânți și înlăturați de dinastia caldeeană din Babilon. Au urmat perșii, apoi cuceritorii conduși

de regele macedonean Alexandru cel Mare¹⁵ (356-323 î.Hr.), iar ulterior grecii și romanii.

Așadar, istoria Damascului este veche și glorioasă, atât înainte cât și după Hristos, orașul cunoscând mai multe valuri de stăpâniri: a Asiriei, în secolul VIII î.Hr., apoi a Babilonului, a Persiei, a Greciei și a Romei. A rămas sub dominație romană, apoi bizantină, până în anul 635 d.Hr., când a fost cucerit de arabi.

Perioada medievală

Sub dominația arabilor, Damascul a devenit capitală a dinastiei Omeyyazilor, imperiul arabo-islamic cunoscând o perioadă de mari cuceriri, de înflorire economică și mare strălucire culturală. Yazid ibn Mu'awiya ibn Abi Sufyan (cca.645-cca.683 d.Hr.), membru al familiei omeyyade, devine primul calif al Damascului, întemeind aici un califat ereditar. Despre această perioadă, prof.univ.dr. Nadia Anghelescu (1941-2021)¹⁶ menționa că, „[...] începând cu dinastia Omeyyadă, în sistemul de guvernare au [loc] numeroase schimbări: capitala se mută la Damasc, într-o zonă mai apropiată de Mediterana, destul de fertilă pentru a permite întreținerea unei curți care începe să le imite pe cele bizantine și sasanide¹⁷; se contruiesc moschei și alte edificii; se constituie o armată regulată, iar deseori administrația este ținută în mână de străini. După [anul] 690, araba devine limba administrației”¹⁸.

Odatăcuintroducerea limbii arabe în administrație, se bate o nouă monedă care înlocuiește monedele preluate de la sasanizi, care aveau imprimate chipuri umane. Noile monede purtau doar înscrisuri care proclamau, în arabă, unicitatea lui Allah¹⁹ și adevărul religiei predicate de

^[1] Pe larg în Peter Mansfield, op.cit., pp.15-17.

^[2] Levant (în limba arabă, Ash-Shām) este o regiune din Orientul Mijlociu încadrată la sud de Munții Taurus, la vest de Marea Mediterană și de Deșertul Arabiei, iar la est de Mesopotamia superioară (pe larg în Levant, 2021, disponibil la https://www.britannica.com/place/Levant, accesat la 21.09.2022).

^[3] Arameenii au fost populații semitice nomade din perioada Antichității, de pe teritoriul Palestinei, Siriei și Mesopotamiei (pe larg la Aramaeans, 2008, disponibil la https://www.britannica.com/topic/Aramaeans, accesat la 21.09.2022).

^[4] Filistenii – populație indo-europeană din antichitate, stabilită între secolele XIII-XI î.Hr. pe partea de sud-est a țărmului Mării Mediterane. De la numele biblic peliștîm a derivat numele întregii regiuni locuite de aceștia, Palestina (pe larg la Cosmin Pătrașcu Zamfirache, Cine au fost cu adevărat misterioșii filistenii, cei mai neîmpăcați dușmani ai evreilor. Ce spun specialiștii, în „Adevărul”, 2021, disponibil la https://adevarul.ro/stiri-locale/botosani/cine-au-fost-cu-adevarat-misterioșii-filistenii-2137785, accesat la 22.09.2022).

^[5] Alexandru cel Mare a fost un rege al Macedoniei, renumit pentru calitățile sale de strateg și lider militar, care a creat și condus până la moartea sa cel mai mare imperiu cucerit din istorie (pe larg la Alexandru Bogdan Stan, în Alexandru cel Mare- lord al războiului și cuceritor al Orientului, disponibil la https://historia.ro/sectiune/general/alexandru-cel-mare-lord-al-razboiului-si-cuceritor-573333.html, accesat la 22.09.2022).

^[6] Nadia Anghelescu a fost doctor în filologie arabă, cu titlul obținut la Universitatea din București. Aceasta a deținut o vastă expertiză în lingvistica arabă, antropologie, cultura și civilizația arabă, cu activitate didactică la instituții de învățământ superior din țară și din străinătate, precum și activitate publicistică în domeniul limbii și culturii arabe, cu volume traduse în mai multe țări (pe larg în In memoriam prof. univ. dr. Nadia Anghelescu, fondatoare a școlii de arabistică din România (1941-2021), disponibil la https://unibuc.ro/in-memoriam-prof-univ-dr-nadia-anghelescu-fondatoare-a-scolii-de-arabistica-din-romania-1941-2021/, accesat la 22.09.2022).

^[7] Imperiul Sasanid a fost ultimul imperiu persan preislamic, din perioada sec. al III-lea- sec. al VII-lea (pe larg în The Sasanian Empire 224-651 A.D., disponibil la https://metmuseum.org/toah/hd/sass/hd_sass.htm, accesat la 23.09.2022).

^[8] Nadia Anghelescu, Identitatea arabă. Istorie, limbă, cultură, Editura Polirom, Iași, 2009, p.38.

^[9] Unicitatea lui Allah, care în arabă este denumit Tawhid, reprezintă cel mai important concept în religia musulmană, care exprimă monoteismul, respectiv că Allah este unic și indivizibil (pe larg la https://www.britannica.com/topic/tawhid, accesat la 25.09.2022).

^[1] Pe larg în WordSense Dictionary la https://www.wordsense.eu/Damascus/ (accesat la 17.09.2022).

^[2] August Ludwig von Schlözer (1735-1809) a fost un istoric, filolog, filosof, lingvist german, întemeietorul studiului critic al istoriei Evului Mediul a Rusiei.

^[3] Peter Mansfield, O istorie a Orientului mijlociu, Editura Humanitas, București, 2015, p.18.

^[4] Anabel Bachour, 2017, Damascus, the City of Jasmine (disponibil la https://peacockplume.fr/food-travel/damascus-city-jasmine, accesat la 03.08.2022).

^[5] Peter Mansfield, op.cit., p.15.

^[6] Nina Evason, Syrian Culture, 2016, disponibil la https://culturalatlas.sbs.com.au/syrian-culture/syrian-culture-religion (accesat la 21.09.2022).

^[7] Enciclopedia universală britanică, ediția în limba română, vol. IV, Editura Litera, București, 2010, pp.350-351.

^[8] Ibidem.

^[9] Pe larg în Damascus summary, 2020, disponibil la https://www.britannica.com/summary/Damascus (accesat la 18.09.2022).

^[10] În mitologia canaanenilor, Hadad sau Bal a fost zeul ploilor, al fulgerului și al trăsnetului, al vânturilor, al munților, dar și zeul vieții, rodniciei, un erou mitologic, reprezentat cu elemente tipice unui războinic (pe larg în Hadad, 2017, disponibil la https://www.newworldencyclopedia.org/p/index.php?title=Hadad&oldid=1005779, accesat la 22.09.2022).

către mesagerul Său²⁰. Nu numai la Damasc, ci și la Alep, Medina și Ierusalim începe construirea unor grandioase edificii. La Ierusalim se construiește, de exemplu, Cupola Stâncii – Qubbatal-Şaḥra²¹, numită în mod incorect de către europeni „Moscheea lui ‘Umar” (al treilea loc sfânt al islamului²², apoi în noile teritorii cucerite, la Qayrawan, primul centru arab din Maghreb și la Cordoba, capitala arabă a regiunii Al-Andalus din Peninsula Iberică, încep să se înalțe moschei noi, în esență, toate după același plan de construcție²³.

Pe lângă introducerea unei monede proprii, se extinde și se dezvoltă serviciul poștal, folosindu-se ștafete cu cai pentru transportul călătorilor sau transmiterea mesajelor între Damasc și capitalele provinciilor. Serviciul era destinat în primul rând notabililor, iar ștafetarii aveau, printre altele, obligația de a-l informa pe calif despre toate evenimentele importante din teritorii.

În această perioadă, autoritatea califului continuă să se întărească, pe măsură ce granițele imperiului se extind spre Maghreb și pe coasta atlantică a Marocului, pregătindu-se invazia Peninsulei Iberice, iar la extrema cealaltă, arabii cucerind teritoriul de dincolo de Khurasan, până în Valea Oxus-ului (în prezent, râul Amu Daria, în nordul Afganistanului), înaintând spre nord-vestul Indiei. Cercetătorii istoriei arată²⁴ că în timpul califului ‘Abd-al-Malik²⁵ (644-705) și al celor patru fii care i-au urmat, dinastia de la Damasc atinge apogeul puterii și al gloriei. Sub al-Walīd²⁶ și Ibn Hīšām²⁷, imperiul islamic se întinde de la Oceanul Atlantic și Munții Pirinei, de la fluviul Ind la granițele Chinei – un teritoriu neegalat vreodată în Antichitate, depășit ca dimensiune doar în epoca modernă, de către Imperiul Britanic ori de Rusia Imperială.

Ca realizări remarcabile din timpul Califatului de la Damasc se numără și alte monumente arhitectonice,

câteva păstrate până astăzi. Astfel, în Palestina, califul Sulaymān (674-717)²⁸ construiește orașul al-Ramla pe ruinele unei vechi cetăți și își stabilește aici reședința. După cum notează profesorul Philip K. Hitti (1886-1978), zidurile palatului s-au păstrat până în perioada Primului Război Mondial, iar minaretul Moscheii Albe (care după Moscheea Omeyyadă din Damasc și Domul Stâncii de la Ierusalim, a devenit cel de-al treilea sanctuar important), poate fi admirat și astăzi, așa cum a fost reconstruit de mameluci la începutul secolului al XIV-lea. Aproape de Domul din Ierusalim, în partea sudică a perimetrului sacru, califul ‘Abd-al-Malik a construit o altă moschee, probabil în locul unei biserici vechi. Popular, moscheea este cunoscută ca al-Masğid al-Aqsa²⁹ („moscheea cea mai îndepărtată”), dar în sens mai general expresia desemnează întregul ansamblu de sanctuare din zonă, numit și al-Ḥaram al-Šarīf („sanctuarul cel preacinstit”) – al treilea loc sacru după cele de la Mecca și Medina.

Dar cele mai mari realizări arhitectonice omeyyade provin din perioada relativ pașnică și prosperă a domniei lui al-Walīd, fiul lui ‘Abd-al-Malik. Atât de mare era pasiunea califului pentru arhitectură, încât, în vremea sa, arta de a construi devenise la Damasc un subiect de conversație la fel de apreciat ca și gastronomia și moralitatea sexuală în timpul califului Sulaymān sau ca religia și Coranul în timpul lui ‘Umaribn-‘ Abd-al- ‘Azīz³⁰ (680-720). Al-Walīd, care a trăit numai 40 de ani, a extins și redecorat marea moschee de la Mecca, a refăcut-o pe cea de la Medina, a construit în Siria școli și lăcașuri de rugăciune și a creat instituții speciale pentru leproși și invalizi. Acum apar aici și primele orfeline și aziluri de îngrijire a bătrânilor singuri, sub cheltuiala statului sau a unor persoane înstărite. El a fost, probabil, primul suveran medieval care a construit spitale pentru bolnavi cronici, iar numeroasele lazarete înființate ulterior în

Occident au urmat exemplul islamic. Califul al-Walīd aduce cupola strălucitoare de aramă a unei biserici din Baalbek și o instalează peste cupola moscheii tatălui său la Ierusalim. Cel mai semnificativ succes a constat în transformarea, între anii 705-706 d.Hr., la 82 de ani după Hegira și la 70 de ani după cucerirea orașului, catedralei Sfântului Ioan Botezătorul de la Damasc, capturată de la supușii săi creștini, într-unul dintre cele mai importante lăcașuri din lume. Biserica adăpostea capul Sfântului Ioan Botezătorul, relicvă ce se găsește și acum la un altar din moschee (fiind motivul pentru care, în anul 2001, Papa Ioan Paul al II-lea a vizitat lăcașul sfânt, fiind astfel cel dintâi papă care a intrat într-o moschee), care data din timpul împăratului bizantin Theodosius I (379-395 d.Hr.), ridicată la rândul ei pe ruinele unui templu roman închinat zeului Jupiter³¹. Moscheea omeyyadă³² este considerată și astăzi cel de-al patrulea sanctuar al islamului, după cele trei: Al-Ḥarām de la Mecca, Medina și Ierusalim. Ca dovadă de necontestat a trecutului creștin al edificiului din Damasc, pe pragul de sus al portalului sudic al moscheii s-a păstrat până astăzi o inscripție în limba greacă veche (înromână, „Împărăția Ta, Iisuse Hristoase, e o împărăție veșnică, iar oblăduirea Ta va fi în veacul veacului”).

În această perioadă, preluând în creațiile lor elemente siriene și elenistico-bizantine, arabii din Damascul omeyyad erau faimoși pentru mozaicurile și plăcile de faianță multicolore folosite la ornamentația exteriorului și interiorului palatelor și moscheilor, pentru obiectele de sticlă de mare finețe, pentru vitraliile viu colorate, marea moschee din oraș având 74 de asemenea vitralii de formă ogivală. Ca element de arhitectură, arcul în formă de potcoavă, apărut în anul 709 d.Hr. tot în moscheea omeyyazilor din Damasc, a fost mult folosit după aceea, atât de arabi, cât și de către italieni, spanioli și francezi. Aici, arabii au introdus minaretul – în prima menționare a unui minaret la o moschee omeyyadă din Damasc se spune explicit că acesta fusese un turn de pază al Catedralei Sfântul Ioan. Inclusiv mihrāb-ul – nișa dintr-un perete al moscheii care indică direcția de rugăciune – a fost un element preluat ulterior de la biserici.

Negustorii Damascului din această epocă erau renumiți pentru comercializarea țesăturilor de mătase,

bumbac și lână, adeseori cu broderii artistice și aplicații decorative de perle și pietre prețioase, ca și pentru covoarele lor viu colorate. La Damasc, dar nu numai acolo, în apropierea moscheii funcționau băi publice, precum și latrine publice îngrijite, cu plată.

Una dintre cele mai importante personalități ale epocii, prin intermediul căreia islamul a intrat în contact cu gândirea creștină și greacă a fost Sfântul Ioan Damaschinul, supranumit Chrysorrohas („cel cu limbă de aur”), după cum predecesorul său cu același nume, din Antiohia, fusese supranumit Chrysostomos. Deși scria în greacă, Ioan era sirian, având drept limbă maternă aramaica, dar pe lângă aceste două limbi știa și araba. Bunicul său, Maṣṣūir ibn-Sarḡūn, era administratorul financiar al Damascului în momentul cuceririi orașului de către arabi. El este cel care, împreună cu episcopul de aici, a pus la cale capitularea orașului, apoi s-a menținut în funcție în timpul administrației islamice până când postul a fost preluat de tatăl lui Ioan. În tinerețe, Ioan participa la petrecerile califului și ale fiului acestuia și și-a succedat tatăl în funcția cea mai importantă în stat. Nu la mult timp după ce a împlinit 30 de ani, a renunțat la toate pentru a duce, până la moartea sa, în anul 748 d.Hr., o viață ascetică și pioasă la mănăstirea Sf. Săba, de lângă Ierusalim. Printre lucrările sale se numără dialogul cu un sarazin³³ asupra naturii divine a lui Hristos și a liberului arbitru, care se dorea a fi o apologie a creștinismului, un adevărat ghid al creștinilor în disputele cu musulmanii. Ioan Damaschinul este considerat cel mai mare și ultimul teolog al Bisericii Orientale Creștine. În literatura ecleziastică, imnurile pe care le-a compus (unele prezente și astăzi în culegerile de imnuri protestante) nu au fost nicicând egale de vreun alt poet al Bisericii Creștine. Ca imnolog, teolog, orator, scriitor polemic, părinte al muzicii și inițiator al canoanelor bizantine în artă, el va rămâne mereu un reprezentant de seamă al Bisericii în timpul califatului³⁴.

Remarcabile sunt două evenimente, ambele legate de Damasc și de cucerirea Peninsulei Iberice, cu trimitere la dinastia omeyyazilor. Primul se referă la relația dintre guvernatorul Maghrebului, Musa ibn Nusair³⁵ și, respectiv, Ṭāriq ibn Ziyād³⁶, berberul eliberat

²⁰ Profetul Muhammad (cca.570-cca.632) este întemeietorul religiei musulmane și considerat mesager al lui Allah, ale cărui revelații religioase au fost sintetizate în Coran, cartea sacră a acestei religii (pe larg la Nicolai Sinai și William Montgomery Watt, *Muhammad*, 2022, disponibil la <https://www.britannica.com/biography/Muhammad>, accesat la 25.09.2022).

²¹ Pe larg în *Cupola Stâncii din Ierusalim*, disponibil la <https://www.infotour.ro/ghid-turistic/monumente/cupola-stancii-din-ierusalim-10211>, (accesat la 18.09.2022).

²² Pe larg în *Moscheea lui Omar (Cupola Stâncii)* - unul dintre cele mai importante monumente musulmane, disponibil la <https://enigmatica.ro/moscheea-lui-omar-cupola-stancii-unul-dintre-cele-mai-importante-monumente-musulmane/> (accesat la 18.09.2022).

²³ Albert Hourani, *Istoria popoarelor arabe*, traducere de Irina Vainovski-Mihai, Editura Polirom, Iași, 2015, pp.42-47.

²⁴ Philip K. Hitti, *Istoria arabilor*, traducere de Irina Vainovski-Mihai, Editura All, București, 2008, pp.135-147.

²⁵ Abd al-Malik ibn Marwan ibn al-Hakam a fost al cincilea calif din dinastia Omeyyazilor, care a domnit la sfârșitul secolului al VII-lea (pe larg la <https://www.britannica.com/biography/Abd-al-Malik-Umayyad-caliph>, accesat la 25.09.2022).

²⁶ Al-Walid ibn Abd al-Malik ibn Marwan a fost al șaselea calif din dinastia Omeyyazilor (pe larg la <https://www.britannica.com/biography/al-Walid>, accesat la 25.09.2022).

²⁷ Abū Muḥammad ‘Abd al-Malik ibn Hishām ibn Ayyūb al-Ḥimyarī al-Mu‘āfirī al-Baṣrī sau Ibn Hishām este editorul biografiei profetului Muhammad, concepută de istoricul arab Ibn Ishaq (pe larg la Nicolai Sinai și William Montgomery Watt, *Muhammad*, 2022, disponibil la <https://www.britannica.com/biography/Muhammad>, accesat la 25.09.2022).

²⁸ Sulaymān ibn ‘Abd al-Malik a fost al șaptelea calif omeyyad. Domnia acestuia a început în calitate de guvernator și a durat doi ani (pe larg la <https://www.britannica.com/biography/Yazid-ibn-al-Muhallab>, accesat la 25.09.2022).

²⁹ Pe larg la <https://www.britannica.com/topic/Al-Aqsa-Mosque> (accesat la 20.09.2022).

³⁰ Umar ibn Abd al-Aziz, sau Umar al II-lea a fost cel de-al optulea calif din dinastia Omeyyazilor, care a contribuit semnificativ la reformarea societății (pe larg la <https://www.britannica.com/biography/Umar-II>, accesat la 28.09.2022).

³¹ Jupiter (Iupiter) reprezintă zeul suprem în mitologia romană, responsabil cu legile. Acesta este echivalentul lui Zeus din mitologia greacă (pe larg la <https://www.britannica.com/topic/Jupiter-Roman-god>, accesat la 28.09.2022).

³² Moscheea Omayyadă sau Marea Moschee a Damascului este unul dintre cele mai importante lăcașe de cult ale musulmanilor, aflată în centrul istoric al Damascului, unde se presupune că se află Capul Sfântului Ioan Botezătorul (pe larg la *Marea Moschee din Damasc (a Omeiazilor)* „leagă” creștinismul de islam, disponibil la <https://enigmatica.ro/marea-moschee-din-damasc-a-omeiazilor-leaga-crestinismul-de-islam/>, accesat la 15.09.2022).

³³ Antoine Borrut, Fred M. Donner, *Christians and others in the Umayyad State*, The University of Chicago, 2016, disponibil la <https://oi.uchicago.edu/sites/oi.uchicago.edu/files/uploads/shared/docs/lamine1.pdf> (accesat la 20.09.2022). Sarazini (subst. și adj. etnic) este denumirea pe care Occidentul medieval o folosea pentru a se referi la musulmanii arabi.

³⁴ Philip K. Hitti, *op.cit.*, pp.160-161.

³⁵ Musa Ibn Nusair a fost un guvernator și un general care a activat în timpul conducerii califului omeyyad Al-Walid I. Acesta a avut în administrarea sa provinciile musulmane din zona Africii de Nord (pe larg la Michael Brett, Brian Wrangington și Abun-Nasr, *North Africa*, 2022, disponibil la <https://www.britannica.com/place/North-Africa>, accesat la 28.09.2022).

³⁶ Ṭāriq ibn Ziyād a fost un general arab responsabil cu campania musulmană în Peninsula Iberică desfășurată în secolul al VIII-lea, care s-a încheiat prin cucerirea Hispaniei vizigote (pe larg la <https://www.britannica.com/biography/Tariq-ibn-Ziyad>, accesat la 28.09.2022).

de Musa și trimis în fruntea unei armate să debarce în Gibraltar. Orientalistul francez Jean-Paul Roux, în *Istoria războiului dintre islam și creștinătate* (622-2007).

Un conflict teribil, arată³⁷ că după ce îl învinge pe Roderic, regele vizigot, la nord de Cadiz, pe Rio Guadalete, Tariq nu se mai împiedică de nimeni și de nimic să cucerească întreaga Spanie. Cucerește Malaga și asediază Cordoba, ocupă Toledo, Guadalajara și ajunge în fața orașului Saragossa. Succesele lui depășesc așteptările lui Musa ibn Nusair, care devine invidios și neliniștit. Guvernatorul Maghrebului vine el însuși în fruntea unei armate și invadează alte orașe spaniole, neocupate încă de Tariq: Sevilla, Carmona, Hispalis, Marida. Îl convoacă pe Tariq, căruia îi retrace comanda trupelor și îl aruncă în închisoare. Însă Tariq este eliberat din ordinul califului din Damasc și repus în funcția de comandant, iar Musa este obligat să colaboreze cu el. Cucerirea orașelor din Spania continuă, însă rivalitatea dintre cei doi conducători arabi crește pe măsură. Califul îi convoacă la Damasc, la judecată, iar primul care ajunge este Tariq care este absolvit de orice vină. La sfârșitul anului 714, după ce își lasă fiul guvernator în Spania, Musa vine și el la Damasc, puțin înainte de moartea califului al-Walīd, unde este arestat, torturat, condamnat la plata unei amenzi atât de grele încât n-ar fi putut s-o plătească niciodată și își sfârșește zilele ca un cerșetor. Cu siguranță serviciile aduse și victoriile răsunătoare obținute de unul dintre cei mai mari războinici ai islamului au fost răsplătite cum nu se poate mai rău.

Cel de-al doilea eveniment – cu toate că ultimul calif omeyyad și urmașii lui fuseseră uciși, impunându-și dominația califatul abbasid – vizează întemeierea la Cordoba a unui emirat omeyyad care, prin măreția la care a ajuns, se va transforma în califat, rivalizând cu cel de la Bagdad. Profesorul Philip K. Hitti relatează³⁸ povestea lui ‘Abd-al-Raḥmān I ibn-Mu‘āwiya (731-738), nepot al lui Hišām, al zecelea calif de la Damasc, care a reușit să se salveze, ascunzându-se timp de 5 ani în Palestina, Egipt și nordul Africii. Găsindu-și susținători, el trece cu armata în Hispania vizigotă și cucerește Cordoba, declarându-se emir al orașului. Nici urmașii lui nu se declară califi, pentru a nu intra în conflict cu dinastia abassidă, administrația arabă întemeiată de el durând aproape trei secole (756-1031). Emiratul omeyyad de la Cordoba a atins apogeul în timpul celui de-al optulea emir, ‘Abd-al-

Raḥmān III (912-961), fiind primul care a adoptat titlul de calif, în anul 929. Prin măreția și opulența sa, Cordoba a devenit rivala occidentală a Bagdadului abbasid.

Dar măreția Damascului din perioada glorioasă a califatului omeyyad este pe cale să dispară. Istoricul literar român Ovidiu Drimba, un celebru cercetător al istoriei, culturii și civilizației lumii, scria că mișcarea anti-omeyyadă a apărut în Iran, în anul 747 și reclama tronul califal exclusiv pentru membrii familiei lui Muhammad, adică pentru descendenții lui Abbas, unchiul Profetului: „Trei ani mai târziu, trupele rebelilor înving ultima rezistență a armatelor omeyyade și Abu I Abbas este proclamat calif în marea moschee din Kufa, fondând o nouă dinastie și inaugurând o perioadă profund diferită în istoria islamului”³⁹. Dinastia abbasidă mută capitala de la Damasc la Bagdad, iar în timpul celor cinci secole de domnie (750-1258) imperiul arabo-islamic cunoaște alte profunde transformări.

Între anii 1348 și 1349, jumătate din populația Damascului a fost ucisă de ciumă (o pandemie de ciumă bubonică manifestată în Afro-Eurasia în perioada 1346-1353). În anul 1400, Siria a căzut pentru un veac sub dominația mongolă. Ocupată ulterior de turci – în anul 1516 – a rămas în cadrul Imperiului Otoman aproape patru secole.

Epoca modernă

În primii ani ai secolului al XX-lea, sentimentele naționaliste din Damasc, inițial din interese culturale, au început să capete o tentă politică, în mare parte ca reacție la programul de turcizare al Comitetului pentru Unire și Progres instituit de guvernul de la Stanbul, în anul 1908. Uciderea prin spânzurare a unor intelectuali patrioți de către Jamal Pașa⁴⁰, guvernatorul Damascului, la Beirut și Damasc în 1915 și 1916, a alimentat și mai mult sentimentul naționalist, iar în anul 1918, pe măsură ce forțele rebeliunii arabe și forțele imperiale britanice se apropiau, locuitorii au deschis focul asupra trupelor otomane aflate în retragere.

La 1 octombrie 1918, Thomas Edward Lawrence (1888-1935), un ofițer britanic care a câștigat respectul arabilor, contribuind la antrenarea și disciplinarea lor, a intrat triumfător în Damasc, în fruntea unei oștiri numeroase. *Lawrence al Arabiei* s-a remarcat în special

în timpul bătăliei de la Deraa, trupele conduse de el numărând doar 3.000 de războinici arabi, însă sub coordonarea sa inteligentă, aceștia au învins o armată de peste 50.000 de militari turci. Două zile mai târziu, pe 3 octombrie 1918, forțele rebeliunii arabe, conduse de prințul Faisal, au intrat și ele în Damasc⁴¹. În țară a fost numit un guvern militar sub conducerea lui Shukri Pașa, iar ulterior Faisal ibn Hussein (1885-1933) a fost proclamat rege al Regatului Arab al Siriei (fiind însă expulzat în scurt timp).

În noiembrie 1917, noul guvern bolșevic din Rusia a dezvăluit *Acordul Sykes-Picot*⁴² prin care Marea Britanie și Franța aranjaseră împărțirea estului arab între ele. În context, urmează o nouă declarație franco-britanică, din 17 noiembrie 1918, care promitea „eliberarea completă și definitivă a popoarelor asuprite de atâta vreme de turci”⁴³. În martie 1919, Congresul Național Sirian a adoptat o constituție democratică. Cu toate acestea, Conferința de la Versailles (din 1919) acordase Franței un mandat de stăpânire asupra Siriei, ceea ce face ca în 1920 o armată franceză comandată de generalul Mariano Goybet (1861-1943) să traverseze Munții Antiliban, iar după ce învinge o mică expediție defensivă siriană, în bătălia de la Maysalun, intră în Damasc, ocupându-l pentru câțiva ani.

O revoltă a druzilor din regiunea Hauran, pornită în anul 1925, s-a extins și la Damasc, francezii suprimând-o cu brutalitate și bombardând orașul la data de 9 mai 1926. Drept urmare, zona orașului antic a ars, iar de atunci a fost cunoscută sub numele al-Hariqa („focul”)⁴⁴. Ulterior, orașul vechi a fost înconjurat cu sârmă ghimpată, pentru a preveni infiltrarea rebelilor din Ghouta, iar în afara zidurilor nordice a fost construit un drum nou pentru a facilita circulația vehiculelor blindate.

La 21 iunie 1941, la două săptămâni după lansarea campaniei aliată din Siria-Liban⁴⁵, Damascul a fost

capturat de sub stăpânirea armatei franceze a regimului de la Vichy de o forță mixtă britanică-indiană și franceză liberă. Pe 29 mai 1945, francezii au bombardat din nou Damascul, dar forțele britanice au intervenit și militarii francezi au fost nevoiți să se retragă, ceea ce a condus la independența deplină a Siriei (Republica Siria), declarată la 17 aprilie 1946.

Între anii 1958-1961, în cadrul Republicii Arabe Unite, Siria a făcut parte dintr-o uniune cu Egiptul, însă după trei ani, Siria părăsea respectiva organizare politico-administrativă care, între timp, în urma aderării Yemenului, devenise Statele Arabe Unite.

Secolul al XXI-lea

În ianuarie 2012, ciocnirile⁴⁶ dintre armată și rebeli în cadrul războiului civil sirian au ajuns la periferia Damascului, împiedicând oamenii să părăsească sau să ajungă la casele lor, mai ales când operațiunile de securitate s-au intensificat⁴⁷. Până în iunie 2012, sute de mii de gloanțe și obuze au lovit casele din Damasc, în timp ce trupele se luptau pe străzi cu Armata Siriană Liberă. Potrivit activiștilor⁴⁸, cel puțin trei obuze de tanc au lovit zonele rezidențiale din cartierul central Qaboun din Damasc. Schimburile intense de focuri ale puștilor de asalt au provocat numeroase distrugerii materiale și umane, potrivit înregistrărilor video ale locuitorilor publicate online⁴⁹. Suburbia Ghouta din Damasc a suferit bombardamente puternice în decembrie 2017, iar un nou val de bombardamente, cunoscut sub numele de Ofensiva Rif Dimashq⁵⁰, a început în februarie 2018⁵¹. La 20 mai 2018, Damascul și întreaga guvernare Rif Dimashq au intrat pe deplin sub control guvernamental pentru prima dată în șapte ani de la evacuarea taberei Yarmouk, infiltrată de organizația teroristă Daesh (cunoscută și sub numele de Statul Islamic)⁵².

^[1] Pe larg în Jean-Paul Roux, Istoria războiului dintre islam și creștinătate (622-2007). Un conflict teribil (traducere de Lucia Postelnicu Pop), Editura Artemis, București, 2007, pp.49-53.

^[2] Philip K. Hitti, op.cit., pp.320-323.

^[3] Ovidiu Drimba, Istoria culturii și civilizației, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p.253.

^[4] Jamal Pașa a fost un comandant militar și politician otoman, membru al triumviratului militar al celor Trei Pași care a condus Imperiul Otoman în Primul Război Mondial. Pașa era funcția de guvernator al unei provincii din Imperiul Otoman sau titlu al vizirilor și al unor înalți demnitari turci din trecut (pe larg la Michael Duffy, Who’s who- Ahmed Djemal Pasha, 2009, disponibil la: https://firstworldwar.com/bio/djemal.htm, accesat la 29.09.2022).

^[5] Priscilla Mary Roberts, World War I: a Student Encyclopedia, Editura ABC-CLIO, 2006, p.657.

^[6] Acordul Sykes-Picot din 1916 reprezintă o înțelegere secretă între Anglia și Franța, care cuprindea organizarea sferelor de influență a unor teritorii care urmau a fi cucerite de Puterile europene (pe larg la Denisa Miron, Acordul Sykes-Picot, originea haosului din Orientul Mijlociu, 2016, disponibil la https://stiripesurse.ro/acordul-sykes-picot-originea-haosului-din-orientul-mijlociu_995439.html, accesat la 20.09.2022).

^[7] Pe larg în Anglo French Declaration, disponibil la: https://balfourproject.org/anglo-french-declaration/ (accesat la 20.09.2022).

^[8] Pe larg în Al-Hariqa and Destructive Renovation, disponibil la: https://hiddencities.wordpress.com/2009/03/15/al-hariqa-and-destructive-renovation/, (accesat la 20.09.2022).

^[9] Pe larg la Catie Gilchrist, The Syria-Lebanon Campaign, June-July 1941, disponibil la https://www.anzacmemorial.nsw.gov.au/our-stories/our-stories/syria-lebanon-campaign-june-july-1941 (accesat la 20.09.2022).

^[10] Pe larg în Syrian Civil War, disponibil la: https://www.britannica.com/event/Syrian-Civil-War/Civil-war (accesat la 19.09.2022).

^[11] Pe larg la Lucy Rodgers, David Gritten, James Offer, Patrick Assare, Syria: The Story of the Conflict, 2016, disponibil la: https://bbc.com/news/world-middle-east-26116868 (accesat la 20.02.2022).

^[12] Ibidem (accesat la 19.09.2022).

^[13] Pe larg în Heavy gunfire in Syria’s Capital During Weekend, disponibil la https://www.haaretz.com/heavy-gunfire-in-syria-s-capital-during-weekend-1.5174650 (accesat la 20.02.2022).

^[14] Pe larg în Rif Dimashq Governorate Campaign, disponibil la https://military-history.fandom.com/wiki/Rif_Dimashq_Governorate_Campaign (accesat la 22.02.2022).

^[15] Ofensiva Rif Dimashq (februarie-aprilie 2018) reprezintă încercarea Armatei Arabe Siriene de a captura suburbia Ghouta de Est, controlată de rebeli din timpul Războiului Civil Sirian (pe larg în Rif Dimashq Governorate Campaign, disponibil la https://military-history.fandom.com/wiki/Rif_Dimashq_Governorate_Campaign, accesat la 22.02.2022).

^[16] Pe larg în Syria war: Army takes full control of Damascus after ousting IS, 2018, disponibil la: https://www.bbc.com/news/world-middle-east-44198304 (accesat la 20.02.2022).

Obținând un punctaj de numai 30,7, dintr-un maximum de 100 puncte⁵³, în clasamentul organizat de publicația „The Economist”, în septembrie 2019, Damascul a intrat în Guinness World Records drept cel mai puțin indicat oraș pentru locuit, luându-se în calcul peste 30 de indicatori precum: stabilitate, sănătate, cultură, mediu, educație și infrastructură.

Concluzii

Istoria celui mai vechi oraș locuit permanent din lume a cunoscut perioade de mare înflorire economică și culturală, dar și de decădere materială și umană. Fiind ținta poștei de cucerire a atâtor popoare, Damascul a fost stăpânit de numeroase administrații, unele benefice, altele care au condus doar la distrugerea sa. Astfel, în timpul războiului civil sirian, a ajuns un oraș distrus, nefrecventabil, în pofida unei civilizații străvechi și a atâtor evenimente desfășurate aici, care au intrat în cultura universală.

Altădată oraș turistic, Damascul s-a închis pentru mult timp în el însuși, fiind profund afectat de război și de

sancțiunile economice internaționale impuse Republicii Arabe Siriene. A cunoscut o profundă criză pe toate palierele socio-economice, crescând alarmant șomajul și costul vieții. Deși a fost mai mulți ani cvasi-închis, după 11 ani de război între armată și trupele rebele din sudul Damascului, orașul încearcă astăzi să-și revină la normalitate, deschizându-se magazinele, restaurantele și alte locații. De remarcat că în timpul războiului intern, instanțele judecătorești, școlile și băncile nu au fost niciodată închise. Peste tot se văd însă urmele războiului: clădiri distruse, drumuri desfundate. Nici marea moschee omeyyadă nu a fost cruțată, această minune arhitecturală din secolul VIII fiind lovită, în anul 2013, cu opt lovituri de mortiere și o rachetă. Explozii se mai aud și în prezent – pe 10 iunie 2022, de exemplu, aeroportul și unele clădiri din jurul lui fiind bombardate de aviație, acțiune atribuită armatei israeliene⁵⁴.

Oraș cu istorie multimilenară, atacat și parțial distrus de mulți cotropitori, Damascul a continuat să dăinuiască, câștigându-și dreptul la veșnicie. Ca o ironie a istoriei, după pierderile umane suferite în timpul războiului civil intern, populația lui nu a scăzut, cele mai recente estimări⁵⁵ indicând 1,5 milioane locuitori.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

Anghelescu, Nadia, *Limbaj și cultură în civilizația arabă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
Anghelescu, Nadia, *Identitatea arabă. Istorie, limbă, cultură*, Editura Polirom, Iași, 2009.
Anghelescu, Nadia, *Noi și orientul arab*, Editura Polirom, Iași, 2016.
Barker, Alex, *The Alliesenter Damascus*, vol.48, nr.10, Editura HistoryToday, Londra, 1998.
Borrut Antoine, Donner Fred M., ”*Christians and others in the Umayyad State*”, The University of Chicago, 2016.
Burckhardt, Titus, *La civilización hispano-árabe*, Alianza, Madrid, 2005.
Drimba, Ovidiu, *Istoria culturii și civilizației*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
Enciclopedia universală britanică, traducere de Cornelia Marinescu și Ilieș Câmpeanu, Editura Litera București, 2010.
Hitti, Philip K., *Istoria arabilor*, Ediția a X-a, traducere de Irina Vainovski-Mihai, Editura ALL, București, 2008.
Hourani, Albert, *Istoria popoarelor arabe*, traducere de Irina Vainovski-Mihai, Editura Polirom, Iași, 2015.
Mansfield, Peter, *O istorie a Orientului mijlociu*, Editura Humanitas, București, 2015.
Roberts, Priscilla Mary, World War I: a *Student Encyclopedia*, ABC-CLIO, Santa Barbara, California, 2006.
Roux, Jean-Paul, *Istoria războiului dintre islam și creștinătate (622-2007). Un conflict teribil*, traducere de Lucia Postelnicu Pop, Editura Artemis, București, 2007.
Saunders, J. J., *A History of Medieval Islam*, Taylor & Francis e-Library, New York, 2002.
Tartler, Grete, *Înțelepciunea arabă. De la preislam la hispano-arabi*, Editura Polirom, Iași, 2014.
Thoraval, Yves, *Dicționar de civilizație musulmană*, traducere, adaptare și completări de Nadia Anghelescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997.

Site-uri web:

Al-Hariqa and Destructive Renovation, disponibil la <https://hiddencities.wordpress.com/2009/03/15/al-hariqa-and-destructive-renovation/> (accesat la 20.09.2022)
Anglo French Declaration, disponibil la <https://balfourproject.org/anglo-french-declaration/> (accesat la 20.09.2022)
Aramaean, 2008, disponibil la <https://www.britannica.com/topic/Aramaean> (accesat la 21.09.2022)
Bachour, Anabel, 2017, *Damascus, the City of Jasmine*, disponibil la <https://peacockplume.fr/food-travel/damascus-city-jasmine> (accesat la 03.08.2022)

Borrut, Antoine, Donner, Fred M., *Christians and others in the Umayyad State*, The University of Chicago, 2016, disponibil la <https://oi.uchicago.edu/sites/oi.uchicago.edu/files/uploads/shared/docs/lamine1.pdf> (accesat la 20.09.2022)

Brett, Michael, Wramington Brian, și Abun-Nasr, *North Africa*, 2022, disponibil la <https://www.britannica.com/place/North-Africa> (accesat la 28.09.2022)

Cupola Stâncii din Ierusalim, disponibil la <https://www.infotour.ro/ghid-turistic/monumente/cupola-stancii-din-ierusalim-10211> (accesat la 18.09.2022)

Duffy, Michael, *Who’s who- Ahmed Djemal Pasha*, 2009, disponibil la: <https://firstworldwar.com/bio/djemal.htm> (accesat la 29.09.2022)

Evason, Nina, *Syrian Culture*, 2016, disponibil la <https://culturalatlas.sbs.com.au/syrian-culture/syrian-culture-religion> (accesat la 21.09.2022)

Gilchrist, Catie, *The Syria-Lebanon Campaign, June-July 1941*, disponibil la <https://www.anzacmemorial.nsw.gov.au/our-stories/our-stories/syria-lebanon-campaign-june-july-1941> (accesat la 20.09.2022)

Hadad, 2017, disponibil la <https://www.newworldencyclopedia.org/p/index.php?title=Hadad&oldid=1005779> (accesat la 22.09.2022)

Heavy gunfire in Syria’s Capital During Weekend, disponibil la <https://www.haaretz.com/heavy-gunfire-in-syria-s-capital-during-weekend-1.5174650> (accesat la 20.02.2022)

<https://all-populations.com/en/sy/population-of-damascus.html> (accesat la 20.09.2022)

<https://www.apollo-magazine.com/umayyad-mosque-damascus-alain-george/> (accesat la 28.09.2022).

<https://www.britannica.com/biography/Abd-al-Malik-Umayyad-caliph> (accesat la 25.09.2022)

<https://www.britannica.com/biography/al-Walid> (accesat la 25.09.2022)

<https://www.britannica.com/biography/Tariq-ibn-Ziyad> (accesat la 28.09.2022)

<https://www.britannica.com/biography/Umar-II>, accesat la 28.09.2022)

<https://www.britannica.com/biography/Yazid-ibn-al-Muhallab> (accesat la 25.09.2022)

<https://www.britannica.com/event/Syrian-Civil-War/Civil-war> (accesat la 20.09.2022)

<https://www.britannica.com/summary/Damascus> (accesat la 18.09.2022)

<https://www.britannica.com/topic/Al-Aqsa-Mosque> (accesat la 20.09.2022)

<https://www.britannica.com/topic/Jupiter-Roman-god> (accesat la 28.09.2022) <https://www.britannica.com/topic/tawhid> (accesat la 25.09.2022)

<https://www.worldometers.info/world-population/syria-population> (accesat la 20.02.2022)

In memoriam prof. univ. dr. Nadia Anghelescu, fondatoare a școlii de arabistică din România (1941-2021), disponibil la <https://unibuc.ro/in-memoriam-prof-univ-dr-nadia-anghelescu-fondatoare-a-scolii-de-arabistica-din-romania-1941-2021/> (accesat la 22.09.2022)

Least habitable city, disponibil la <https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/100393-least-habitable-city> (accesat la 12.09.2022)

Levant, 2021, disponibil la <https://www.britannica.com/place/Levant> (accesat la 21.09.2022)

Marea Moschee din Damasc (a Omeiazilor) „leagă” creștinismul de islam, disponibil la <https://enigmatica.ro/marea-moschee-din-damasc-a-omeiazilor-leaga-crestinismul-de-islam/> (accesat la 15.09.2022)

Miron, Denisa, *Acordul Sykes-Picot, originea haosului din Orientul Mijlociu*, 2016, disponibil la https://stiripesurse.ro/acordul-sykes-picot-originea-haosului-din-orientul-mijlociu_995439.html (accesat la 20.09.2022)

Moscheea lui Omar (Cupola Stâncii) - unul dintre cele mai importante monumente musulmane, disponibil la <https://enigmatica.ro/moscheea-lui-omar-cupola-stancii-unul-dintre-cele-mai-importante-monumente-musulmane/> (accesat la 18.09.2022)

Rif Dimashq Governorate Campaign, disponibil la https://military-history.fandom.com/wiki/Rif_Dimashq_Governorate_Campaign (accesat la 22.02.2022)

Rodgers, Lucy, Gritten, David, Offer, James, Assare, Patrick, *Syria: The Story of the Conflict*, 2016, disponibil la: <https://bbc.com/news/world-middle-east-26116868> (accesat la 20.02.2022)

Sinai, Nicolai și Watt, William Montgomery, *Muhammad*, 2022, disponibil la <https://www.britannica.com/biography/Muhammad> (accesat la 25.09.2022)

Stan, Alexandru Bogdan, *Alexandru cel Mare- lord al războiului și cuceritor al Orientului*, disponibil la <https://historia.ro/sectiune/general/alexandru-cel-mare-lord-al-razboiului-si-cuceritor-573333.html> (accesat la 22.09.2022)

Syria says Damascus airport operations suspended after Israeli strikes, 2022, disponibil la <https://www.washingtonpost.com/world/2022/06/14/syria-damascus-airport-bombed/> (accesat la 18.08.2022)

Syria war: Army takes full control of Damascus after ousting IS, 2018, disponibil la: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-44198304> (accesat la 20.02.2022)

The Sasanian Empire 224-651 A.D., disponibil la https://metmuseum.org/toah/hd/sass/hd_sass.htm (accesat la 23.09.2022)

WordSense Dictionary, disponibil la <https://www.wordsense.eu/Damascus/> (accesat la 17.09.2022)

Zamfirache, Cosmin Pătrașcu, *Cine au fost cu adevărat misterioșii filistenii, cei mai neîmpăcați dușmani ai evreilor. Ce spun specialiștii*, în „Adevărul”, 2021, disponibil la <https://adevarul.ro/stiri-locale/botosani/cine-au-fost-cu-adevarat-misterioșii-filistenii-2137785> (accesat la 22.09.2022)

⁵³ Pe larg în *Least habitable city*, disponibil la <https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/100393-least-habitable-city> (accesat la 12.09.2022).

⁵⁴ Pe larg în *Syria says Damascus airport operations suspended after Israeli strikes*, 2022, disponibil la <https://www.washingtonpost.com/world/2022/06/14/syria-damascus-airport-bombed/> (accesat la 18.08.2022).

⁵⁵ Statistica disponibilă la <https://all-populations.com/en/sy/population-of-damascus.html> (accesat la 20.09.2022).

MACEDONIA DE NORD

MIȘCĂRILE DE ELIBERARE NAȚIONALĂ DIN PERIOADA DE OCUPAȚIE OTOMANĂ (1890-1913) REVOLTA ILINDEN

de Amelia DACHE

ABSTRACT

The present paper sheds light on the most important patterns of Macedonian political emancipation, from the period following the Congress of Berlin (1878) and in the aftermath of the Balkan wars (1912-1913). It focuses on a number of problems such as the emergence of nationalism, the need of an autonomous status, the relationship between ethnicity, and different political ideologies.

The paper presents Macedonia – its regional boundaries, economy, and population – and the “Macedonian question”. It also considers the factors that made Macedonia a politically sensitive region. Among these were the imminent political and social disintegration of the Ottoman Empire, the rise of nationalism among the Balkan peoples and the irredentist claims of the newly established Balkan states on territories outside their borders (and particularly on Macedonian lands inhabited by their unredeemed brethren).

Macedonene (MRO, македонска револуционерна организација), la Revolta Ilinden. După eșecul revoltei, înăbușită sângeros de armata otomană, guvernul bulgar a dizolvat Comitetul în anul 1905 sub presiunea Înaltei Porți.

Mai mult, în perioada 1895-1896 bulgarii au stabilit contacte și cu asociațiile sârbe, conducătorii Comitetului Suprem deplasându-se în două rânduri la Belgrad. Convorbirile pe axa Sofia-Belgrad nu au depășit cadrul restrâns al unui schimb de opinii, fiindcă liderii de la Belgrad sperau să obțină de la sultan, în schimbul neimplicării lor în chestiunea macedoneană, avantaje pentru sârbii din Macedonia și anume numirea de episcopi sârbi în vilayetul Kosovo¹⁴.

Grecia

Numeroase asociații care revendicau anexarea provinciei Macedonia au luat ființă și pe teritoriul Greciei. Ideologia de la baza acțiunii acestora își avea originile în Megali Idea, în dorința de unitate națională și teritorială greacă ce îi animase pe naționaliștii greci în lupta pentru câștigarea independenței, în anul 1830. Megali Idea sau Marea Idee (în greacă, Μεγάλη Ιδέα) era un curent de gândire ce țintea către fondarea unui stat elen modern între ale cărui granițe să fie reuniți toți grecii din afara regatului – cu alte cuvinte, un stat similar vechiului imperiu al Bizanțului¹⁵.

Astfel, în noiembrie 1894, la inițiativa unui grup de tineri ofițeri greci ia naștere la Atena o organizație secretă, Societatea Națională (în greacă, Εθνική Εταιρεία), cu intenția de a trimite în Macedonia grupuri înarmate, makedonomakhoi (luptători macedoneni), sprijinite tacit de guvernul de la Atena și beneficiind de ajutor financiar din partea unor personalități grecești, precum Ion Dragoumis¹⁶, dar și de expertiză militară adecvată din partea unor ofițeri precum Pavlos Melas¹⁷.

Astfel, în vara anului 1896, grecii din Ethniki Etairia au trimis mai multe trupe înarmate în vilayetul Salonic. Timp de două luni, partizanii greci au luptat împotriva turcilor, forțându-i pe aceștia din urmă să mențină un număr mare de soldați în alertă. În anul 1897, armatele grecești au fost înfrânte de către cele

otomane și acțiunile trupelor grecești din Macedonia au fost suspendate. Cu toate acestea, la Atena, cercurile intelectuale și militare și-au continuat activitățile: întâlniri, discursuri, petiții, apeluri pentru apărarea cauzei grecești din Macedonia¹⁸.

Serbia

Dintre toate cele patru, mișcarea sârbă s-a afirmat cel mai devreme. Deși s-a manifestat într-o formă organizată încă din anul 1886, odată cu crearea *Societății Sfântului Sava* (în sârbă, *Друштво Свету Сава*)¹⁹, ale cărei aspirații naționaliste erau asemănătoare cu cele ale asociațiilor bulgare sau grecești, ambițiile politice ale Serbiei în ceea ce privește Macedonia s-au limitat la partea de nord a vilayetului Kosovo și împrejurimile orașului Skopje.

Membrii activi ai societății erau cei mai mari învățați din acea vreme. Scopul societății era acela de a ilumina poporul sârb, prin dezvoltarea și promovarea culturii sârbe. De asemenea, societatea a avut un rol major în promovarea curentului naționalist în regiunea Vechii Serbii (includea regiunile Raška, Kosovo și Metohija, precum și o mare parte din actuala Republică Macedonia de Nord), prin oferirea de burse persoanelor care se autodeclarau sârbo-macedoneni, prin crearea de școli speciale pentru copiii din Vechea Serbie și prin susținerea unei propagande intense în rândul macedonenilor care lucrau în Serbia. Intensificarea intereselor administrației de la Belgrad în Macedonia a condus și la înființarea în capitala Serbiei a unei școli de tip internat, sub auspiciile Societății Sfântului Sava. Școala oferea programe de educație gratuite tinerilor din provincia Macedonia, care s-ar fi întors ulterior ca profesori în cadrul unităților de învățământ sârbești din regiune. Astfel, un număr de aproximativ 40 de studenți ai Liceului bulgar de băieți din Salonic au acceptat propunerea de a studia gratuit la Belgrad, dar au conștientizat în scurt timp rațiunile din spatele programului de îndoctrinare și, în 1889, aceștia au părăsit orașul pentru a-și continua studiile la Sofia, în Bulgaria. Printre membrii acestui grup se numărau Damian Gruev²⁰, Petar Pop Arsov²¹,

Krste Misirkov²², Kosta Šahov²³. Drept urmare, unul dintre principalele motive pentru înființarea Organizației Revoluționare Interne Macedonene (VMRO) de către Damian Gruev și Petar Pop Arsov în anul 1893 a fost acela de a opri răspândirea propagandei sârbe în Macedonia.

Sârbii au încercat, în două rânduri, întâi în 1890-1891 și apoi în anul 1899, să încheie o înțelegere cu grecii. Belgradul urmărea să obțină pentru populația sârbă din Macedonia avantaje culturale și religioase din partea Patriarhiei de la Constantinopol. Dar Patriarhia Ecumenică a refuzat, dornică să-și păstreze deplina autoritate religioasă în cele trei vilayete.

Macedonia

Tratatul (de pace) de la Berlin a creat și perpetuat nemulțumiri adânc înrădăcinate între micile state din Balcani în ceea ce privește stabilirea noilor granițe și, mai mult decât atât, a lăsat Macedonia într-o stare deplorabilă. În vara anului 1885 a devenit evident faptul că stabilitatea politică a Macedoniei aflate încă sub stăpânire otomană, prefigurată de cancelarul Bismark²⁴ și premierul britanic Benjamin Disraeli²⁵, în cadrul Congresului de la Berlin, avea să fie repede spulberată, iar echilibrul puterilor în Balcani alterat. Armonia multiculturală din Macedonia urma să fie ruinată de o serie de conflicte de o nemaipomenită violență.

Începutul luptei pentru eliberarea Macedoniei

^[22] Krste Petkov Misirkov (1874-1926) a fost filolog, istoric, jurnalist și politician macedonean. După absolvirea școlii primare în satul natal Postol (azi Pella, în nordul Greciei), și-a continuat studiile la Belgrad, Šabac și Sofia. În timpul studiilor la Belgrad, a fost membru al asociației studenților macedoneni, numită Vardar (interzisă de autoritățile sârbe în anul 1895). Între 1897-1902 a absolvit cursurile Facultății de Istorie și Filozofie a Universității din Sankt-Petersburg. Acolo a devenit membru al „Asociației Macedonene pentru Știință și Literatură” (cea mai proeminentă societate literară a macedonenilor din afara granițelor țării), în perioada 1902-1905. A fost creatorul limbii literare macedonene, cea mai faimoasă carte a sa, *Despre chestiunile macedonene* („За македонцките работи”), care punea bazele principiilor limbii macedonene moderne fiind publicată în anul 1903, la Sofia. În 1905 a devenit editor și autor al revistei „Vardar”, tipărită la Odessa, în care și-a făcut cunoscute părerile asupra particularităților de identitate națională ale macedonenilor. În perioada 1913-1914 a publicat diverse articole în revista „Makedonskij golos” („Vocea macedoneană”), editată de asociația mai sus-menționată, din Sankt-Petersburg. După Primul Război Mondial s-a stabilit în Bulgaria, unde și-a continuat activitatea publicistică pe teme naționale și culturale (pe larg la https://makedonskijazik.mk/2009/09/крсте-петков-мисирков.html , accesat la 12.07.2022).

^[23] Kosta Šahov (1862-1917) a fost jurnalist și publicist bulgar, născut în Ohrid, care a desfășurat o bogată activitate jurnalistică în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului XX, jucând un rol indispensabil în istoria națională și culturală a Macedoniei de Nord. Absolvent al Facultății de Drept din cadrul Universității ”Sfînții Chiril și Metodiu” din Skopje, acesta s-a angajat inițial la Administrația Districtuală Ruse, fiind ulterior numit grefier la Judecătoria Ruse și apoi grefier registrator la Curtea de Apel din Ruse. A fost coleg și camarad cu cei mai importanți revoluționari și activiști ai Organizației Revoluționare Interne Macedonene: Goce Delčev, Damian Gruev, Petar Pop Arsov, Gyorche Petrov, Ivan Hadji Nikolov etc. A fost colaborator la revista ”Loza” (“Vița de vie”), proprietar sau redactor-șef a 11 publicații, printre cele mai importante numărându-se „Macedonia” (1888-1893), „Makedonskij Golos” (1893-1898), „Borba za svobodata na Makedonia i Odrinsko” („Lupta pentru eliberarea regiunilor Macedonia și Adrianopol”), „Borba” („Lupta”)(1905) (pe larg în Бурилковар, Ива, Билярскир, Цочо, *Коста Шахов - Едно осветление по нашите работи* în ”От София до Костур, 100 години от Илинденско-Преображенското въстание”, Синева, София, 2003, стр. 38-69, disponibil la http://macedonia-history.blogspot.com/2010/10/kosta-shahov-edno-osvetlenie-po-nashite.html , accesat la 11.07.2022).

^[24] Otto Eduard Leopold von Bismarck (1815-1898) a fost prim-ministru al Prusiei (1862-1873, 1873-1890) și fondator și întâiul prim-cancelar (1871-1890) al Imperiului German. După constituirea imperiului, a aplicat cu abilitate și activ politici pacifiste în relațiile externe, reușind să asigure pacea în Europa timp de aproximativ două decenii. A condus delegația germană care a participat la Congresul de la Berlin (13 iunie-13 iulie 1878), o întâlnire diplomatică a principalelor puteri europene ale vremii și ai reprezentanților Imperiului Otoman, cu scopul de a reconfigura granițele statelor balcanice, stabilind un nou echilibru în zonă în urma Războiului ruso-româno-ture (1877-1878).

^[25] Benjamin Disraeli (1804-1881), conte de Beaconsfield, viconte de Hughenden a fost un om de stat britanic, șef al Partidului Conservator. A îndeplinit de două ori funcția de prim-ministru al Marii Britanii în perioadele februarie-decembrie 1868, respectiv februarie 1874 – aprilie 1880. Anii săi de guvernare au fost marcați de eforturile de dezvoltare a unei legislații sociale care să suprimе diferențele dintre burghezie (comercianți și industriași) și clasa muncitoare, dar și de o politică de expansiune a Imperiului Britanic. A condus delegația Marii Britanii la Congresul de la Berlin (1878), devenind figura centrală a evenimentului și reușind, cu succes, să restabilească puterea și prestigiul Marii Britanii pe continentul european.

^[26] Misha Glenny, op.cit., p.182.

^[27] Pe larg în *Macedonia de Nord*, disponibil la https://thereaderwiki.com/ro/Macedonia_de_Nord (accesat la 11.07.2022).

^[15] Pe larg în *Megali Ideea sau idealul unitar grec*, disponibil la https://istoriablogdotcom.wordpress.com/2019/09/06/megali-ideea-sau-idealul-unitar-grec (accesat la 01.08.2022).

^[16] Ion Dragoumis (1878-1920) a fost un diplomat, filozof, scriitor și revoluționar grec, participant la lupta pentru eliberarea Macedoniei.

^[17] Pavlos Melas (1870–1904) a fost ofițer de artilerie în Armata Elenă și revoluționar. A participat la Războiul greco-ture din 1897 și a fost printre primii ofițeri de armată care s-au alăturat luptei pentru independența Macedoniei.

^[18] Nadine Lange-Akhund, op.cit., p.6.

^[19] Societatea Sfântului Sava (în sârbă, Друштво „Свети Сава”/Društvo „Sveti Sava”) (1886-1936) a fost o asociație patriotică, fondată în anul 1886, la Belgrad, având drept obiectiv reînnoirea sentimentului solidarității naționale în teritoriile sârbe aflate sub ocupație otomană, prin încurajarea studiului sistematic al trecutului și al situației politice și etnografice contemporane. Societatea a desfășurat o amplă acțiune politico-culturală în teritoriile locuite de populațiile slave vorbitoare ale limbii sârbe, indiferent de religia acestora, așa cum se reflectă în sloganul oficial: „Brat je mio, koje vere bio” (în traducere, *Cu toții suntem frați, indiferent de crezul nostru*). Cea mai importantă publicație a Societății a fost revista „Bratstvo” („Frăția”), tipărită în perioada 1887-1941 (pe larg la https://thenutshelltimes.com/2018/10/17/hidden-belgrade-35-the-home-of-serbian-expansionist-project , accesat la 11.07.2022).

^[20] Damian Iovanov Gruev (1871-1906), profesor și lider revoluționar bulgar, a fost unul dintre cei șase fondatori ai Organizației Revoluționare Interne Macedonene (VMRO).

^[21] Petar Pop Arsov a fost profesor și revoluționar bulgar, membru fondator al VMRO.

în Macedonia și de a instaura un regim de autonomie pentru toți locuitorii ei, indiferent de naționalitatea declarată. Pentru a atinge acest obiectiv, fondatorii MRO și-au bazat pretențiile pe art. XXIII al Tratatului de la Berlin (din 1878)²⁸, potrivit căruia Sublima Poartă trebuia să introducă o serie de reforme în favoarea creștinilor din arealul ocupat de otomani în Europa.

Educați în școlile Exarhatului bulgar (biserica autocefală bulgară) și provenind toți din Macedonia, tinerii intelectuali au decis să se pună în slujba țării lor. Idealiști, aceștia s-au simțit învestiți cu misiunea de redeșteptare a sentimentului de conștiință națională în rândul populației mixte din regiune, prin discursuri și propagarea unei literaturi angajante. Din rândurile lor s-a remarcat profesorul Damian Gruev. În anul 1894 Gruev l-a cunoscut pe Goce Delčev²⁹, tot profesor de formație, care fusese exmatriculat, în anul precedent, de la Academia militară din Sofia din cauza ideilor socialiste propagate în mediul intelectual³⁰. Cei doi bărbați aveau să devină figuri marcante ale VMRO, fiind conduși de o ideologie comună: gruparea revoluționară trebuia creată în interiorul Macedoniei, fiind necesar să acționeze numai acolo, astfel încât să nu fie considerată instrument al guvernului bulgar; fondatorii ei erau, în mod obligatoriu, locuitori ai Macedoniei; obiectivul politic al organizației era autonomia Macedoniei; organizația se cerea a fi secretă și independentă, în afara oricărei conexiuni cu guvernele țărilor vecine eliberate deja de sub ocupația otomană, acceptând doar suport moral și material din partea imigranților macedoneni de pe teritoriul Bulgariei.

În perioada 1894-1895, cei doi lideri MRO au inițiat și întreținut contacte, la Sofia, cu șefii Comitetului

Suprem Macedonean. În anul 1896, Delčev a organizat mai multe puncte de trecere clandestine de-a lungul frontierei cu Bulgaria pentru a introduce în Macedonia arme, broșuri informative și pliante propagandistice, precum și manuale militare³¹.

Între 1899 și 1901, relațiile dintre cele două mișcări au devenit strânse datorită buneii comunicări, precum și ideologiei comune a liderilor celor două organizații. Au fost încheiate acorduri privind operațiuni militare comune. Pe de o parte, bulgarii dețineau fonduri și sprijin militar, pe de altă parte, MRO avea control în teritoriu, datorită rețelei bine puse la punct de comitetele revoluționare. Relațiile dintre bulgari și macedoneni au continuat până în 1912, dar aceștia nu și-au unit forțele într-o ofensivă armată temeinică din cauza diferențelor privind statutul viitoarei Macedonii eliberate: autonomie, pentru MRO; integrare teritorială pentru bulgari. În pofida viziunilor diferite, revoluționari din cadrul Comitetului Suprem au participat la Revolta Ilinden din 1903.

Revolta Ilinden

În jurul anului 1900 caracterul luptei MRO s-a schimbat, membrii organizației au ales tactici agresive, de provocare, sperând să obțină o reacție brutală din partea otomanilor, care să ducă la intervenția Marilor Puteri. MRO a creat aşadar grupuri de luptă, așa-numitele trupe de cetnici (în macedoneană, *Четници*) sau comitagii (în macedoneană, *комити*), care aveau ca obiectiv atacarea și distrugerea mijloacelor de comunicație (linii telegrafice și telefonice, poduri, linii de cale ferată). Cetnicii, îmbrăcați în costume naționale,

erau înarmați ușor, fiind organizați în companii și foarte disciplinați. Ulterior, au apărut și grupuri armate formate spontan din rândurile populației locale, pentru care se foloseau aceleași denumiri. În 1901-1902 situația generală s-a deteriorat semnificativ, deoarece trupele de cetnici mențineau un climat tulbure, tensionat, atât în mediul rural, cât și în orașe, la care militarii otomani au răspuns prin agresiuni asupra creștinilor.

În aprilie 1903 acțiunile revoluționarilor au atins punctul culminant printr-o serie de atacuri în portul Salonic. Au fost aruncate în aer nava franceză „Guadalquivir”, conductele de gaz și iluminatul urban, precum și clădirea filialei Băncii Imperiale Otomane.

Trei luni mai târziu, la 2 august 1903 (Sfântul Ilie³²), MRO a declanșat o insurecție generală care, pornind din vilayetul Bitola, s-a extins și în restul Macedoniei. Deși revolta s-a încheiat cu eșecul militar al MRO, liderii macedoneni au repurtat totuși un succes diplomatic, deoarece Marile Puteri au impus un plan de reforme sultanului Abdul Hamid al II-lea³³.

Dintre cele patru mișcări de eliberare, MRO a fost singura care a reușit să-și înființeze structuri permanente în toate cele trei vilayete între anii 1893 și 1900.

Datorită unei rețele dense de comitete revoluționare sau grupuri de luptă, precum și unei organizări ierarhice stricte și secrete, MRO a reușit să întemeieze o administrație clandestină, care funcționa în paralel cu cea otomană. De asemenea, MRO a încercat să se implice în viața cotidiană, punând la punct o adevărată infrastructură socială subterană ce cuprindea oficii poștale, tribunale, o rețea de servicii medicale (pentru distribuirea de medicamente etc.), presă și chiar un nucleu financiar.

Nordul vilayetului Bitola și vilayetul Kosovo au oferit cadrul propice dezvoltării acestei rețele datorită reliefului muntos care îngreuna accesul și controlul administrației otomane în zonă.

Organizația a început să câștige treptat adepți, în special din rândurile populației rurale. Nu întâmplător, conducătorii MRO organizau întâlniri în sate, adesea în curțile bisericilor, în prezența preotului sau învățătorului local, pentru a încuraja populația să se ridice împotriva jugului otoman. Concomitent, erau distribuie arme și foi volante prin care oamenii erau îndemnați la revoltă.

Astfel, în august 1903 părți ale populației slave din Salonic – bulgari, macedoneni, aromâni și albanezi – care făceau parte din MRO se răscoală. Cunoscută sub denumirea *Revolta Ilinden* sau *Răscoala de Sfântul Ilie*, aceasta a condus la înființarea efemerei *Republici de la Krușevo*, care va reprezenta pururea un puternic simbol național pentru poporul macedonean. Sub conducerea profesorului de atunci, devenit *erou de război*, Nikola Karev³⁴, luptătorii rezistenței au reușit să păstreze independența teritoriului eliberat aproape două săptămâni. Acțiunea lor a fost sângeros reprimată de armata otomană formată din 176.000 de militari turci, care au repus orașul sub control otoman, aproape 9.000 de insurgenți fiind executați ca act de răzbunare. Republica de la Krușevo a fost prima republică modernă din Balcani, chiar dacă a rezistat doar 10 zile, din 3 august până în 13 august 1903.

Începând cu anul 1904, forțele MRO au slăbit, rețeaua comitetelor revoluționare a fost parțial distrusă, o serie de lideri fiind uciși în lupte. Înfrângerea Revoltei Ilinden zguduie organizația până la temelii, iar în timp, apar tensiuni cu privire la noua linie politică de urmat.

^[28] Prevederile art. XXIII stipulau că Sublima Poartă se angajează să aplice cu scrupulozitate în Insula Creta Legea Organică din 1868 (și anume Statul Organic al Cretei), introducând totodată modificările considerate oportune”. Legi similare adaptate cerințelor locale, cu excepția scutirii de impozitare acordată Cretei, erau necesar a fi introduse și în celelalte părți ale Turciei din Europa, pentru care nu era prevăzută nicio organizare specială prin respectivul tratat. Sublima Poartă urma să desemneze comisii speciale, în care elementul nativ să fie în mare măsură reprezentat, pentru a stabili detaliile noilor legi în fiecare provincie. Schemele de organizare rezultate în cadrul lucrărilor derulate de aceste comisii urmau a fi supuse examinării Sublimei Porți, care, înainte de a promulga Actele de punere în vigoare a acestora, trebuia să consulte Comisia Europeană instituită pentru Rumelia de Est (pe larg în Dilke, Charles W., Botassi Demetrius N., The Uprising of Greece, în „The North American Review”, (1897), vol. 164, nr. 485 (aprilie 1897), pp.453-361).

^[29] Gheorghi Nikolov Delčev (1872–1903) sau Goce Delčev a fost un revoluționar macedonean de seamă, unul dintre conducătorii Organizației Revoluționare Interne Macedonene (VMRO), o organizație paramilitară activă în teritoriile otomane din Balcani, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Delcev și-a finalizat studiile primare în Kilkis (în prezent, în Grecia), a urmat cursurile liceului din Salonic, cu accent pe știință, literatură și studii sociale, desăvârșindu-și dezvoltarea intelectuală la Academia Militară din Salonic. Aici a dobândit o cunoaștere impresionantă asupra domeniului afacerilor interne din perioada respectivă, din provincia Macedonia. A frecventat în mod activ cluburile politice din Salonic și Sofia, ceea ce a contribuit în mare măsură la formarea profilului său revoluționar. Implicarea sa în MRO a determinat punctul culminant al istoriei mișcării macedonene de eliberare națională. Perioada cuprinsă între anii 1894 și 1903 reprezintă cea mai semnificativă secvență din viața revoluționarului Goce Delčev. Întâlnirea decisivă de la Stip dintre Delčev și Dame Gruev, fondatorul MRO a condus la pregătirea și desfășurarea revoltei Ilinden, care, în viziunea lui Delčev, consta într-o afacere exclusiv internă bazată pe expansiunea prin mobilizare a mișcării, o rețea bine organizată și animarea zonelor rurale îndepărtate de pe întreg teritoriul locuit de macedoneni. La primul Congres al MRO, în aprilie 1896, a fost consemnată lista actualizată a districtelor revoluționare, a fost adoptată noua denumire - Organizația Revoluționară Secretă Macedonia-Adrianopol, o nouă Constituție și Cartă, precum și înființarea unei filiale a ORSMA la Sofia. Goce Delčev și Gyorche Petrov Nikolov au devenit primii membri ai filialei din Bulgaria, asumându-și responsabilitățile legate de aprovizionarea cu materiale a organizației (armament, muniție, literatură revoluționară). Delčev a întreprins, în mod constant, campanii pe teritoriul provinciei Macedonia, răspândind în rândul populației, optimism și încredere fermă în ideea de naționalism macedonean, precum și în obiectivele organizației. Totodată, acesta a atras atenția asupra faptului că o revoltă prematură nu ar conduce la libertatea mult dorită. A înțeles și semnalat pericolul reprezentat de propaganda altor state străine, care interfera cu lupta pentru independență națională și justiție socială a poporului macedonean. A murit la data de 4 mai 1903, în timp ce poposisese în satul Banica, în drum spre Congresul districtului revoluționar Ser (în prezent, în Grecia) la Sofia, ucis de un grup de oponenți politici (pe larg în Казусът ”Гоце Делчев” – неразрешим?!..., disponibil la http://bgnes.bg/news/kazus-t-gotce-delchev-nerazreshim/ , accesat la 16.07.2022).

^[30] Nadine Lange-Akhund, op.cit., p.4.

^[31] Ibidem.

^[32] Conform calendarului iulian sau pe stil vechi, care este decalat cu 13 zile față de calendarul oficial, gregorian, sărbătoarea Sfântului Proroc Ilie este celebrată de către creștinii ortodocși din Bulgaria, Macedonia, Muntenegru și Serbia în data de 2 august (totuși, Sfântul și slăvitul Proroc Ilie Tesviteanu se sărbătorește de către Biserica Ortodoxă Română la 20 iulie).

^[33] Abdul Hamid al II-lea (1842-1918) a fost cel de-al 34-lea sultan al Imperiului Otoman. A domnit timp de aproape 33 de ani (1876-1909), perioadă în care imperiul s-a confruntat cu o serie de crize (probleme financiare, revolte în Balcani declanșate de răspândirea ideologiei naționaliste), dar a înregistrat și realizări importante. Cum starea imperiului era una dificilă în momentul preluării puterii, sultanul a introdus o serie de reforme financiare, comerciale și agricole în scopul redresării economiei de stat. De asemenea, a susținut dezvoltarea educației prin înființarea de școli, universități și actualizarea programelor de învățământ. A reformat sistemul judiciar, precum și pe cel al sănătății. A dezvoltat infrastructura. În plan militar, a condus imperiul în Războiul ruso-româno-turc, care s-a soldat cu consecințe dezastruoase pentru țara sa (independența Muntenegrului, României, Bulgariei și Serbiei, plata unei despăgubiri către Rusia în valoare de 802.500.000 franci-aur, deschiderea strămtorilor Bosfor și Dardanele atât pe timp de pace, cât și de război, promisiunea de a-i proteja pe creștinii din Creta și pe armeni). După această zdrobitoare înfrângere, sultanul a dizolvat Parlamentul, a suspendat Constituția și a preluat complet puterea. În 1897 a declarat război Regatului Greciei, în momentul în care grecii au ocupat insula Creta. Confruntarea s-a soldat cu o victorie militară otomană decisivă. Domnia sa a luat sfârșit în 1909, la un an după izbucnirea revoltelor conduse de Asociația Tinerilor Turci, care solicitau restabilirea Constituției suspendate în 1876 și redeschiderea Parlamentului. După demitere, sultanul a fost exilat în Salonic, unde a trăit până la izbucnirea Primului Război Balcanic în 1912, când s-a întors la Istanbul, unde a încetat din viață 6 ani mai târziu (pe larg în https://historyofislam.com/contents/resistance-and-reform/sultan-abdul-hamid-ii/ , disponibil la, accesat la 13.07.2022).

^[34] Nikola Janakiev Karev (1877-1905) a fost revoluționar macedonean, de origine bulgară, activist în cadrul VMRO, alături de cei doi frați ai săi, Petar și Gheorghi. A finalizat studiile timpurii la școala bulgară din Krușevo, după care s-a mutat la Sofia, unde a lucrat ca tâmplar, luând contact cu doctrina și înscriindu-se ulterior în Partidul Social Democrat al Muncitorilor Bulgari. În anul 1898, Karev s-a întors în Macedonia, aflată încă sub ocupație otomană și a absolvit cursurile Gimnaziului Bulgar din Bitola, aflat sub patronajul Exarhatului bulgar, angajându-se ca profesor, un an mai târziu, în satul natal Krușevo și în Gorno Divjaci. Ulterior, s-a alăturat VMRO, devenind liderul unei fracțiuni revoluționare locale. În timpul revoltei Ilinden din august 1903, Comitetul Revoluționar al Republicii de la Krușevo a publicat Manifestul de la Krușevo, redactat de Karev. Documentul prezenta obiectivele revoltei și, totodată, făcea apel la populația musulmană să își unească forțele cu creștinii în lupta împotriva tiraniei și aservirii în scopul obținerii libertății și independenței. După înfrângerea revoltei de către armata otomană, Karev a plecat în Bulgaria, unde a continuat ca activist în rândurile Partidului Muncitoresc Bulgar Social Democrat (viitorul Partid Comunist Bulgar). A înaintat o serie de solicitări de amnistie, în scopul reîntoarcerii în provincia Macedonia, refuzate de guvernul de la Istanbul (Constantinopol). A fost ucis în anul 1905 în urma unei tentative de trecere ilegală a frontierei în Macedonia aflată sub ocupație otomană (pe larg în Никола Карев, disponibil la https://makedonskiglas.blogspot.com/2010/06/23-1877-27-1905.html , accesat la 18.07.2022).

Concluzii

Răscoala Ilinden și evenimentele similare menționate anterior au devenit invariabil un factor destabilizator care a contribuit la căderea, în cele din urmă, a stăpânirii otomane și la independența ulterioară a statului macedonean. Acțiunea revoluționarilor din Kruševo a reprezentat încă o lovitură adusă legitimității controlului pe care Imperiul Otoman a încercat să-l exercite asupra Macedoniei. Mai mult, modul extrem de brutal și tiranic în care otomanii au înăbușit rebeliunea a determinat anumite puteri europene să intervină în criză. Astfel, mișcarea a sporit vizibilitatea și recunoașterea situației dificile în care să găsea Macedonia la acel moment.

Conducătorii răscoalei Ilinden sunt venerați ca eroi naționali în Macedonia de Nord. Numele celor mai de seamă revoluționari ai VMRO, Damian Gruev, Goce Delčev, Pitu Guli³⁵, Yane Sandanski³⁶ sunt menționate în versurile imnului național al Macedoniei de Nord, „Denes nad Makedonija” (în română, „Astăzi peste Macedonia”).

În prezent, data de 2 august (Sfântul Ilie) este sărbătorită în Macedonia de Nord ca Ziua Națională sau Ziua Republicii. *Răscoala Ilinden* și *Republica de la Kruševo* au fost considerate piatra de temelie și condițiile precursorare înființării statului macedonean.

Acest eveniment istoric este comemorat printr-un grandios monument³⁷ inaugurat în anul 1974, în Kruševo, exemplu al symbolismului istoric abstract, opera arhitecților Iskra și Jordan Grabulovski-Grabul din Prilep. Cunoscută în mod obișnuit sub numele *Makedonium*, această structură globulară, cu alură extraterestră, reprezintă stilizarea unui buzdugan de

războinic din secolul al XV-lea. În interior se află o serie de vitralii și sculpturi abstracte, fiecare marcând un punct de cotitură în istoria Macedoniei de Nord.

Deși nu există o filiație istorică reală a evenimentelor de la Revolta Ilinden până la crearea statului macedonean din prezent, evenimentul din ziua de Sfântul Ilie a fost profund mitologizat de-a lungul timpului, ca factor extrem de important al luptei istorice a Macedoniei pentru independență și suveranitate.

Odată cu declanșarea războaielor balcanice (1912-1913), Macedonia a fost cucerită de Serbia în timpul Primului Război Balcanic și ulterior anexată prin tratatele de pace postbelice, sub denumirea de *Јужна Србуја* (*Južna Srbija*, în română, Serbia de Sud) sau *Смапа Србуја* (*Stara Srbija*, în română, Vechea Serbie), ca partea a Regatului Serbiei.

Imediat după Primul Război Mondial, la sfârșitul anului 1918, Regatul Serbiei împreună cu Regatul Muntenegrului și Statul slovenilor, croaților și sârbilor se unesc pentru a fonda Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor recunoscut oficial în urma Conferinței de pace de la Paris din 1919. Mai târziu, odată cu semnarea Tratatului de pace de la Neuilly sur Seine, la 27 noiembrie 1919, între Puterile Aliate și Bulgaria, ca țară învinsă în război, Macedonia a fost atribuită definitiv Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. În octombrie 1929, regatul a fost redenumit oficial Regatul Iugoslaviei și împărțit în mai multe provincii numite *banovine*. Astfel, teritoriul actualei republici Macedonia de Nord a devenit parte a provinciei *Vardarska Banovina*.

Metafora *Revoltei Ilinden* a fost folosită și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, când lupta partizană pentru eliberarea Macedoniei de sub Axă și ocupația fascistă s-a numit *Al Doilea Ilinden*, fapt care a contribuit la marcarea acelui eveniment ca simbol și

paradigmă a trezirii și eliberării naționale.

Macedonia a fost declarată oficial stat național, sub denumirea Republica Populară Macedonia, în timpul primei sesiuni plenare a Adunării Antifasciste pentru Eliberarea Națională a Macedoniei (ASNOM), ținută la Mănăstirea Sfântul Prohor din Pčinja, pe 2 august 1944, o zi aleasă simbolic pentru a se alinia cu data Revoltei Ilinden. La întrunire au fost prezenți 122 de delegați, dintre care 95 au participat cu drept de veto. Delegațiile Regatului Unit și Statelor Unite au luat parte în calitate de observatori, în timp ce delegația sovietică a fost absentă. În cadrul ședinței, Republica Populară Macedoneană a fost proclamată parte constitutivă a Republicii Iugoslavia, Metodija Andonov-Čento³⁸ fiind ales drept președinte. Manifestul emis în cadrul acestei prime sesiuni plenare proclama ASNOM drept organ suprem legislativ și executiv și pleda pentru *unificarea întregii națiuni macedonene și ștergerea granițelor artificiale care separă un frate macedonean de altul*³⁹.

În anul 1946, în cadrul Republicii Populare Federative Iugoslavia, ia ființă Republica Populară Macedonia, care devine stat independent abia după destrămarea Iugoslaviei, la 8 septembrie 1991.

La 8 aprilie 1993, urmare a disputei cu Grecia cu privire la alegerea denumirii țării, Macedonia a fost admisă în Organizația Națiunilor Unite sub numele de Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei (în engleză, the Former Yugoslav Republic of Macedonia – FYROM). Focul disputei va arde mocnit timp de aproape trei decenii, fiind stins abia pe 12 februarie 2019, când Republica

Macedonia își oficializează schimbarea denumirii în Republica Macedonia de Nord, așa cum era prevăzut în Acordul Prespa⁴⁰, semnat în 2018.

Ulterior, în 22 martie 2004, Republica Macedonia de Nord și-a depus solicitarea de aderare la Uniunea Europeană. Comisia Europeană a emis un aviz pozitiv la data de 9 noiembrie 2005, iar în decembrie 2005, Consiliul European a conferit Macedoniei de Nord statutul de țară candidată.

După 15 ani, la 24 martie 2020, miniștrii afacerilor europene și-au dat acordul politic pentru deschiderea negocierilor de aderare cu Republica Macedonia de Nord, iar la 25 martie, concluziile privind extinderea și procesul de stabilizare și de asociere au fost adoptate în mod oficial, prin procedură scrisă, fiind aprobate de către membrii Consiliului European la 26 martie 2020. La 18 iulie 2022 Consiliul European a aprobat cadrul de negociere pentru tratativele cu Macedonia de Nord în conformitate cu metodologia de extindere revizuită, iar la 19 iulie 2022, Uniunea Europeană a deschis negocierile de aderare cu Macedonia de Nord.

În ciuda obstacolelor dificile pe care le-a avut de surmontat, din 2005 până în prezent, statul este hotărât să înregistreze în continuare progrese pe calea integrării în Uniunea Europeană, acordând o atenție deosebită punerii în aplicare a reformelor fundamentale din domeniul democrației, statului de drept și economiei. Parcursul pro-occidental al Macedoniei de Nord poate fi considerat o realizare istorică și reprezintă un nou capitol în relațiile acestei țări la nivel regional și global.

^[1] Pitu Guli (1865-1903), zis și Pitu Vlahul, s-a născut într-o familie de aromâni din Kruševo (Macedonia de Nord). A fost unul dintre liderii revoltei pentru independența Macedoniei, cunoscută în istorie sub numele Revolta Ilinden. La vârsta de 17 ani a plecat la Sofia, pentru a-și găsi rostul în viață. Acolo, s-a înrolat într-o grupare revoluționară antiotomană, alături de ai cărei membri s-a întors în provincia Macedonia. A fost capturat de autoritățile otomane și trimis în exil în estul Anatoliei, pentru o perioadă de 8 ani. În cursul anului 1895 a revenit în orașul Kruševo, unde s-a înrolat în rândurile VMRO, fiind pe deplin devotat cauzei macedonene. A fost ucis în timpul luptelor pentru apărarea Republicii de la Kruševo (pe larg în Pärlog, Nicu, Cine a fost Pitu Guli, singurul român onorat în imnul oficial al unei țări străine (I), disponibil la https://r3media.ro/cine-a-fost-pitu-guli-singurul-roman-onorat-in-imnul-oficial-al-unei-tari-straine-i/ , accesat la 19.07.2022).

^[2] Yane Ivanov Sandanski (1872-1915) a fost un revoluționar macedonean de etnie bulgară, o figură importantă în mișcarea de eliberare a provinciei Macedonia de sub ocupație otomană. A îmbrățișat timpuriu cauza națională, avându-l drept model pe tatăl său, participant la revolta de la Kresna-Razlog (1878). A participat în mod activ la acțiunile derulate de VMRO, sprijinindu-i pe localnici și instruindu-i în tehnici de luptă; și-a câștigat, astfel, simpatia conaționalilor, precum și porecla Țarul din Pirin, locul unde își desfășura frecvent activitatea. A participat la Revolta Ilinden, apoi a devenit susținător al mișcării Asociației Tinerilor Turci. Odată cu scindarea, în anul 1908, a BMORO, Sandanski a încercat, alături de Hristo Černopeev, să înființeze o grupare legală, Organizația Revoluționară Macedoneană, dar eșuează. Ulterior, s-a concentrat pe înființarea unui partid, împreună cu membrii aripii de stânga ai VMRO, sub denumirea Partidul Federal Popular (secția bulgară). În perioada 1912-1913, a participat la Războaiele balcanice, servind în armata bulgară. Activitatea de luptător pentru autonomia provinciei Macedonia s-a încheiat 1915, când a fost asasinat de oponenți politici (pe larg în Hacısalihoglu, Mehmet, Yane Sandanski as a political leader in Macedonia in the era of the Young Turks, disponibil la https://journals.openedition.org/ceb/1192 , accesat la 22.07.2022).

^[3] Makedonium, cunoscut și sub numele Monumentul Revoltei Ilinden a fost proiectat de arhitecții Jordan și Iskra Grabulovski-Grabul. Situat pe cel mai înalt punct al dealului Gumenja, acesta domină panorama orașului Kruševo. Monumentul are o dublă simbolică: a fost construit spre a celebra împlinirea a 30 de ani de la reuniunea Adunării Antifasciste pentru Eliberarea Națională a Macedoniei (ASNOM), organ suprem legislativ și executiv al statului macedonean, creat la finele anului 1944, în vederea reintegrării nou-proclamatei Republici Populare Macedonia în Iugoslavia autoritarului Iosip Broz Tito (1892-1980; președinte 1944-1980). Totodată, fiind inaugurat la data de 2 august 1974, monumentul rememorează și celebrează Revolta Ilinden (2 august 1903), devenind astfel un simbol universal al luptei poporului macedonean pentru libertate și independență. Monumentul este parte a unui complex memorial dedicat eroilor și evenimentelor istorice marcante din cadrul luptei pentru eliberare națională a poporului macedonean (pe larg în Makedonium, disponibil la https://architecture.com/architecture/makedonium , accesat la 21.07.2022).

^[4] Metodija Andonov-Čento (1902-1957), activist politic macedonean, bulgarofil, cu pronunțate simpatii anti-iugoslave, s-a remarcat drept unul dintre apărătorii de seamă ai cauzei macedonene, foarte respectat și iubit de conaționali. A fost unul dintre organizatorii demonstrațiilor Ilinden din Prilep (1940), fiind pedepsit cu închisoarea și încarcerat la Velika Kikinda. Întrucât a militat pentru introducerea limbii materne macedonene în școli a fost internat în mod forțat la Bajina Bašta și ulterior condamnat la moarte. Eliberarea a survenit în ultimul moment, pe 15 aprilie 1941. A fost primul președinte al Prezidiului ASNOM (cel mai înalt organ de stat al Republicii Populare Macedonia). În perioada mandatului a pledat în favoarea unui guvern alcătuit din oameni din popor și care lucrează pentru popor. S-a bucurat și de respectul lui Josip Broz Tito, care l-a convins să candideze pentru un loc în Parlament la alegerile din 1946. Cu toate acestea, în scurt timp au apărut primele neînțelegeri cu comuniștii pe fondul diferențelor ideologice: Čento a pledat neobosit pentru o mare unitate națională, pentru independență financiară și propriul buget de stat. Fiind depusat treptat de putere, acesta a demisionat la 14 martie 1946 din funcția deținută, cu intenția de a se retrage din politică. În data de 14 iulie 1946 a fost arestat de polițiști în fața casei sale din Prilep sub acuzația că ar fi încercat să se refugieze în Grecia. Pe 19 noiembrie 1946 a fost judecat în fața unei instanțe formate din cinci membri și condamnat la 11 ani de închisoare. A fost eliberat la 4 septembrie 1955, după 9 ani 4 luni de închisoare în condiții grele. Grav bolnav, a încetat din viață doi ani mai târziu, la Prilep (pe larg în Tanaskova, Fidanka, Методуја Андонов Ченто, Risto Stefov Publications, Toronto, Canada, 2017, disponibil la https://macedonianhistory.ca/Stefov_Risto/Metodija_Andonov_Chento_E_book_Macedonian.pdf, accesat la 18.07.2022).

^[5] Michael Palairet, Macedonia: A Voyage through History, Vol.2, From the Fifteenth Century to the Present, Cambridge Solars Publishing, Newcastle upon Tyne, UK, 2015, p.210.

^[6] Acordul Prespa sau Tratatul Prespa (Acordul final pentru soluționarea diferențelor; astfel cum este descris în Rezoluțiile 817 (1993) și 845 (1993) ale Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite, sfârșitul Acordului interimar din 1995 și stabilirea unui parteneriat strategic între părți) a fost încheiat la 12 iunie 2018, între guvernele Republicii Elene și Republicii Macedonia, sub auspiciile Națiunilor Unite și prevedea, printre altele, adoptarea de către Republica Macedonia, a numelui oficial și constituțional, Republica Macedonia de Nord. Ulterior, la 17 iunie 2018, acordul a fost semnat de către miniștrii de externe ai celor două țări la Prespa, localitate aflată lângă granița dintre cele două state, în prezența premierilor Alexis Tsipras și Zoran Zaev și a mai multor înalți oficiali internaționali și europeni. Disputa dintre cele două state durează din anul 1991, când Republica Elenă (Grecia) a decis să nu recunoască numele asumat de Macedonia după proclamarea independenței. Până la finalizarea disputei, organizațiile internaționale și statele care nu au recunoscut traducerea endonimului Republica Macedonia au utilizat formula Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei (FYROM). România a recunoscut denumirea Republica Macedonia pe care a utilizat-o în relația cu autoritățile de la Skopje.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

Lucrări generale:

Биярски, Цочо, *КняжествоБългария и македонскиятвъпрос, т.1. Върховенмакедоно-одринскикомитет 1895-1905 (Протоколиотконгресите)*, Българскаисторическабиблиотека, 5, Иврай, София, 2002 (în română, Bilyarski, Tsocho, *Principatul Bulgariei și chestiunea macedoneană. Punctul 1. Comitetul Suprem Macedonai-Adrianopol 1895-1905 (Protocoale ale congreselor)*, Biblioteca istorică iugoslavă, 5, Editura Ivraj, Sofia, 2002).

Бурилкова, Ива, Биярски, Цочо, *От София до Костур, 100 години от Илинденско-Преображенското въстание*, Синева, София, 2003 (în română, Burilkova, Iva, Bilyarski, Tsocho, *De la Sofia la Kostur, 100 de ani de la răscoala Ilinden-Preobrajenie*, Editura Sineva, Sofia, 2001).

Bitoski, Krste, *The Solun Assassins*, Risto Stefov Publications, Toronto, 2017.

Елдъров, Светлозар, *Върховният македоно-одрински комитет и Македоно-одринската организация в България (1895-1903)*, Иврай, София, 2003 (în română, Elderov, Svetlozar, *Comitetul Suprem Macedonia-Adrianopol și Organizația Macedonia-Adrianopol din Bulgaria (1895-1903)*, Editura Ivraj, Sofia, 2003).

Glenny, Misha, *Balkanii. Naționalism, război și Marile Puteri* (1804-2012), Editura Trei, București, 2020.

Horncastle, James Richard, *The Pawn that would be King: Macedonian Slavs in the Greek Civil War, 1946-49*, Simon Fraser University, Canada, 2016.

Николов, Борис Й, *Вътрешнамакедоно-одринскареволюционнаорганизация. Войводи и ръководители (1893-1934). Биографично-библиографски справочник*, Звезди, София, 2001 (în română, Nikolov, Boris J, *Organizația Revoluționară Internă Macedonia-Adrianopol. Voievozi și conducători (1893-1934). Referință biografică și bibliografică*, Editura Zvezdi, Sofia, 2001).

Lebrun, Fr., Voinescu, I., *Macedonia*, Institut d’Arts Graphiques Charles Göbl S-seur Jean St. Rasidenco, București, 1911.

Mirkova, Anna M, *Muslim Land, Christian Labor: Transforming Ottoman Imperial Subjects into Bulgarian National Citizens, 1878-1939*, Central European University Press, 2017.

Palairret Michael, *Macedonia: A Voyage through History* (Vol. 2, *From the Fifteenth Century to the Present*), Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, UK, 2015.

Papavizas, George C., *Claiming Macedonia: The Struggle for the Heritage, Territory and Name of the Historic Hellenic Land (1862-2004)*, McFarland & Company, Jefferson, North Carolina, 2006.

Rohdewald Stefan, *Sacralizing the Nation through Remembrance of Medieval Religious Figures in Serbia, Bulgaria and Macedonia*, vol. 2, Editura Brill, Leiden/Boston, 2022.

Samuelson, James, *Bulgaria. Past And Present. Historical, political and descriptive*, Trübnerand Co., London, 1888.

Дікціонаре:

Bechev, Dimitar, *Historical Dictionary of North Macedonia*, Rowman and Littlefield Publishers, ediția a II-a, Landam, MD, 2019.

Lucrări speciale:

Dilke, Charles W., BOTASSI Demetrius N., *The Uprising of Greece*, în „The North American Review”, (1897), vol. 164, nr. 485 (aprilie 1897), pp.453-361.

Ganiage, Jean, *Terrorisme et guerre civile en Macédoine* (1895-1903), în „Guerres mondiales et conflits contemporains” (2001) vol.1, nr. 201.

Lange-Akhund, Nadine, *Nationalisme et terrorisme en Macédoine vers 1900*, în „Balkanologie. Revue d'études pluridisciplinaires” (2000) Paris, vol. IV, nr.2.

Macedonian Studies Journal. Journal of the Australian Institute of Macedonian Studies, Volume II, Melbourne, Australia, 2021.

Permanent Court of Arbitration. Russain Claim for Interest on Indemnities (Damages claimed by Russia for delay in payment of compensation owed to Russia injured during the War of 1877-1878) Russia v. Turkey – Award of the Tribunal, Haga, 11 noiembrie 1912.

Resurse web:

Macedonia de Nord, disponibil la https://thereaderwiki.com/ro/Macedonia_de_Nord (accesat la 11.07.2022)

Tratatul de la Berlin din 13 iulie 1878 și independența României, disponibil la <https://dosaresecrete.ro/tratatul-de-la-berlin-din-13-iulie-1878-si-independenta-romaniei/> (accesat la 11.07.2022)

Garcevic, Srdjan, *Hidden Belgrade (35): The Home of Serbian Expansionist Project*, disponibil la <https://thenutshelltimes.com/2018/10/17/hidden-belgrade-35-the-home-of-serbian-expansionist-project> (accesat la 11.07.2022)

Бурилковар, Ива, Биярскир, Цочо, *Коста Шахов - Едно осветление по нашите работи* în ”От София до Костур, 100 години от Илинденско-Преображенското въстание”, Синева, София, 2003, disponibil la <http://macedonia-history.blogspot.com/2010/10/kosta-shahov-edno-osvetlenie-po-nashite.html> (accesat la 11.07.2022)

Крсте Петков Мисирков, disponibil la <https://makedonskijazik.mk/2009/09/крсте-петков-мисирков.html> (accesat la 12.07.2022)

Prof. Fr. Nazeer, Admed, PhD, *Sultan Abdul Hamid II*, disponibil la <https://historyofislam.com/contents/resistance-and-reform/sultan-abdul-hamid-ii/> (accesat la 13.07.2022)

Sultan Abdul Hamid II disponibil la <https://turkpidya.com/en/sultan-abdul-hamid-ii/> (accesat la 13.07.2022)

Роден Гоце Делчев (1872-1303), disponibil la <http://www.libruse.bg/view?event=2121> (accesat la 14.07.2022).

Евгений, Еков, *Казусът ”Гоце Делчев” – неразрешим?!...*, disponibil la <http://bgnes.bg/news/kazus-t-gotce-delchev-nerazreshim/> (accesat la 16.07.2022)

Никола Карев, disponibil la <https://makedonskiglas.blogspot.com/2010/06/23-1877-27-1905.html> (accesat la 18.07.2022)

Никола Карев, disponibil la <https://mn.mk/makedonski-legendi/2372-Nikola-Karev> (accesat la 18.07.2022)

Tanaskova, Fidanka, *Методија Андонов Ченто*, Risto Stefov Publications, Toronto, Canada, 2017, disponibil la https://macedonianhistory.ca/Stefov_Risto/Metodija_Andonov_Chento_E_book_Macedonian.pdf (accesat la 18.07.2022)

<https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/enlargement/republic-north-macedonia/> (accesat la 19.07.2022)

Pârlog, Nicu, *Cine a fost Pitu Guli, singurul român onorat în imnul oficial al unei țări străine* (I), disponibil la <https://r3media.ro/cine-a-fost-pitu-guli-singurul-roman-onorat-in-imnul-oficial-al-unei-tari-straine-i/> (accesat la 19.07.2022)

Makedonium, disponibil la <https://architectuul.com/architecture/makedonium> (accesat la 21.07.2022)

Hacisalihoğlu, Mehmet, *Yane Sandanski as a political leader in Macedonia in the era of the Young Turks*, disponibil la <https://journals.openedition.org/ceb/1192> (accesat la 22.07.2022)

Данаил Николаев – патриархът на българската армсня, disponibil la <https://bulgarianhistory.org/danail-nikolaev/> (accesat la 24.07.2022)

Doctoru, Ionel, *Megali Idea sau idealul unitar grec*, disponibil la <https://istoriablogdotcom.wordpress.com/2019/09/06/megali-ideea-sau-idealul-unitar-grec/> (accesat la 01.08.2022)

<https://www.jstor.org/stable/25118800> (accesat la 28.08.2022)

Permanent Court of Arbitration. Russain Claim for Interest on Indemnities (Damages claimed by Russia for delay in payment of compensation owed to Russia injured during the War of 1877-1878) Russia v. Turkey – Award of the Tribunal, Haga, 11 noiembrie 1912, disponibil la <https://nsarchive.gwu.edu/sites/default/files/documents/5975728/National-Security-Archive-Permanent-Court-of.pdf> (accesat la 28.09.2022)

Colecția Cultură și Civilizație